

Laura-Maria Petäjä

SISUA JA SISUUNTUMISTA:
tutkimus itsensätyöllistäjien työelämäntarinoista

TIIVISTELMÄ

Laura-Maria Petäjä: Sisua ja sisuuntumista: tutkimus itsensätyöllistäjien työelämäntarinoista
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatutkimuksen tutkinto-ohjelma
Maaliskuu 2021

Tämän pro gradu -tutkielman tavoite on kuvata ja tulkita itsensätyöllistäjiksi kutsutun yrittäjäryhmän työelämäntarinoita. Tutkielmani myötä koitan selvittää, kuinka ihmisestä tulee itsensätyöllistäjä perinteisesti palkkatyön raamien mukaan orientoituneessa yhteiskunnassa. Lisäksi tarkastelen narratiivisesta näkökulmasta sitä, mistä ja mitä itsensätyöllistäjien työelämäntarinat kertovat meille 2020-luvulle saavuttaessa.

Itsensätyöllistäminen on viimeisten vuosikymmenien aikana kasvanut työelämän ilmiö, jonka tutkimista on haastanut sen monimuotoisuus. Tämä tutkimus pyrkii lisäämään tietoisuutta itsensätyöllistämisestä ja avartamaan uusia laaja-alaisia tulokulmia keskusteluun, jota työelämän tilasta ja suunnasta käydään.

Tutkimusaineisto koostuu 17 teemahaastattelusta. Haastattelut on toteutettu vuoden 2019 aikana *Kansalaisuuden kuilut ja kuplat* -tutkimushankkeen alla. Osallistujat ovat vastanneet itsensätyöllistäjien suosimien yhdistysten keskuuteen välitettyihin haastattelukutsuihin. Haastatteluakrytointia on tapahtunut myös kolmessa yhteisöllisessä työtilassa, joissa tiedetään toimivan paljon yrittäjätapaisesti työskenteleviä ihmisiä.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys esittelee itsensätyöllistämisen kannalta merkittäviä työelämän ilmiöitä ja ulottuvuuksia. Lisäksi viitekehyksessä yhdisteellään niitä koskevaa tutkimustietoa ja teoriaa. Tutkimuksen kahvakäsitteenä toimii Anu Järvensivun muotoilema työelämäntarinan käsite, joka viittaa työn näkökulmasta esitettyyn elämäntarinaan.

Tutkimuksessa sovelletaan narratiivista lähestymistapaa ilmiön syvällisen käsittelyn tukena. Yhden suuren teorian sijaan tutkimuksessa hyödynnetään abduktiivisesti narratiivisen tutkimuksen teorioita ja elementtejä tulkinnallisina resursseina. Erityisesti Kenneth Gergenin ja Mary Gergenin juonianalyysin sekä Vilma Hännisen tarinamyönteisen ajattelun analyttiset välineet saavat analyysin rakentamisen kannalta keskeisen roolin.

Itsensätyöllistäjien tarinoiden perusteella on mahdollista muodostaa kolme itsensätyöllistämiseen johtanutta tarinatyyppeä. Itsensätyöllistäminen esittäytyy haastateltavien työelämäntarinoiden varrella uran tukirankana, kurssinmuutoksena elämässä sekä tapana osoittaa vastarintaa. Itsensätyöllistäjien työelämäntarinoiden pohjalta on mahdollista rakentaa kolme laajempaa kertomusta, jotka havainnollistavat monipuolisesti ihmisen, työn ja elämän suhdetta. Näitä olivat kertomukset työn tarkoituksesta, elämän arvaamattomuudesta sekä työelämässä selviytymistä.

Avainsanat: itsensätyöllistäminen, prekarisaatio, työ, työelämä, työelämäntarina, narratiivinen tutkimus.

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	1
2	TARINOITA TYÖSTÄ JA TYÖELÄMÄSTÄ	3
2.1	PALUUTA VANHAAN EI OLE – KONSENSUSPOLITIIKASTA MURROSDISKURSSIIN	3
2.2	ITSENSÄTYÖLLISTÄJIEN ESIINMARSSI JA TYÖELÄMÄN SOLMUKOHDAT	6
2.3	NARRATIIVINEN LÄHESTYMISTAPA TYÖN JA ELÄMÄN YMMÄRTÄMISEEN.....	11
2.4	KOHTI TYÖN TULEVAISUUDENKUVIA	14
3	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	16
3.1	TUTKIMUSKYSYMYKSET	16
3.2	NARRATIIVISUUS LÄHESTYMISTAPANA.....	17
3.3	TUTKIMUSAINESTO JA HAASTATTELUIEN TOTEUTTAMINEN	19
3.4	AINEISTON ANALYYSI	21
3.5	POHDINTAA TUTKIMUKSEN EETTISISTÄ ASPEKTEISTA	26
4	ITSENSÄTYÖLLISTÄJIEN TYÖELÄMÄNTARINAT	29
4.1	ITSENSÄTYÖLLISTÄMINEN URAN TUKIRANKANA.....	29
4.2	ITSENSÄTYÖLLISTÄMINEN KURSSINMUUTOKSENA	33
4.3	ITSENSÄTYÖLLISTÄMINEN VASTARINTANA	37
4.4	POHDINTAA ITSENSÄTYÖLLISTÄJIEN TYÖELÄMÄNTARINOISTA	42
5	KERTOMUKSIA TYÖELÄMÄSTÄ ITSENSÄTYÖLLISTÄJIEN SANAIN	43
5.1	TYÖN TARKOITUS.....	43
5.2	ELÄMÄN ARVAAMATTOMUUS	50
5.3	TYÖELÄMÄSSÄ SELVIYTYMINEN	57
5.4	POHDINTAA KERTOMUKSISTA	64
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	66
7	KIRJALLISUUS.....	75
	LIITTEET	84
	LIITE 1. SYVÄHAASTATTELURUNKO	84
	LIITE 2. LYHYTHAASTATELURUNKO	86
	LIITE 3. TIEDOTE TUTKIMUKSEEN OSALLISTUVILLE	87
	LIITE 4. SUOSTUMUS HAASTATTELUTUTKIMUKSEEN	89
	LIITE 5. TAUSTATIETOLOMAKE	91
	LIITE 6. SAATEKIRJE	93

1 JOHDANTO

Suomalaisella työelämällä on tarinoita kerrottavanaan. Suuri suomalainen kulttuurinen kertomus työelämästä on rakentunut aikoinaan vahvasti palkkatyöyhteiskunnasta, työntekijäkansalaisuudesta ja solidaarisuudesta kertovien tarinoiden varaan. 2020-luvulle tultaessa yhteiskunnan elinkeinorakenne, väestön ikärakenne ja elinkeinoelämän käytänteet ovat kuitenkin alati voimistuvan muospaineen alla. Siksi monet toimintaympäristöjen säännöistä ja käytännöistä ovat siksi uudelleen arvotuksen kohteena. Näin myös jaetut kulttuuriset kertomukset työstä ja työelämästä kaipaavat uusia tukirakenteita.

Tämän pro gradu -tutkielman ytimessä on itsensätyöllistäjiksi päätyneiden henkilöiden työelämäntarinat. Itsensätyöllistäjien määrä on ollut Suomessa kasvussa 2000-luvun alusta lähtien. Syytä tähän on haettu muun muassa globaalien muutosvirtojen vaikutuksesta työmarkkinoihin sekä arvomaailman yleisestä muutoksesta. Yhteiskunnallinen muutosdiskurssi on ollut vilkasta yhteiskunnallisen vaikuttamisen eri foorumeilla ja 1980-lukua seuranneen ”globalisaation huippukauden” (Milanovic 2016, 19–20) myötä globalisaatio on vakiintunut suosituksi yhteiskunnallisen muutoksen heijastuspinnaksi. Globalisaatio on jakanut ihmisiä poliittisiin voittajiin ja häviäjiin luoden rakenteellisia konflikteja järjestelmän sisä- ja ulkopuolisten, kuten esimerkiksi vakituudessa ansiotyössä ja osa- tai määräaikaaisessa työsuhteessa olevien välille. (Kriesi ym. 2008, 4–9; Kriesi & Grande 2012, 15.)

Itsensätyöllistäjät ovat hyvin heterogeeninen ryhmä, jonka koko on kasvanut tasaista vauhtia viimeisten vuosikymmenien aikana. Tässä kehityksessä on havaittu myönteisiä sekä kielteisiä piirteitä. (Pärnänen & Sutela 2014.) Vuonna 2020 COVID-19 pandemian myötä keskustelu työn ja työttömyyden järjestämisestä oikeudenmukaisella tavalla nousi jälleen otsikoihin myös Suomessa. Kriisin puhjetessa kasvoi erityisesti huoli pienyrittäjien taloudellisesta ahdingosta ja tulevaisuudennäkymistä, sillä heillä oli verrattain vähemmän resursseja ja taloudellisia puskureita, joilla vastata yksilöiden toimintaa ja elinkeinoelämää rajoittavien toimenpiteiden yllättäviin vaikutuksiin (Pärnänen 2020).

Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan kontekstissa poliittisen painopisteen siirtyminen yhä enemmän globaalille tasolle on luonut haasteita aikoinaan solidaarisuusajattelun, kansalaisuuden ja konsensuaalisten neuvottelusuhdeiden varaan rakennetun palkkatyöyhteiskunnan uudentamistyöhön (Mustomäki 2017, 21–22; Sippola & Alasoini 2019, 227–228). Itsensätyöllistäjät, kombityö sekä alustatalous ovat vain muutamia esimerkkejä muuttuneen työn ja maailman myötä syntyneistä

työelämän ilmiöistä (ks. lisää Pärnänen 2016), jotka ovat nousseet viime vuosina työelämän tutkimuksen ja suomalaisen hyvinvointipolitiikan problematisoinnin keskiöön niin puutteiden kuin potentiaalinsa kautta.

Yhteiskunnan kehitys ja sitä tukeva demokraattinen innovaatio osana muuttuvaa maailmaa edellyttää proaktiivista pitkän aikavälin politiikkaa, jossa korostuu muun muassa instituutioiden kehittämistoimet sekä yhteiskunnan keskeisiin rakenteisiin ja prosesseihin, kuten työlainsäädäntöön ja sosiaaliturvaan, liittyvät lainsäädännölliset muutokset (Alasoini, Järvensivu & Mäkitalo 2012, 7–8; Anttila ym. 2018). Useiden yhteiskuntatieteellisten tutkimusten ja politiikkaa tukevien selvitysten päätelmissä on viime vuosina korostettu yhteiskunnan instituutioiden päivittämisen tarvetta ja haavoittuvassa asemassa olevien riskiryhmien työoikeudellisen tilanteen kartoittamisen tärkeyttä. ”Uudeksi työväeksi” (Nuutinen 2017a, 7) kutsutun joukon aseman ja oikeuksien korjaaminen demokraattisen yhteiskunnan periaatteiden mukaiseksi vaatii työlainsäädännön päivittämistä, uudenlaisen edunvalvonnan kehittämistä ja epätyypillisen työnteon muotojen aseman tunnustamista. Yhteistä näkemyksissä itsensätyöllistäminen kannalta on se, että sosiaaliturvaa tulisi päivittää vastaamaan nykypäivän realiteetteja, sillä nykyisen järjestelmän ei koeta kohtelevan työntekijöitä yhdenvertaisesti. (Pärnänen & Sutela 2014; Hellstén & Löfgren 2016; Pyöriä & Ojala 2016.)

Työelämäntutkimus ja työnmuutosdiskurssi ovat olleet Suomessa erittäin palkkatyökeskeisiä, vaikka yrittäjien ja itsensätyöllistäjien tiedetään kohtaavan nyky-yhteiskunnassamme monenlaisia ja monen tasoisia ongelmia (Ojala, Pyöriä, Ikonen & Koivunen 2017, 145–146). Eri prosessit ajavat itse työtä työelämän säätelyn ulkopuolelle ja sumentavat lopulta työntekijöitä suojelevien instituutioiden rajoja. Samalla työelämä sävyttyy yhä enemmän epävarmuuden kokemuksilla. (Jokinen, Venäläinen & Vähämäki 2015, 15; Mustosmäki 2017, 16–17.)

Tämän tutkimuksen tehtävä on tarkastella sitä, kuinka ihmisestä tulee itsensätyöllistäjä ja tämän uuden työväen jäsen. Mitä itsensätyöllistäjien työelämäntarinat kertovat meille suomalaisen työelämän tilasta? Selitystä tähän kysymykseen tavoitellaan narratiivisen tutkimusperinteen periaatteiden ja työkalujen avulla. tarinat auttavat ihmistä jäsentämään, tulkitsemaan ja selittämään niin itseään kuin ympäröivää maailmaa. Ennen kaikkea tarinallinen tietämys ja ajattelu kuitenkin ohjaavat ihmistä lapsuudesta asti kuvittelemaan. Huolimatta siitä, että painottuuko työelämäntarkasteluissa tehokkuuden vai subjektiivisen merkityksellisyyden aspektit, kuvittelukyky on oleellinen komponentti keskustelussa yhteiskunnan ja työn tulevaisuudesta.

2 TARINOITA TYÖSTÄ JA TYÖELÄMÄSTÄ

2.1 Paluuta vanhaan ei ole – konsensuspolitiikasta murrosdiskurssiin

Maailmantalouden globalisoitumisen myötä työvoiman tarjontaa rajoittaa yhä vähemmän kansallisten talouksien piirteet (Kevätsalo 2008, 58). Kehitys mahdollistaa verkostojen ja ylikansallisten riippuvuussuhteiden muodostumisen eri puolilla maailmaa toimivien toimijoiden välille ja siksi globalisaatio kansalaisten ja vaikuttajien keskuudessa tulkitaan usein joko uhaksi tai mahdollisuudeksi. (Teney, Lacewell & De Wilde 2013, 18; Scheinert 2017, 7–9.) Päätöksenteossa painopisteen siirtyminen yhä globaalimmalle tasolle on aiheuttanut huolen ja turvattomuuden kokemusten yleistymistä myös Suomen kaltaisissa perinteisesti palkka- ja työyhteiskunniksi luonnehdituissa valtioissa. Asenneilmastoa kartoittavien tutkimusten mukaan yhä suurempi joukko suomalaisista kokee globalisaation merkitsevän suuressa määrin työpaikkakatoa ja kansallisen päätösvallan menettämistä (Haavisto 2017, 30–34).

Suomalaisen asenneilmaston antamista viitteistä huolimatta Suomi liitetään kansainvälisissä tutkimuksissa pääasiassa globalisaation voittajayhteiskuntiin (Böhmer, Funke, Sachs, Weinelt & Weiß 2016; Weiß, Sachs & Weinelt 2018). Suomalaiset ovat tilastollisesti hyötäneet globalisaatiosta ja maailmantalouden kasvusta keskimääräistä enemmän ja parantaneet asemiaan globaalissa tulonjaossa ainakin vuoteen 2008 asti. Suomalaisten reaalitytulot ovat kasvaneet kaikissa tulokymmenyksissä, mutta tulee ottaa huomioon, että tulojen kasvu on ollut tulohierarkian yläpäässä muita voimakkaampaa. (Kärkkäinen 2016.) Näin myös ihmisten kokemukset työelämästä ovat alkaneet eriytyä ja haastaa konsensuspolitiikan mahdollisuuksia.

Suomessa tulopoliittiset sopimukset ovat kehityspaineen alla, mikä luo uusia jännitteitä työn, ihmisten toimeentulon sekä poliittisen päätöksenteon välille. Yhteiskunnallisen järjestäytymisen ja sitä tukevan poliittisen ohjaamisen yhteydessä on esitetty vaateita päivittää yhteiskuntamme instituutioita ja edistää väestön eroja tasaavaa politiikkaa, joka toimisi avainasemassa globalisaation synnyttämien kysymyksien ja ongelmakohtien ratkaisemisessa. Vaikuttajien keskuudessa on esitetty kannanottoja muun muassa työttömyysturvajärjestelmän kehittämisen puolesta niin, että se huomioisi paremmin riskiryhmien aseman ja työn uudet muodot (Hellstén & Löfgren 2016). Yhteiskunnan rakennemuutoksen myötä uuden työväen työoikeudellisen aseman ja oikeuksien korjaaminen demokraattisen yhteiskunnan periaatteiden mukaiseksi edellyttää työlainsäädännön päivittämistä, uudenlaisen edunvalvonnan kehittämistä ja epätyypillisen työnteon muotojen merkityksen

tunnustamista. (Pärnänen & Sutela 2014; Koramo, Keinänen, Oosio & Wennberg 2017; Löfgren 2017, Nuutinen 2017b.)

Palkkatyöyhteiskunnan ideaa korostaneen pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin tulkitaan olleen menestystarina, jota globaalien muutosvirtojen pelätään heikentävän. Yhteiskunnallisessa keskustelussa voikin kuulla huokaisuja siitä, kuinka ihmisiltä on viety tai tullaan pian riistämään jotain, kuten demokratia, hyvinvointi tai työpaikat (Jokinen 2019, 78). Suomen julkinen velka kasvaa ja aiemmin vahvojen vientisektoreiden osuudet ovat laskussa (Lemola 2014, 36–37). Teknista-taloudellisen muutoksen puitteissa Suomi on joutunut vuosien varrella kehittämään ratkaisuja vastatakseen maailmanlaajuiseen työpaikkakilpailuun ja uudistamaan kansallista strategiaansa nyt globaalissa talouskilpailussa (Lahti 2008, 31–32; Alasoini ym. 2012, 3–8). Kehitysvirtauksien myötä yhteiskuntapoliittisen tarkastelun keskiöön on noussut pohdintaa työn muutoksesta ja siitä, kuinka työ ja työttömyys tulisi käsittää osana tulevaisuuteen suuntaavaa työelämää ja poliittisia toimenpiteitä (Oksanen 2017, 14–15).

Suomessa vaikuttajien ja kansalaisten keskuudessa on kannettu huolta jo pidempään sosioekonomisesta polarisaatioprosessista, jonka myötä työt jakautuvat matalapalkkatöihin ja korkeapalkkaisiin asiantuntijatehtäviin (Maliranta 2013, 23–24; Haavisto 2014, 44–45). Työllisistä noin kolmannes työskentelee normalisoidun palkkatyön ulkopuolella ja erilaiset yrittäjyyden ja monityön muodot ovat lisääntymässä monipuolistaen työteon tapoja ja haastaen sosiaaliturvarakenteen käyttökelpoisuutta (Jokinen 2018, 18; Pärnänen 2015, 245). Vaikka palkkatyöyhteiskunnan usein siteerataan tavoittaneen ”saturaatiopisteensä” (Viren & Vähämäki 2017), itse työelämän murrosdiskurssin kritisoidaan olevan mediassa vahvasti liioiteltua ja vaille varteenotettavaa akateemista legitimizeettiä (Pyöriä 2017).

Keskustelussa työn tulevaisuudesta esiintyy kaksi pääsuuntausta. Näistä toinen korostaa normalisoidun palkkatyön jatkuvuutta (Pyöriä 2017) ja toinen prekarisaatioksi luonnehdittua prosessia (Nuutinen 2017b). Prekaari käsitteenä viittaa tyypillisesti epävarmuuteen ja jonkin asian alaisuuteen. Tällöin ihmisen toimintaympäristö tuottaa epävarmuutta, mutta myös uusia tapoja edistykseen. (Jokinen 2019, 84.) Prekariaattikeskustelua jäsennetään tyypillisesti kahden teesin kautta. Suppeampi työmarkkinakeskeinen suuntaus tarkastelee prekarisaatiota työelämän rakenteellisena ja laadullisena kysymyksenä. Se keskittyy erityisesti yhteiskunnallisiin muutoksiin ja muutoksiin työsuhteissa. Toinen laajempi prekarisaatioteesi taas tulkitsee ilmiön olevan koko yhteiskunnan läpileikkaavana poliittinen prosessi, joka alleviivaa eriarvoistumisprosessia ja sosiaalisten turvamekanismien heikentymistä. Tällöin prekaarisuus palautuu myös kokemukseen, ei vain tuotannon rakenteisiin. (Jokinen, Venäläinen & Vähämäki 2015, 12; Pyöriä & Ojala 2016, 46.)

Teesit ovat metodologisilta sitoumuksiltaan erilaisia tapoja kuvata yhteiskunnallista muutosta, ja ilmiön tutkimisen ongelmana onkin ollut se, kuinka saada suuntaukset keskustelemaan toistensa kanssa (Pyöriä & Ojala 2016, 46). Tämän tutkimuksen kannalta prekarisaatio on hyödyllistä tunnistaa työelämää muuttaneena ilmiönä, joka on työntänyt ihmisiä pohtimaan vakauden ja tulevaisuuden rakentamista itselleen sekä puntaroimaan elämän merkityksellisyyttä tai sen puutetta (Jokinen & Venäläinen 2015, 10).

Pelkästään taloudellisten suhdanteiden tarkastelu jättää työelämän kehityksen arvioinnin vajaaksi. Palkkatyösuhteisilla teetettyjen tutkimusten arviot standardipalkkatyön vahvasta jalansijasta ja jatkuvuudesta yhteiskunnassamme ei avarra itsensätyöllistäjien tilannetta tai ajatuksia työn tulevaisuudenkuvista. Kun tutkitaan työelämän osa-alueiden koostamaa kokonaisuutta objektiivisten sosiodemografisten tekijöiden rinnalla tulisi tarkastella aiempaa enemmän toimijoiden subjektiivisista ulottuvuuksista kumpuavia tekijöitä, kuten toimijoiden omakohtaisia kokemuksia ja merkityksenantoja (Teney ym. 2013, 1–2, 18). Vaikka tilastot kertovat yhteiskuntamme työllisyydestä ja taloudellisesta tilanteesta jotain, työhön liittyvä epävarmuus realisoituu ihmiselle todellisena ja subjektiivisena kokemuksena (Pyöriä 2017, 15).

Työvoimapolitiittisissa tarkasteluissa on pohdittu tapoja, joilla valjastaa työyhteiskunnassa tyypillisesti negatiivisen stigman saavien työttömyysjaksojen tai muiden työelämän katkosten elvyttävä potentiaali ihmisten hyvinvoinnin ja työn kestävyuden tueksi (esim. Järvensivu 2016). Ajan ottaminen oman tulevaisuuden pohdintaan merkitsee kykyä elämän säätelyyn ja sillä on merkittävä vaikutus toimijan omanarvontunteelle, elämässä kiinnipysymiselle ja arjessa selviytymiselle (Korhonen, Siivonen & Filander 2019, 426). Muun muassa työuupumuksesta rakentuu toisinaan lopulta sellainen elämäkulunkatkos, joka saa toimijan pysähtymään ja pohtimaan omaa työidentiteettiään ja sen kestävyyttä (Korhonen & Komulainen 2019).

Tämän tutkimuksen lähtökohta ei ole glorifioida kärsimyskokemuksia, vaan valottaa niitä ja tarkastella niiden subjektiivisia ja sosiaalisia merkityksiä. Työelämän kuulutetaan kaipaavan toisinajattelijoita ja vaihtoehtoisia tarinoita työstä (Henttonen & LaPointe 2019, 402). Työelämän kerrotaan yksilöllistyvän yhtenä ja siksi erityislaatuisuudesta ja yksilöllisyydestä polttovoimansa saavat urat, osaaminen ja toimeentulojen muutokset haastavat aikoinaan pystytetyt kollektiiviset tukirakenteet (Blåfield 2017, 11; Harni & Pyykkönen 2017, 119). Työaikojen, -ehtojen ja -tapojen sekä itse työn intensiteetin arvellaan muuttuvan yhä yksilöllisemmiksi, mikäli ihmisten arvot ja elämätyylit eriytyvät ja työvoiman tarjonta supistuu (Alasoini ym. 2012, 13). Suomalaisten työntekijöiden keskuudessa työn ja sen kokemisen arvioinnissa huomio siirtyy nopeasti konkreettisesta palkasta subjektiivisiin arvoihin, kuten arvokkuuteen, elämän merkityksellisyyteen

tai omaan elämäntehtävään (Blåfield 2017, 4). Muun muassa suomalaisten opiskelijoiden työelämää koskevissa asenteissa työn merkityksellisyyden kokemus ja työnteon yhteensopivuus oman arvomaailman kanssa on ollut korostettuna. Opiskelijoista valtaosa uskoo edustavansa sukupolvea, joka arvottaa työnteon kulttuuria uudelleen. (Piha & Poussa 2012, 183.)

Aiemmissä tutkimuksissa työn on määritetty olevan hyvä yhteiskunnallisen muutoksen mittari. Työvoimapolitiisessa keskustelussa ja työnteon tapojen kehityksen arvioinnissa on hyvä tunnustaa, että paluuta vanhaan ei ole. (Anttila ym. 2016, 6–7, 10.) Samalla epävarmuuden yleistymistä käsittelevässä keskustelussa on tarpeellista tunnistaa myös toimintaympäristön arvaamattomuuden hyödyt. Globaalien muutosvirtojen kiihdyttämät ilmiöt, kuten elinkeinorakenteen muutos, digitekniikan kehitys ja automatisaatio, synnyttävät Suomeen uusia markkinoita ja laajentavat traditionaalista käsitystä työnkuvista ja urista. Kehityksen myötä kansalaisille tarjoutuu uusia reittejä menestymiseen, jotka eivät aikoinaan olleet kuviteltavissa. (Harni & Pyykkönen 2017, 108; Jousilahti ym. 2017, 60–61.) Nykypäivää leimaa markkinayhteiskunnallistuminen, joka muuttaa ja kehittää perinteisiä toimintaympäristöjämme ja niiden peruskäsitteistöä. Tulevaisuus ei saavu suomalaiselle yhteiskunnalle annettuna, vaan sosiaalipolitiikan tulee toimia aktiivisesti tulevaisuuteen sopeutumisen tukena. (Saari 2017, 482.) Tuotantovoimien kehittyessä tietoon ja verkostoihin perustuvaksi taloudeksi perinteiset tuotannon suhteet ja käsitteet eivät välttämättä enää riitä käsittämään työvoiman uudistunutta koostumusta. Tuotantosuhteiden on näin arvioitu hiljalleen muuttuvan ja kehittyvän ”tiedostavan etujoukon johdolla”. (Julkunen 2008, 290.)

2.2 Itsensätyöllistäjien esiinmarssi ja työelämän solmukohdat

Suomen lainsäädäntö ei tunne itsensätyöllistämistä, vaan lähtökohtana toimii tyypittely yrittäjiin ja työsuhteisiin tai virkasuhteisiin työntekijöihin. Tämä jako ei vastaa työelämän tilaa, jossa yrittäjyyden ja työsuhteen välimaastossa toimii itsensätyöllistäjien ryhmä, joka ei sijoitu luontevasti kumpaankaan kategoriaan. (Vallander & Douglas 2015, 3–5.) Huolimatta siitä, että nykyinen keskustelu esittää itsensätyöllistäjien määrän kasvaneen merkittävästi viimeisten kahden vuosikymmenen aikana, itsensätyöllistäminen ei ole uusi luokitus. Esimerkiksi Saksassa sosiologit puhuivat jo 1980-luvulla “uusista itsenäisistä”, (*neue Selbstständige*), jotka saivat alkunsa 1970-luvun hipeistä, ympäristönsuojelijoista ja antikapitalistisista liikkeistä. Nämä uudet itsenäiset valitsivat mieluummin omaehtoisen yrittäjyyden kuin palkkatyön tehtaissa ja toimistoissa. (Viren & Vähämäki 2017.)

Suomessa itsensätyöllistäjät-käsite on valjastettu viime vuosina kattokäsitteeksi kuvaamaan työn ja yrittäjyyden uusia muotoja. Itsensä työllistävät henkilöt ”tekevät työtä yksin, ilman palkattua työvoimaa yrittäjinä tai yrittäjämäisesti, mutta jotka eivät ole maatalousyrittäjiä”. (Pärnänen & Sutela 2014, 13.) Suomessa yrittäjäkunnan tulkitaan tyypillisesti koostuvan yksinyrittäjistä, freelancereista, ammatinharjoittajista sekä apurahansaaajista. Itsensätyöllistämisen ilmiön tutkimista on vaikeuttanut kattavan ja ilmiötä relevantisti kuvaavan tiedon puute sekä yksinkertaisesti se, että kyseinen kategoria pitää sisällään monenlaisia perinteisiä ammatteja ja työnkuvia. (Pärnänen & Sutela 2014, 13–14; Pärnänen & Sutela 2018, 12.) Eräisissä raporteissa myös kevytyrittäjät määritellään itsensätyöllistäjiksi (esim. Koramo ym. 2017). Tutkielmassani ymmärrän itsensätyöllistäjät Pärnäsen ja Sutelan (2014) määritelmän mukaan, sillä heidän määritelmänsä on tällä hetkellä selvästi sovelletuin ja luonut Suomessa perustaa itsensätyöllistämistä ympäröivälle keskustelulle.

Suomessa itsensätyöllistäjien ympärillä konkretisoituva diskurssi on verrattain uusi, mutta merkittävästi yleistynyt yhteiskunnallisen tulevaisuustyön aspekti (Oksanen 2017, 12). Lainsäädännön näkökulmasta itsensätyöllistäjien sijoittuminen työntekijöiden ja yrittäjien välimaastoon muodostaa haasteellisia tulkintatilanteita. Keskustelua on haastanut muun muassa se, ettei Euroopan maissa ole luotu erillistä lainsäädännöllistä kategoriaa itsensätyöllistäjille, vaan tarkastelu vaihtelee lainsäädännön eri osa-alueiden välillä. Euroopan komissio on kuitenkin antanut viime vuosina ensimmäisiä ohjeistuksia esimerkiksi jakamistalouteen liittyen. (Koramo, ym. 2017, 32–33.) Itsensätyöllistäminen ja sitä ympäröivät ilmiöt, kuten alustatyö ja jakamistalous, ovatkin yleistyneet yhteiskunnallisissa tarkasteluissa ympäri maailmaa. (Melin & Saari 2019, 37, ks. myös Nuutinen 2017b, 64–67.)

Suomalaisessa keskustelussa ja poliittisissa toimenpiteissä suurimmat vajeet kohdistuvat itsensätyöllistäjien puutteelliseen sosiaaliturvaan, toimeentuloon ja epätasa-arvoiseen asemaan työn ehtojen tai hinnan neuvottelemisessa (Vallander & Douglas 2015, 3). Itsensätyöllistäjien työoikeudellisen aseman epäselvyyttä Suomessa havainnollistaa se, että jopa puolet itsensätyöllistäjyyttä käsittelevän tutkimuksen vastaajista ilmaisivat, etteivät he ole tietoisia siitä, millaiseen sosiaaliturvaan he ovat oikeutettuja (Pärnänen & Sutela 2014, 114). Noin 15 % itsensätyöllistäjistä arvioi jäävänsä kokonaan työttömyyskorvausten ulkopuolelle. Tämä ei toisaalta ole hämmästyttävää, jos itsensätyöllistäjä ei välttämättä täytä palkansaajan tai yrittäjän työttömyysturvan saantiehtoja. (Löfgren 2017, 20–22.) Mahdollisuuksien tasa-arvon mukaan orientoituneessa yhteiskuntajärjestelmässä voi havaita olevan ongelma, mikäli jotkut itsensätyöllistäjät toimivat päällisin puolin samassa ammatissa kuin palkkatyöläinen, mutta ilman työsuhteeseen sisältyviä etuja ja oikeuksia (Alasoini 2018, 70; Pärnänen & Sutela 2018, 111).

Itsensätyöllistäjien määrä on kasvanut tasaisesti 2000-luvun alusta saakka ja noin kuusi prosenttia kaikista Suomen työllisistä kuuluu päätoimisten itsensätyöllistäjien joukkoon. Vuodesta 2000 vuoteen 2013 15–64-vuotiaiden itsensätyöllistäjien määrä kasvoi noin 32 000 hengellä. (Pärnänen & Sutela 2014, 8–10; Löfgren 2017, 20.) Itse yrittäjyyden sisällä on tapahtunut rakenteellisia muutoksia ja itsensätyöllistämisen lisääntymistä voi pitää työmarkkinatrendinä muun muassa osa-aikatyön kasvun rinnalla. Itsensätyöllistäjät muodostavatkin nyt yli puolet kaikista yrittäjistä. (Pärnänen & Sutela 2018, 14–16, 20.) Tilastokeskuksen teettämä raportti kertoo 15–74-vuotiaita itsensätyöllistäjiä olleen vuonna 2017 noin 171 000. Kasvua viimeisen kahden vuosikymmenen aikana oli yhteensä noin 52 000. Korkeimmillaan itsensätyöllistäjien määrä on Suomessa ollut vuonna 2016. (Pärnänen & Sutela 2018, 14.) Ilmiön yleistymisen 2010-luvulla yhteiskunnallisissa tarkasteluissa on ajanut tutkijat pohtimaan sitä, miksi kukaan loppujen lopuksi valitsee itsensätyöllistämisen, jos se harvoin on taloudellisesti kannattavaa edes pitkällä tähtäimellä? (Houtbeckers 2019, 210). Mistä itsensätyöllistäjien esiinmarssi yhteiskunnallisessa keskustelussa oikein kertoo?

Suomalaisen yhteiskunnan kehityskertomuksessa tulopoliittiset sopimukset ovat kollektiivisesti neuvotellun sosiaalisen järjestyksen kautta toimineet keskeisinä talouskasvun selittäjinä sekä laaja-alaisen hyvinvoinnin tuottajina (Sippola & Alasoini 2019, 228). Työnteko on Suomessa ollut sekä merkittävä hyvinvointiyhteiskunnan tukipilari, että keino yksilöille tulla tunnustetuksi omassa elämässään. Savolaisen (2015) mukaan sosiaalisesti rakentuneet normatiiviset kehykset ohjaavat tunnustusta. Itsearvostuksen ydin ilmenee henkilön kyvyssä ja kapasiteetissa antaa yhteisölle jotain tärkeää ja arvokasta. Universaali tunnustus on siksi ansaittava yhteisöltä. (Savolainen 2015, 137–139.) Perinteisen työelämän kertomuksen mukaan kuuluessaan yhteiskuntaan kansalainen tekee töitä, maksaa veroja ja saa työstään vastineeksi turvaa sekä tunnustusta oman yhteisönsä jäsenenä. Suomalainen hyvinvointijärjestelmä on näin tukeutunut vahvasti työntekijäkansalaisuuden ideaan.

Työn ja tunnustuksen suhteella on silti oma problematiikkansa. Globaalien muutosvirtojen myötä työhön liitetyt merkityskerrostumat muuttuvat monitasoisemmiksi, kun tuotantoketjujen painopiste siirtyy kauemmaksi yksilöstä kansainväliselle tasolle. Julkunen (2008) kuvaa sitä, kuinka nykypäivän työelämää leimaa se, että jokaisen työn laatua arvioidaan jatkuvasti ja oikeus työhön tulee ansaita yhä uudestaan. Tämä luo perustaa tunnustuskamppailujen syntymiselle. (Julkunen 2008, 284.) Kyseinen kehitys ja voimistuvat tulosvaateet vaikuttavat työn muutokulkuihin ja työssä jaksamisen työpahoinvoinnin aspektien kautta (Dufva ym. 2016, 5). Se laittaa myös miettimään, saako työ ihmisen kuitenkin tuntemaan itsensä enemmän yksiköksi kuin merkitykselliseksi yksilöksi.

Tunnustus on merkittävä komponentti sosiaalisen integraation muotoutumisen sekä ylläpitämisen taustalla ja siksi noussut useiden moraalisten, sosiaalisten ja poliittisten teorioiden avainkäsitteeksi

(Heidegren 2004, 365). Tunnustetuksi tuleminen on sosiaalisten oikeuksien ja ihmisen itsekunnioituksen perusta (Honneth 1995, 194–195) ja ihmisellä on perustavanlaatuinen tarve tulla tunnustetuksi elämässään ja toiminnassaan (Taylor 1994, 25). Kokemus kunnioituksen tai arvostuksen tyrehtymisestä saattaa johtaa aiemmin arvostuksenlähteenä toimivien tekijöiden, kuten kulttuuri- ja työidentiteetin, kokemisen muutokseen. Oman identiteetin kokemisen muutoksilla on taas todettu olevan vaikutusta siihen, kuinka henkilö ammentaa arvostuksenlähteitä omassa tarinallisessa kerronnassaan ja toiminnassaan. (Hochschild 2016.) Björklund ja Hallamaa (2013) esittävät, että toimijuuden polttovoima on yksilön kokemus siitä, että häntä arvostetaan ja että hänellä on voimavaroja, joita tarjota yhteisönsä hyväksi. Toisin sanoen toimijuus on tiiviisti kytköksissä henkilön omaamien pätevyyksien tunnustamiseen ja tunnustetuksi tulemisen kokemukseen. Se, että ihminen kokee itsensä toimenpiteiden kohteeksi heikentää hänen käsitystään itsestään omaehtoisena ja muille hyödyllisenä toimijana. (Björklund & Hallamaa 2013, 169.) Tunnustamisen yleisinhimillisestä tarpeesta ei siis voi irrottautua työelämässä (Ikonen 2018, 18). Suomessa tunnustuksen puntarointi on siksi erityisen tärkeää työelämän saralla.

Kun työelämän perusrakenteet, käytännöt ja instituutiot muuttuvat globalisaation myötä, toimija kaipaa tunnustusta ehkä enemmän kuin koskaan. Toisaalta tunnustuksen peruste työelämässä on hämärtynyt ja uudella tavalla epäselvä. (Julkunen 2008, 290.) Työelämän kärsimyskokemusten tutkimisessa on hyödynnetty muun muassa Bourdieun (1999) esittämää sosiaalisen kärsimyksen ulottuvuutta. Järvensivu (2016, 182) paikansi suomalaisten työelämäntarinoita tutkiessaan väestön keskuudesta sairastumiseen saakka kehittyvän metakertomuksen, jonka juuret paikantuvat yksilöä alistavien rakenteiden aiheuttamaan sosiaaliseen kärsimykseen. Tunnustusvaje ja -kamppailu työssä aiheuttavat yksilölle arkipäiväistä sosiaalista kärsimystä, jonka seurauksia voi tutkia niin yksilöiden kannalta kuin yhteiskunnan järjestäytymisen tasolla. Työelämän arkipäiväinen sosiaalinen kärsimys voi eskaloitua työuupumukseen ja työssä sairastumiseen. Palkkatyösuhteiden varaan rakentuvan työelämän luonteenomaisia piirteitä ovat muun muassa työnantajan direktiovalta ja palkkatyön juridinen perusta. Ne ymmärretään normaaleiksi ja legitimeiksi, vaikka ne myös haastavat yksilön itsetuntoa ja toimijuuden tuntemista. Samalla kollektiivisten tukirakenteiden, kuten ammatti- tai luokkaidentiteettien hiipuminen aiheuttaa toimijoiden kärsimyskokemusten muuttumisen yksilöllisiksi ja siten vaikeammin lähestyttäviksi. Itsensätyöllistäjien kannalta on huomionarvoista havaita, että palkkatyöelämässä sairastuneiden tarinoissa yrittäjyys esitetään eräänä ratkaisuna moniin palkkatyön ongelmiin. Yrittäjyys on näin toisinaan saanut yksilön vapauttavan kulttuurisen kertomuksen sisällön. (Järvensivu 2016, 179–180, 184–185.)

Itsensätyöllistämistä voi arvioida monesta suunnasta käsin. Itsensätyöllistämistä on kutsuttu paoksi palkkatyöstä yrittäjyyteen. Yrittäjien keskuudessa on laajasti koettu, että palkkatyön ulkopuolinen työnteko mahdollistaa autenttisemman työn tekemisen sen sijaan, että henkilö käyttäisi aikansa ”työnantajan palvelukseen alistetun yhteisön ylläpitämiseen”. (Viren & Vähämäki 2017.) Samalla yrittäjyyden ja työelämän tutkimuksen yhteydessä on alettu tarkastelemaan työelämän katkoksien, kuten työttömyysjaksojen, elvyttävä voimaa, jonka myötä aluksi kielteinen katkos voi lopulta esittäytyä joissain tapauksissa eräänlaisena työelämän selviytymisstrategiana (Järvensivu 2016, 185). Ihmisten tulee kokea itsensä aktiivisiksi toimijoiksi työelämässä. Työtoimijuuden käsite viittaa työhön liittyviin pyrkimyksiin, valintoihin, työn merkitykseen sekä tarkoitukseen sekä osallisuuteen. (Roponen & Vanhalakka-Ruoho 2013, 52.) 2010-luvun työntulevaisuusdiskurssissa painotetaan itsensätyöllistämisen eroa suhteessa vanhanaikaiseen yrittäjyyteen, johon kuului merkittävät kasvu- ja työllistämispaineet sekä suuret investoinnit (Järvensivu 2014, 97–98).

Yrittäjyyden uudelleen arvottamisen rinnalla keskustelua on käyty uran käsitteellistämistä suhteessa nykyajan muuttuviin työelämänsuhteisiin. Hall (1976) on esittänyt ajatuksen proteaanisesta urasta, joka viittaa ihmisen – ei organisaation – itsehallinnoimaan prosessiin. Tätä prosessia rakentaa kaikki yksilön kokemukset koulutuksen ja työelämän saralla. (Hall 1976, 201.) Termin juuret juontavat kreikkalaiseen mytologiaan ja jumalaan nimeltä Proteus, joka pystyi tahdonalaisesti muuntautumaan tulesta villisiaksi ja siitä edelleen puuksi. Proteaaninen eli monimuotoinen urakäsitys tarjoaa joustavamman tavan käsittää uran rakentumista ajassa ja paikassa. Siinä missä uran on perinteisesti ymmärretty etenevän ajallisesti tietyn kaavan mukaisesti, monimuotoinen urakäsitys tulkitsee ihmisen uran koostuvan pikemminkin laskuista ja nousuista ja niiden välisistä siirtymäkausista. Uraa ei tarkastella vain palkkatöistä koostuvana sekvenssinä, sillä monimuotoinen urakäsitys korostaa työn ja ei-työn limittyvän toisiinsa muokaten yksilön käsitystä itsestään. Urakäsitys tarjoaakin ihmiselle joustavampia tapoja ajatella ja suunnitella oman uran muotoutumista. (Mirvis & Hall 1994, 369–370.) Tulokulma tarjoaa välineitä itsensätyöllistäjien työelämäntarinoiden tarkasteluun, sillä heidän työnkuvansa sekä syyt itsensätyöllistämisen taustalla vaihtelevat suuresti.

Valtioneuvoston selvityksen (2018) mukaan valtaosa (82 %) kansasta uskoo itsensätyöllistäjien määrän kasvavan merkittävästi digitaaliseen talouteen siirryttäessä (Anttila ym. 2018, 41). Yrittäjyysnormin ja -kasvatuksen voimistumisen ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden heikentymisen pelätään kuitenkin jakavan toimijoita yhä enemmän yhteiskunnassa selviytyjiin ja kyydistä putoajiin (Kinnari 2020, 345). Siinä missä traditionaalinen työteliäs kansaneetos alleviivasi vallitseviin olosuhteisiin mukautumista ja tyytymistä, nykytyöelämässä menestyjän tulee olla erityinen ja alansa huippu. Globalisaatiokehitykseen sopeutumattomat saatetaan sivuttaa ”pohjoismaisen

hyvinvointivaltion koulimina epäonnistujina”, joilla on vaara kiinnittyä menneeseen. (Harni & Pyykkönen 2017, 119.) Arvostusta ja kunnioitusta ei enää niin vain ansaita paneutumalla työnkuvaansa, elättämällä itsensä ja olemalla luotettava, vaan toimijan täytyy olla erinomainen ja kehittää yksilöllinen potentiaalinsa huippuunsa (Julkunen 2008, 286). Kehityksen voittajaosapuolien esitetään ansainneen saavutuksensa ja palkkionsa, jolloin tuominta tapahtuu sosiaalisessa hierarkiassa yksilöä heikommassa asemassa oleviin (Pulkki & Jokisaari 2019, 353; ks. myös Kantola & Kuusela 2019). Tämä aiheuttaa ihmisten erkaantumista toisistaan myös yhteiskunnan tasolla.

Suomalaisessa arvotutkimuksessa on havaittu viitettä siitä, että läntisissä jälkiteollistuneissa yhteiskunnissa globaalit ilmiöt sekä talouspoliittiset ratkaisut ovat lopulta lisänneet eriarvoisuuden kokemusta ja heikentäneet ihmisten välistä luottamusta (Helkama 2015, 175). Yhteiskunnan tulevaisuusprojekteissa *huipputoimintaa* edistetään uhkaamalla sivuuttaa, jollei häpäistä, ne toimijat, jotka eivät lähde mukaan toimintaan (Jokinen 2019, 76). Globaalien muutosvirtojen myötä sosiaalisessa kehityskeskustelussa painopiste halutaan siirtää ”kansakunnan traumaista” (Kettunen 2008, 38–42) yhteiskunnan tulevaisuusskenaarioihin. Mutta miltä nämä tulevaisuudenkuvat näyttävät eri asemassa toimiville ihmisille? Tulevaisuudennäkymien kuvittamisessa vaihtoehtoisilla tarinalinjoilla voi ymmärtää olevan oma roolinsa, jotta aikoinaan kulttuurisesti arvoitettuihin tarinoin saataisiin uutta sisältöä, joka resonoi myös uuden työn raamien ja tulevaisuusvisioiden kanssa.

2.3 Narratiivinen lähestymistapa työn ja työelämän ymmärtämiseen

Tämän tutkimuksen varrella tulen perehtymään itsensätyöllistäjien maailmaan. Matkani tavoite on selvittää, kuinka ja miksi ihmisestä tulee itsensätyöllistäjä. Tästä kysymyksestä olen johtanut tutkimukseni tarkemmat suuntaviivat, joiden kautta tarkastelen tarinallisesta näkökulmasta niitä kysymyksiä, joiden kanssa itsensätyöllistäjät ovat työhistoriansa aikana kamppailleet. Itsensätyöllistäjät muodostavat suomalaisessa työelämässä hyvin heterogeenisen yrittäjäryhmän, joiden toimenkuvat ja syyt työllistymismuodon taustalla vaihtelevat suuresti. Itsensätyöllistäminen on ilmiö, jota on haasteellista palauttaa tilastolliseen dataan sen luonteen ja sitä harjoittavien henkilöiden vaihtelevien työelämän tilanteiden takia. Kuinka siis tutkia kyseistä joukkoa luotettavasti ja mielekkäästi? Luodakseni perustan tutkimuksessa sovelletulle narratiiviselle lähestymistavalle kuvaan seuraavaksi sitä, kuinka työtä ja työelämää on tutkittu aiemmin kerronnallisesta näkökulmasta ja tullaan tarkastelemaan tässä tutkimuksessa.

Laajempi tutkimuksellinen viitekehys perustuu sosiaalisen konstruktionismin ajatuksille. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan sosiaalisen todellisuutemme voi ymmärtää rakentuvan sosiaalisessa ja kielellisessä vuorovaikutuksessa (Berger & Luckman 1994). Sosiaalinen konstruktionismi liittyy olennaisesti 1960–1970-luvuilla alkaneeseen kielelliseen käänteeseen, jolloin uudelleen arvotuksen kohteena oli se, mitä tulisi tutkia ja millä menetelmillä. Käytännössä tämä merkitsi tutkimuksen painopisteen muuttumista lähemmäs kieltä. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009, 45–46.) Termit ja muodot, joiden avulla ymmärrämme maailmaa ja itseämme, ovat itsessään sosiaalisia artefakteja, eli historiallisesti ja kulttuurisesti paikantuvien ja olemassa olevien ihmisten vuorovaikutuksen tuotteita (Gergen 1994, 49). Työn ja työelämän merkityksiä tarkastellessa kerronnallinen tutkimus tarjoaa näin väylän itsensätyöllistämisen ilmiön ja sen taustatekijöiden syvälliseen ymmärtämiseen ja toimii samalla sosiaalisen merkittävyyden selittämisen tukena.

Vaikka tuoreet uratutkimukset puoltavat näkemystä, jonka mukaan sekä objektiivinen että subjektiivinen puoli urasta tulisi ottaa uran käsitteellistämässä huomioon (esim. Cohen, Duberley & Mallon 2004; Young & Collin 2004), kyseisen tulkinnan juuret juontavat kauas historiaan. Sosiologi Everett Hughes kuvasi jo vuonna 1937 sitä, kuinka subjektiivisen ja objektiivisen uran käsitteet nivoutuvat yhteen (Hughes 1937, 410–411). Yrittäjien urapolkujen ja yrittäjyydestä kertovien kertomusten tulkitaan näin rakentuvan objektiivisen ja subjektiivisen uran yhdessä muodostamasta yhtälöstä (Young & Collin 2000, 5). Näihin ajatuksiin nojaten ura ymmärretään myös tässä tutkimuksessa sosiaalisena konstruktiona, joka yhdistää yksilön laajempiin yhteiskunnallisiin rakenteisiin (Barley 1989, 59–60). Objektiivisesti tulkittu sosiaalinen maailma ja ihmisen subjektiivinen kokemus rakentuvat vuorovaikutteisena dynaamisena prosessina. Sosiaalisen konstruktionismin tapaan tulevaisuudessa tarkastelussa pyrin kyseenalaistamaan uraan ja työhön liitettyjä itseselvyyksiä ja tulkitsen ihmisen urakäsitystä historiallis-kulttuurisesti rakentuvana prosessina. Tulkitsen tiedon syntyvän sosiaalisissa prosesseissa ja siksi lähdän ajatuksesta, että tieto ja sosiaalinen toiminta kietoutuvat tiiviisti yhteen. (Burr 2015, 2–5.) Mutta miksi soveltaa narratiivista tutkimusotetta itsensätyöllistäjien tutkimiseen?

Tarinoilla on suuri merkitys ihmisen kokemuksen ymmärtämisen kannalta. Ihmisen ymmärrystä ja kokemusta määrittää monenlaiset tarinat. Omat sekä muiden. tarinat välittävät muun muassa kuvaa siitä, miksi työtä tehdään, millaisia työntekijöiden tulisi yhteiskunnassamme olla ja mitä työn ja työuran kautta henkilön tulee tavoitella. Omat tarinamme reflektoituvat laajempiin kollektiivisesti jaettuun ja tuotettuun kulttuuriin kertomuksiin, joita omaksumme elämämme aikana. (Henttonen & LaPointe 2019, 399–400.) Hänninen (2000) esittää narratiivisuuden organisoivan kokemuksia ja tuottavan merkityksiä. Tämän seurauksesta tarina myös tuo yhteen yksilön ja yhteisön, kun yksilön

omat kokemukset heijastuvat kulttuurisiin merkityksiin. (Hänninen 2000, 78.) Tarinamyönteistä ajattelutapaa onkin käytetty työelämän tutkimisen saralla esimerkiksi työssä uupumisen ja sairauskertomusten ymmärtämisen tukena (esim. Kalimo & Toppinen 1997; Rikala 2013; Järvensivu 2016).

Jotta minun olisi tutkijana mahdollista päästä mahdollisimman lähelle itsensätyöllistämisen valinneiden ihmisten ajatusmaailmaa, tarkastelen tutkimukseen osallistujien kerrontaa sekä subjektiivisen että objektiivisen urakäsityksen ominaispiirteitä tarkkaillen ja selittäen. Marttila (2015) tuo esiin sen, kuinka objektiivinen työura korostaa työuran ulkoista ja institutionaalista puolta, eli tutkinto- ja ammattinimikkeitä, positioita, titteleitä ja muita organisatorisia kategorioita. Subjektiivinen työura puolestaan korostaa enemmän työuran persoonallista dimensiota, jolloin toimijan omat tulkinnat, selitykset ja määrittely ovat pääroolissa. Tätä kautta objektiivisen uran raamien mukaan hyvin sirpaleiselle työuralle ja ammatilliselle identiteetille on mahdollista luoda jatkuvuutta ja uran kannalta relevantit faktat, tilanteet ja ammatilliset kokemukset nivotaan yhteen autobiografiseksi kertomukseksi. (Marttila 2015, 23.) Näille ja proteaanisen urakäsityksen ajatuksille perustuva viitekehys tarjoaa otollisen tulokulman itsensätyöllistäjien polkujen tutkimiseen työelämän kontekstissa. He omalla tulkinnallaan konstruoivat uusintaen, mutta mahdollisesti myös uudistaen työhön liitettyjä sosiaalisia ja kulttuurisia merkitysjärjestelmiä.

Tässä tutkimuksessa avaan itsensätyöllistäjien kerrontaa työelämäntarina-käsitteen kautta. Anu Järvensivun (2014) muotoilemaa työelämäntarinan käsite viittaa sellaiseen versioon ihmisen elämäntarinasta, jonka esittämisessä työn merkitys ja rooli ovat korostettuina. Niin yksilöiden itse tuottamat työelämäntarinat kuin vaikkapa tutkijoiden kirjoittamat raportit työstä rakentavat kulttuurisesti jaettuina kertomuksia työelämästä ja kerryttävät sosiaalista tarinavarantoa työstä. Arvio työn tulevaisuudesta on siten mielekäästä ymmärtää yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa muodostuvaksi kertomukseksi. Ajatus sopii myös yhteen tutkimuksen yleisen viitekehyksen kanssa. Työelämäntarina kokoaa yhteen hajanaiselta tuntuvaan työtä ja työuraa ja auttaa näin löytämään johdonmukaisuuksia koetusta työelämästä. Se, että moni on kuullut työelämään liittyvistä uhkakuvista ja kielteisistä kokemuksista ei tarkoita, että ihmiset automaattisesti kokisivat työelämän standarditarinan omakseen. Ihmiset tulkitsevat työelämää helposti kulttuurisesti suosituilla tavalla, mutta omakohtaista tilannetta arvioidaan toisenlaisista lähtökohdista ja omista tarinallisista projekteista käsin. On mahdollista, että kertomus työstä yksilöllisten tarinallisten projektien tasolla näyttää hyvinkin erilaiselta kuin itse kulttuurinen kertomus. (Järvensivu 2014, 14, 60–65.) Verrattuna esimerkiksi uran objektiivista ulkoasua painottavaan uraskriptin käsitteeseen (esim. Barley 1989) työelämäntarinan käsite tarjoaa enemmän joustoa sisällyttää tarkasteluun niin henkilön subjektiivisen

kuin objektiivisen ulottuvuuden aspekteja. Molempien dimensioiden tarkastelu on itsensätyöllistäjien, joille yrittäjyys esittäytyy joskus pikemmin elämäntapana kuin ammattina, merkityksmaailmojen ymmärtämiseksi oleellista, jos ei välttämätöntä.

Tutkimalla yksilöiden kertomuksia tutkijan on mahdollista avartaa laajempia sosiaalisia ja kulttuurisia prosesseja (Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 8–9), kuten sitä, millaisia arvoja, merkityksiä ja kerronnan konventioita itse työuran käsitteeseen yhteiskunnassamme liitetään. Työlle on annettu ihmisen kehityshistorian aikana useita eri tavoin latautuneita merkityksiä (Arendt 2017, 12–13). Jaetut käsitykset työstä, urasta ja sen kuvaamisesta kiinnittyvät historiallisiin tilanteisiin ja vaihtelevat sekä kulttuureittain että alakulttuureittain (Marttila 2015, 23). Esimerkiksi työn arvon tunnustaminen ei muotoudu yhteiskunnallisen konsensuksen mukaan, vaan kulloiset hegemoniset arvot määrittelevät tunnustuksen sisällön ja ilmenemistavan määräytymistä (Julkunen 2008, 282–283). Urakäsitykset ja yksilöiden työlle antamat merkityksenannot määräytyvät näin ollen pikemminkin institutionaalisesti kuin yksilöllisesti. Niillä on myös valtaa säädellä sosiaalisesti hyväksytyjä ajattelu- ja käyttäytymismalleja, joita ihmisen työuraan liitetään. (Komulainen & Sinisalo 2006, 151.) Tästä huolimatta yksilöllä voi nähdä olevan vaikutusta instituutioihin, koska yksilön urakulku muokkaa instituutioiden käytänteitä ja niille annettuja sekä niiden luomia merkityksiä (Barley 1989, 49). Tämä saa pohtimaan, kuinka työelämän kertomuksessa perinteisen palkkatyön ja yrittäjyyden välillä ajelehtiva ryhmä tulkitsee työtä ja työelämää omasta tarinankerronnallisesta näkökulmastaan. Mikäli työn mielletään olevan hyvä muutoksen mittari, mitä näiden työelämän ”ulkorinkiläisten” (Suoranta & Leinikki 2018, 9) tarinat kertovat meille yhteiskuntamme suunnasta?

2.4 Kohti työn tulevaisuudenkuvia

Sosiologit ovat vuosien varrella ymmärtäneet ammatin olevan eräs merkittävä länsimaisten sosiaalisten organisaatioiden peruselementeistä ja sosiaalisen statuksen sekä sosiaalisten roolien indikaattori (Marttila 2015, 20). Perinteiset käsitykset ovat globaalien muutosvirtojen myötä kuitenkin uudelleen arvotuksen alla. Työllä on ollut merkittävä rooli suomalaisen yhteiskunnan ja sen instituutioiden rakentamisen sekä kansalaisuuden ja tunnustuksen kokemisen taustalla. Tätä asetelmaa on haastava lähteä muuttamaan edes työnkuvia vähentävien automatisaation ja digitalisaation ilmiöiden edessä. Tyypillinen kertomus hyvästä työurasta, joka korostaa henkilön kykyä hallinnoida elämäänsä ja sopeuttaa se yhteiskunnalliseen kehitykseen ja työorganisaatioiden

kehityssuuntiin, on vahvistunut entisestään individualististen ihanteiden myötä (em. 2015, 67). Mutta mitkä ovat tulevaisuudessa hyvän ja mielekkään työuran edellytykset?

Valtioneuvoston selvityksissä työnantaja-työntekijä-suhteen muutos on kirjattu yhdeksi työn murroksen pääkomponentiksi. Suomessa tulevaisuuden tärkeäksi kysymykseksi poliittisten ja sosiaalisten suhteiden järjestämisessä muotoutuu se, kuinka taata perinteisten työkuviin vähentyessä merkityksellinen tekeminen ja tasavertaiset osallistumismahdollisuudet ihmisille siten, että toimeentulon ja yhteiskunnan rahoitus pohjan kestävyys on taattu. Tulevaisuudessa näillä näkymin tarvitaan työn, työttömyyden sekä tavan, joilla työ on järjestetty uudelleen määrittelyä. (Dufva ym. 2016, 6; Oksanen 2017, 14–15, 25–26.) Epätyypillisen työn uudet muodot asettavat haasteita niin perinteisen työelämän peruskäsitteistölle kuin olemassa olevalle lainsäädännölle, erityisesti itsensä työllistäjien sosiaali- ja työttömyysturvaan liittyen. Tämä itsessään alleviivaa tarvetta kehittää vanhoja instituutioita ja monipuolistaa keskustelua uudenlaisen työnteon muotoja ja piirteitä huomioivaksi. (Koramo ym. 2017, 82–83.)

Keskustelua työn tulevaisuudesta käydään usein kahden pääkatsomuksen kesken, jotka luovat yhdessä jännitteisen asetelman. Ensimmäinen katsomus kiinnittyy talouskasvua ja työn tehokkuutta lisääviin tekijöihin, kuten kannustinloukkujen poistoon ja työmarkkinoiden joustoon. Toinen tulokulma taas korostaa työn merkityksellisyyttä ja sen uusia muotoja. Työn tulevaisuuden takaamiseksi tuottavuuden ja merkityksellisyyden linjaukset tulisi yhdistää. Ratkaisuja ei ole optimaalista saavuttaa yksinomaan ylhäältä-alas (*top-down*), vaan uusien työelämän ratkaisujen kehittämisessä merkittävää on paikallinen toiminta ja alhaalta-ylös etenevä (*bottom-up*) menettelytapa. Eriarvoisuuden purkamisen suhteen onkin otollista piirtää ennakoiden kuvaa siitä, mikä on tulevaisuudessa työtä ja kuinka työttömän asema yhteiskunnassa turvataan. (Dufva ym. 2016, 4–6.) Tässä kuvaamistyössä työkuvien eri muotojen välillä ajeltavien itsensä työllistäjien työelämäntarinoilla saattaa olla tarjottavaa ja avartaa uusia kulmia keskusteluun työn tulevaisuudennäkymistä.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tässä luvussa avaan tarkemmin tutkimuksen päämäärää sekä keinoja, joihin olen tukeutunut tutkimuksen tavoitteen saavuttamisessa. Kuvaan yksityiskohtaisemmin tutkimusprosessia ohjannutta ja matkan varrella muotonsa saanutta narratiivista tutkimusotetta sen verran, mikä on tutkimukseni kannalta tarpeellista. Lisäksi reflektoin niitä käytännön vaiheita, joita olen tutkimuksessa tutkimuksen tekijänä käynyt läpi.

3.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on syventyä itsensätyöllistämisen valinneiden ihmisten työelämäntarinoihin. Tutkimuksen myötä tarkastelen tarinallisesta näkökulmasta sitä, millaisia reittejä ja syitä itsensätyöllistämiseen Suomessa on. Heijastan itsensätyöllistäjien kertomia tarinoita yhteiskunnassamme vallitseviin laajempiin kulttuurisiin kertomuksiin työelämästä, jotta pystyisin valaisemaan lukijalle sitä, minkälaisen ikkunan itsensätyöllistäminen avaa työn ja työelämän tarkastelemiseen. Tutkimus toteutettiin laadullisesti, jolloin tieteellisyys muodostuu pikemmin haastateltavien merkitysmaailman välittämisestä kuin tulosten yleistettävyydestä (Eskola & Suoranta 1998, 46–47). Laadullisen tutkimuksen hyödyllisyys korostuu silloin, kun toiveena on tarkastella jotain erityisryhmää, tai kun halutaan ymmärtää tilastollisen tutkimuksen mittareiden ulottumissa olevia kehityskulkuja (Pyöriä 2017, 23). Itsensätyöllistämisen merkityksien monipuolisuutta on vaikea esittää tilastollisena datana ja siksi tutkimuksen toteuttaminen laadullisesti on perusteltua.

Tutkimus etenee abduktiivisesti (Timmermans & Tavory 2012) hyödyntäen ja yhdistäen narratiivisen tutkimusperinteen menetelmiä ja työkaluja eräänlaisina tulkintaresursseina. Myöhemmin analyysissä peilaan havaintojani aiempaan tutkimustietoon ja itsensätyöllistämisen kannalta hedelmällisiin teorioihin. Esittelen käyttämiäni menetelmiä kertomuksen varrella niiltä osin kuin se on tutkimuksen päämäärän ja tarpeet huomioiden tarpeellista. Tutkin itsensätyöllistäjien työelämäntarinoita seuraavien alakysymyksien kautta:

1. *Kuinka ihmisestä tulee itsensätyöllistäjä?*
2. *Mitä tekijöitä haastateltavat merkityksellistävät tärkeiksi itsensätyöllistämiseen päättymisen kannalta?*

3. Mitä itsensätyöllistäjien työelämäntarinat kertovat meille suomalaisesta työelämästä ja sen tulevaisuudennäkymistä?

3.2 Narratiivisuus lähestymistapana

Ihminen on yhä, kuten on aina ollutkin, kertova ihminen – *homo narrans* (Heikkinen 2018, 170–171). Tarinat ovat elämässämme läsnä lapsuuden saduista alkaen ja niiden avulla luomme elämäämme ymmärrystä ja havainnollistamme menneitä tapahtuneita kanssaeläjille sekä itsellemme (Polkinghorne 1988, 14). Narratiivisuuden voi siis käsitteellistää ihmisen tavaksi ymmärtää ja selittää niin todellisuutta kuin itseään (Heikkinen 2018, 176). Luonto ja maailma eivät ole tarinankertojia, vaan ihminen (Riessman 1993, 2). Narratiivinen tutkimus tuottaa tutkimuksia, jotka keskittyvät kertomuksiin ja kertomiseen sekä tiedon välittäjänä että sen rakentajana. Kertomukset ovat näin ollen narratiivisen tutkimuksen tuote ja materiaali. (Heikkinen 2018, 172.) Tässä tutkimuksessa käytän narratiivisuuden käsitettä analogisesti tarinallisuuden ja kertomuksellisuuden kanssa. Tulen avaamaan itsensätyöllistäjien käsityksiä työstä ja työelämäkulusta tarinallisesta näkökulmasta. Siksi tutkimuksen ja kertomuksen suhde muotoutuu kaksijakoseksi. Tutkimuksen materiaalina toimii ihmisten tarinat, mutta toisaalta tutkimukseni tarkoitus on tuottaa itsensätyöllistäjien äänellä kerrottu kertomus täydentämään ajan myötä rakentunutta sosiaalista tarinavarantoa. Näin tarinat ovat tutkimuskertomukseni lähtökohta ja lopputulos (Hänninen 2018, 178).

Narratiivinen tutkimus ei koosta yhtenäistä koulukuntaa tai vakiintunutta mallia, joka etenee ennalta määritettyjen vaiheiden kautta, vaan sen juuret ulottuvat laajasti eri tieteenaloihin kirjallisuudentutkimuksesta sosiaalitieteisiin. Narratiivista metodikirjallisuutta suositellaan käyttämään pikemminkin ideapankkina kuin tiukasti noudatettava sääntökokoelmana. (Hänninen 2018, 189.) Narratiivista tutkimusta tehdessä on suotuisaa, jos tutkija tuntee ja hyödyntää käsillä olevan tutkimusaineiston ja tutkimustehtävän kannalta hedelmällisimpiä analyyttisiä välineitä ja analyysitapoja (Hyvärinen 2010, 90–114). Analyysitapa rakentuu näin usein vasta tutkimuksen edetessä ja siksi narratiivisen tutkimuksen tekeminen vaatii tutkijalta intuitiota ja eläytymiskykyä (Hänninen 2000, 137). Voi sanoa, etten ollut opinnäytettäni aloittaessa kokenut narratiivisen tutkimuksen tekijä. Uskon, että koko tutkimus olisi hyvin erilainen, jos rakentaisin tutkimuksen uudelleen nykyiselle tietämykselleni. Tämänkin tutkimuskertomuksen kulkusuunta muuttui useasti. Se oli odotettavaa. Tutkimuksen alkumetreillä valitut tutkimusongelmat muuntuvat ja täsmentyvät tutkijan esiymmärryksen laajentuessa ja syventyessä, kun uudet tulokulmat mahdollistavat uusien ja tarkennettujen merkitysten sekä aspektien hahmottamisen (Moilanen & Rähä 2018, 56).

Narratiivisuuden ja narratiivisten tutkimustekniikoiden sekä käsitteiden soveltaminen tutkimuskirjallisuudessa voimistui erityisesti 1980-luvulla kerronnallisen käänteen myötä (Hyvärinen 2004, 297; Hyvärinen 2016, 38–39). Alkujaan tarinallisuus, narratiivisuus, kerronnallisuus ja kertomuksellisuus käsitteellistettiin synonyymintapaisesti eikä erottelua välttämättä tehty (Heikkinen 2018, 170–171). Elämäkerrallisen ja narratiivisen tutkimuksen yleistyessä useiden tieteenalojen keskuudessa myös käsitteellisten eroavaisuuksien esittelyn tärkeys hiljalleen korostui. Tieteenalojen kesken kertomuksen merkitys vaihtelee ”rakenteeltaan tarkoin määritellystä verbaalisesta esityksestä muodoltaan vapaaseen sisällölliseen ideaan tai näkökulmaan” (Koski 2007, 2). Tarina saatetaan käsittää joskus synonyyminä narratiiville ja siksi niiden eksplisiittinen ero on tarpeellista selittää, sillä niin tarinan kuin narratiivin käsitteet omaavat useita merkityssisältöjä.

Tämän tutkimuksen käännöspolitiikka tukeutuu Vilma Hännisen (2000) ajatuksiin. Narratiivi viittaa kertomukseen ja yksittäinen kertomus voi pitää sisällään useampia tarinoita. Tämän seurauksesta kertomus voidaan myös esittää ja tulkita usealla tavalla. Samasta tarinasta on tätä ajatusta seuraten mahdollista esittää eri kertomuksia. Tarina taas pelkistyy ajalliseksi merkityskokonaisuudeksi, jolla on alku, keskikohta ja loppu. Tätä kokonaisuutta nivoo yhteen tarinan juoni, johon nähden erilliset osat saavat merkityksensä. (Hänninen 2000, 19–20.) Näin juonen voi ymmärtää olevan Aristoteleen sanoin tarinan sielu, *mythos* (Aristoteles 1997). Tarinan tapahtumat eivät ole neutraaleja ja toisistaan irrallisia, vaan ne ovat inhimilliselle toiminnalle tyypilliseen tapaan tunne- ja arvolutautuneita ja keskenään syys-seuraussuhteessa. Kyseessä ei kuitenkaan ole luonnontieteissä ymmärretty käsitys kausaalisuudesta, vaan esimerkiksi sattumanvaraiset, sosiaaliset tai myyttisetkin syyt saattavat löytyä tapahtumaketjujen taustalta. Kertomuksen kautta tarina esitetään vastaanottajalle, joka yritetään saada tarinan kautta eläytymään kerrottuihin tapahtumiin päähenkilön näkökulmasta. Näin ollen kertomus dramatisoi kerronnan kautta tapahtumien kannalta relevantteja tunteita ja kokemuksia. (Hänninen 2018, 190–191.)

Tutkimuskohteena olevien työelämäntarinoiden voi tulkita etenevän kronologisena tapahtumasarjana samalla, kun kerrottu kertomus alkaa mahdollisesti vasta tapahtumasekvenssin lopusta. Konstruoimani kertomukset ovat näin vain yksi mahdollinen tapa esittää ja tulkita itsensätyöllistäjien tarinoita. Esimerkiksi myöhemmin esitettävät mallinnukset itsensätyöllistäjien työelämäntarinoiden tarinatyypeistä ovat useiden haastateltavien tarinoista rakennettuja kertomuksia. Narratiivista analyysiä on mahdollista tehdä usealla tavalla. Riessman (2008) on jaotellut neljä eri analyysitapaa. Nämä ovat temaattinen, rakenteellinen, dialoginen tai performatiivinen sekä visuaalinen analyysi. Rakenteellinen analyysi tarkastelee tapaa, jolla tarina on rakennettu ja kerrottu. Dialoginen tai performatiivinen analyysi pureutuu siihen tapaan, jolla puhetta on tuotettu ja esitetty. Visuaalisessa

analyysissä tarkastellaan kuva-aineistoja sekä kuvan tuottajien sanoja teoksestaan. (Riessman 2008, 19.) Koska tässä tutkimuksessa halutaan selvittää mitä itsensäyöllistäjien työelämäntarinoissa on tapahtunut, analyysissä lähdettiin liikkeelle temaattisen analyysin piirteitä mukaillen. Analyysin pääpaino on tällöin tarinoiden sisällössä, eli tutkin *mitä* on sanottu eikä niinkään *miten* (em. 2008, 19).

Narratiivista tutkimusta tehdessä on huomioitava niin aineiston yksilölliset piirteet (Riessman 2008, 12) kuin myös itse analyysitapojen erot. Polkinghorne (1995) havainnollistaa kaksi kategorisesti erilaista analyysin tapaa. Narratiivien, eli kerronnan, analyysin fokus on kertomusten luokittelussa tapaustyyppien, metaforien tai kategorioiden avulla ja siten kertomuksista poimitaan osia. Narratiivisessa analyysissä huomio taas on kertomusten sisällöissä ja tavoitteena on usein muodostaa juonellistamalla (*emplotment*) aineiston välittämien tapahtumien kuvauksesta kertomus, joka kuvaa sitä, miksi ja kuinka jokin tietty lopputulema muodostui. (Polkinghorne 1995, 5–9, 14–19.) Narratiivisessa analyysissä sovelletaan luonnontieteellisen pragmaattisen tietämisen sijasta narratiivista tietämisen tapaa. Kerronnallisuutta sovelletaan synteettisenä aineiston käsittelytapana, eli analyysi ei ole niinkään kokonaisuutta osiin erittelevää, vaan näiden osien synteesiä, jolloin osista rekonstruoidaan uusi kokonaisuus. (Heikkinen 2018, 181–182.) Tarinoiden totuus ei näin ollen palaudu tosiasioihin, vaan niiden merkityksiin (Perkka-Jortikka 2016, 45).

3.3 Aineisto ja haastattelujen toteuttaminen

Tutkimuksen aineisto on kerätty *Kansalaisuuden kuulut ja kuplat* -tutkimushankeen alla vuoden 2019 aikana toteutetuista 17 teemahaastattelusta. Hirsjärven ja Hurmeen (2008) mielestä haastattelu on oiva valinta tutkimukseen, jossa pyrkimyksenä on kartoittaa ihmisten ajatuksia ja kokemuksia. Haastattelut etenivät tiettyjen ennalta valittujen teemojen sisällä, mutta itse haastattelutilanne loi haastateltavalle tilaa tuoda oma tarinansa vapaasti ilmi. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 41, 47–48.) Aineiston keräämisessä sovelsin kahta eri versiota samasta haastattelurungosta. Käytännön olosuhteet, kuten käytettävissä oleva aika ja paikka, vaikuttivat siihen, käytettiinkö haastattelussa syvähaastattelu- vai lyhythaastattelurunkoa. Haastatteluista 11 toteutettiin keväällä ja kesällä 2019 soveltamalla syvähaastattelurunkoa (Liite 1). Kyseiset henkilöt vastasivat oma-aloitteisesti yhteisöllisiin työtiloihin ja itsensäyöllistäjien suosimien yhdistysten keskuuteen välitettyyn haastattelupyyntöön. Kattavuutensa sekä määränsä perusteella nämä 11 haastattelua toimivat tutkielman ydinaineistona. Näistä haastatelluista yksi oli mies ja loput 10 naisia.

Syksyllä jatkoin haastatteluiden toteuttamista tiivistetyimmässä muodossa (Liite 2) kahdessa yhteisöllisessä työtilassa, jotka olivat suosittuja yrittäjätapaisesti työskentelevien työntekijöiden keskuudessa. Syvähaastattelurungolla toteutettujen haastatteluiden vinoutuneen sukupuolijakauman takia myös lyhythaastattelurungolla toteutettujen itsensätyöllistäjien haastattelut sisällytettiin tutkielmaan ydinaineiston rinnalle. Lopulta tutkielman aineisto koostuu yhteensä 17 teemahaastattelusta ja itse analyysi on ikään kuin ydinaineiston ja myöhempien haastatteluiden vuoropuhelua. Kun paikansin jokin teeman ydinaineistosta, tutkin ilmeneekö se myös myöhemmissä haastatteluissa. Lyhyemmän haastattelurungon kanssa haastattelin viittä miespuolista ja yhtä naispuolista itsensätyöllistäjää. Koko tutkimukseen osallistui näin ollen yhteensä 11 naista ja 6 miestä, jotka olivat iältään 33–61-vuotiaita. Keskimäärin syvähaastattelurungolla tehdyt haastattelutilanteet kestivät 1,5–3 tuntia. Lyhyemmät haastattelut kestivät puolesta tunnista tuntiin. Haastattelussa aikaa kului itse tutkimushankkeen nojalla myös sellaisten aiheiden käsittelyyn, jotka eivät relevantisti liittyneet henkilön työelämäntarinan rakentumiseen. Esimerkiksi asuinympäristöä tai poliittista vaikuttamista käsittelevät kohdat karsittiin analyysin aikana hiljalleen tarkastelun ulkopuolelle, kun kävi selväksi, etteivät ne liittyneet haastateltavan työelämäntarinan muotoutumiseen.

Tutkittava ryhmä koostuu heistä, jotka määrittelevät tutkimushaastattelun yhteydessä täytetyssä taustatietolomakkeessa itsensä ”yrittäjäksi, joka työllistää itse itsensä” (Liite 5), mutta joka ei työllistä muita ihmisiä. Itsensätyöllistäjät ovat hyvin heterogeeninen yrittäjäryhmä. Tutkimuksen aineistossa on mukana sekä suoraan koulunpenkiltä ja jo useamman vuosikymmenen ajan itsensä työllistäneitä että vasta kyseisen uravalinnan tehneitä henkilöitä. Osallistujista löytyy niin yksinyrittäjiä, freelancereita, ammatinharjoittajia kuin apurahansaajiakin. Ilmiölle tyypilliseen tapaan limittyneisyyttä ilmenee kyseisten kategorioiden välillä. Haastateltavia ei välttämättä voi sijoittaa kyseisen luokituksen mukaan vain yhteen näistä kategorioista. Olen silti selkeyden tähden päättänyt aineisto-otteissa esittää heidän yrittäjästatuksensa yhden pääasiallisen työmuodon mukaan.

Tämän tutkimuksen tutkimuskohteena ovat he, jotka ovat valinneet työllistää itse itsensä. Haastattelupyynnöjä välittäessäni pohdin löytyisikö pyyntöihin vastanneiden keskuudesta niitä, jotka joutuvat vastentahtoisesti työllistämään itsensä. Loppujen lopuksi haastatteluun valikoitui vain niitä, jotka harjoittavat työnkuvaansa vapaasti, päätoimisesti ja – itsensätyöllistäjien kontekstiin suhteutettuna – suhteellisen pysyvästi. Aineiston rajauksen ydin ja tutkielman fokus eivät kohdistu itsensätyöllistäjänä toimivien työnkuvien tai yrittäjästatuksien vertailuun esimerkiksi suhteessa toisiinsa ja palkkatyösuhteisiin. Sen sijaan rajaus ankkuroituu henkilön valintaan työllistää itsensä palkkatyöyhteiskunnan periaatteiden mukaan orientoituneessa yhteiskunnassa. Haastateltavat olivat

itsensä päätoimisesti työllistäviä henkilöitä, joita yhdistää yrittäjätapaisen elämäntavan rinnalla epävarma toimeentulo sekä yrittäjyyden intentionaalisuus. Itsensätyöllistäjyyttä leimaa määrittelymisen vaikeus, joka osittain johtunee ilmiön sisään rakentuneesta jatkuvasta muutoksen tendenssistä. Itsensätyöllistäjyyden ilmiöön liittyy niin positiivisia ja negatiivisia puolia. Analyysiosioon siirryttäessä on erityisen tärkeää korostaa haastateltujen lähtökohtaisesti myönteistä suhtautumista omaan työelämän tilanteeseensa. Tutkimus olisi sävyltään hyvin erilainen, mikäli haastateltavat olisivat vastentahtoisesti itsensätyöllistäjiä, eli pakko- tai näennäisyrittäjiä.

Käsitepolitiikka tässä tutkielmassa muotoutuu siten, että haastateltaviin viitataan tekstissä itsensätyöllistäjien käsitteellä nykyisen toimeentulon hankkimistavan mukaan. Tätä ei kuitenkaan voi yleistää koskemaan kaikkia suomalaisessa yhteiskunnassa toimivia itsensätyöllistäjiä, joille monelle on tyypillistä ajelehtiminen palkkatyön ja yrittäjätapaisen työn välillä, tai jotka allekirjoittavat kokemuksen pakkoyrittäjyydestä. En siis tarkastele kyseisen yrittäjäkunnan toimintaa kokonaisuudessaan. Avaan ilmiötä pikemminkin tarkastelemalla haastatteluun valikoituneiden yksilöiden kokemuksia ja toimintaa yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja valtasuhteisiin sijoittuneina.

3.4 Aineiston narratiivinen analyysi

Tutkimuksen analyysissä sovellan narratiivista lähestymistapaa. En perusta analyysiä vain yhden teorian varaan, vaan käytän useampia teorioita tarinallisina tulkintaresursseina. Esittelen tässä kappaleessa, kuinka aineiston analyysi on edennyt ja palaan tarvittaessa tähän prosessiin tuloksia esittäessäni. On hyvä huomioida, että aineiston käsitteleminen, analyysi ja tulkinta tapahtuvat suhteessa toisiinsa (Ruusuvoori, Nikander & Hyvärinen 2010, 11–12). Narratiivista tutkimusta tehdessä tulkinnallinen prosessi alkaa jo haastatteluista toteuttaessa ja esimerkiksi aineiston litterointia voi pitää yhtenä analyysin vaiheena (Riessmann 1993, 60). Tutkimuksen toteutuksen ja tulosten selkeyden vuoksi esitän kuitenkin aineiston analyysin vaiheet ja tulokset erikseen.

Suullisesti tuotettu tutkimusaineisto täytyi ensiksi muuttaa tekstimuotoon (Riessmann 2008, 23). Aloitin ääninauhoitettujen materiaalin litterointiprosessin jo aineistonkeruun aikana. Litterointi on tärkeä vaihe laadullisessa tutkimusprosessissa, sillä litterointi vaikuttaa siihen millaisena haastateltavan tarina ja siten myös hänen ajattelunsa näyttäytyvät tekstissä (Hänninen 2008, 129). Litteroinnin yhteydessä aineisto pseudonymisoitiin eikä aineisto-otteisiin jätetty sellaista tietoa, jonka perusteella haastateltavat olisivat tunnistettavissa. Tutkimustehtävän piirteet ja analyysitavan tarpeet

huomioiden poistin litteroinnin yhteydessä tekstistä tarkat henkilötiedot, joista haastateltava olisi tunnistettavissa. Temaattinen analyysi ei niinkään ole kiinnostunut kielestä tai vuorovaikutuksesta (Riessman 2008, 57–59). Koska tutkimuksen fokus on aineiston sisällössä, ei äänenpainojen ja itseilmaisun eleitä ollut tarpeellista sisällyttää litterointiin (Ruusu vuori 2010, 356). Näin ollen poistin aineistoista samalla turhat äännähdykset ja täytesanat.

Minun oli mahdollista tehdä alustavia jäsennyksiä taulukoihin ja kirjata eri värikoodein kiinnostavia huomioita haastateltujen kerronnasta litteraattien yhteyteen. Tutustuin aineistoon litteraattien rinnalla kuuntelemalla uudelleen haastattelujen äänitteitä. Tarinallinen lähestymistapa analyysiin alkoi terävöityä sitä mukaa, mitä syvällisemmin tutustuin aineistoon ja etenkin mitä enemmän opin kerronnallisen tutkimusperinteen mahdollisuuksista metodikirjallisuuden avulla. Analyysin alkumetreillä löysin Anu Järvensivun (2014) käyttämän työelämäntarinan käsitteen ja siitä vakiintui pian tutkimukseni kahvakäsite. Työelämäntarinan käsitteen voi ymmärtää olevan tutkimuksen tarkoitukseen ja aineistoon sopiva, vaikka ei missään nimessä ainoa mahdollinen. Koin käsitteen lopulta tarjoavan esimerkiksi uravalinnan (Inkson 2007) tai uraskriptin (Marttila 2015) käsitteitä enemmän tarttumapintaa analyysiin, jonka kautta pyrin tutkimaan monitasoista ilmiökokonaisuutta.

Tarina konfiguroi elämää jäsentäen siitä merkityksellisen kokonaisuuden (Hänninen 2000, 25). Gergenin ja Gergenin (1988) mukaan tarinoiden kolmen prototyypin – progressiivisen, regressiivisen ja stabiilin – puitteissa on teoreettisesti mahdollista hahmottaa loputon määrä eri variaatioita. Yhteiskunnallisen hyödyn, esteettisen vetovoimaisuuden sekä lingvististen käytettävyyden takia tarinoiden kulttuurisia luokituksia ja jäsennyksiä on kuitenkin tärkeää tehdä ja tulkita. (Gergen & Gergen 1988, 25–26.) Näin päätin itsekkin tutkijan roolissa lähteä tutkimaan sitä, millä tavoin itsensä työllistäjien tarinat yksilöllisyydessäänkin heijastavat yleisiä työhön ja työelämään liitettyjä kulttuurisia merkitysjärjestelmiä. Hännisen (2000, 33) ajatuksia hyödyntäen käytin analyysissäni pelkistävää analyysistrategiaa ja lähdin liikkeelle muodostamalla jokaisen haastateltavan kerronnasta eräänlaisen ydintarinan. Tämän kaltaisessa juonianalyttisessä otteessa huomio on ensisijaisesti tarinan kokonaisuudessa ja pääjuonen analysoimisessa, eli siinä kuinka kertojan tilanne on muuttunut tarinan alusta kerrontahetkeen (Hänninen 2018, 199).

Tutkimustehtäväni ja aineiston monipuolisuuden huomioiden pelkistävä analyysistrategia tuntui hyvältä valinnalta käsillä olevan tutkimuksen kohdalla. Itse haastattelutilanteessa olin päättänyt antaa haastateltavien kertoa työelämästään suhteellisen vapaasti. Jotkut haastateltavista antoivat heti haastattelun aluksi yleiskuvauksen työelämänsä kulusta haastattelupyynnön teeman ohjaamana, minkä jälkeen merkittäviin episodeihin pureuduttiin syvemmin tutkimushankkeen koulutusta ja työelämää koskevissa osiossa. Toiset haastateltavista taas tekivät koko haastattelun ajan huomioita

työelämään liittyvistä kokemuksista ja seikoista nivoen yhteen työelämäntarinaansa useammasta eri suunnasta. Tämä mahdollisti haastateltavakeskeisen lähestymistavan siten, että haastateltava itse pystyi omaehtoisesti kertomaan tärkeäksi kokemistaan tapahtumista työelämän viitekehyksessä. Toisaalta monesti tämä loi tarinallista pirstoutumista vaikeuttaen tarinoiden sisäisen logiikan analysoimista. Osana aineistoon tutustumista tein lopulta jokaisesta haastattelusta itselleni tiivistelmän, joka hahmotti minulle sitä mitä henkilön työelämäntarinassa oikein tapahtui.

Gergenin ja Gergenin (1988) mukaan hyvin rakennettu ja koherentisti etenevä tarina koetaan autenttiseksi ja aidoksi. Ihmisen toimintaa on mielekästä tulkita, mikäli tulkitsija kykenee hahmottamaan toiminnan juonelliseksi ja ajallisesti eteneväksi tarinaksi. (Gergen & Gergen 1988, 22.) Aristoteelisesti sanoen, kun kertomuksella on alku, keskikohta ja loppu (Aristoteles 1997). Somers (1994) korostaa, että juonellistaminen, ei tarinan kronologinen järjestys, antaa tarinan tapahtumille merkityksen. Näin juonellistamisprosessin myötä tarinan tapahtumat muuttuvat episodeiksi. (Somers 1994, 616–617.) Työelämäntarinoiden etenemisen hahmottamisen sekä kokonaisvaltaisen käsittelyn kannalta koin mielekkääksi aloittaa tarinoiden juonellistamisprosessi asettamalla jokaisen haastateltavan kerronnan tapahtumat kronologiseen järjestykseen ja sijoittamalla kerrotut työelämän tapahtumat haastateltavan elämänsä kaareen. Tämä helpotti selvästi pienistä palasista koostuvien kokonaisuuksien hahmottamista. Hänninen (2000) toteaaakin, että nykyisyys saa merkityksensä ja heijastuspintansa menneisyyttä kuvaavan tarinan kautta. Nykytilanne saa merkityksensä suhteessa siihen koetaanko se nousuna vai laskuna suhteessa menneeseen. (Hänninen 2000, 58.)

Tarinan alkuasetelman ja ratkaisun väliin jäävää konfliktiosio tyypillisesti sisältää muutostilanteita, niin sanottuja narratiivisia haasteita. Tällöin elämänsä varrella löydetty uudet merkitykset paljastavat näkymättömiksi ja rutiininomaisiksi muuttuneet käytännöt. Tarinan jatkuminen mielekkäänä edellyttää ihmiseltä jatkuvaa tarinallista uudelleenorientaatiota, joka mahdollistaa tietoisuuden suunnanoton elämässä. (Hänninen 2000, 54, 72.) Selvittäessäni mitä haastateltavien työelämäntarinoissa tapahtui koin mielekkääksi tarkastella erityisellä huolella näitä elämän muutostilanteita, niiden ilmenemistä ja sitä miten niistä selvitettiin.

Aineistosta kumpuavien tarinoiden jäsentämisessä tukeuduin lopulta Kenneth ja Mary Gergenin (1988) jäsentämiin narratiivisiin komponentteihin. Tarinasta tuli ensimmäiseksi määritellä arvotettu päätepiste (*the establishment of a valued End point*), joka toimi tarinan kokonaisvaltaisen tarkastelun kehyksenä. Tämän puitteissa tarinan vastaanottajan olisi mahdollista ymmärtää sitä, mikä tarinan niin sanottu pointti on. Toiseksi minun oli määritettävä päätepuolelta relevantit elämäntapahtumat (*selection of the events relevant to the goal state*). Kun tarinan päätepiste on asetettu,

tapahtumajärjestys tulee esittää koherentisti (*the ordering of the events*) siten, että tapahtumien kausaaliset sidokset johdattavat tarinan autenttisesti ja ymmärrettävästi kohti päätöstä (*establishing causal linkages*). Usein tapahtumien temporaalinen järjestäminen on tässä toimiva ratkaisu, mutta ei välttämätön. (Gergen & Gergen 1988, 20–22.) Näiden tulkintatyökalujen tukemana tarkastelin työelämäntarinoiden varrella esiintyneiden tapahtumien sisäistä logiikkaa. Etwick ja Silbey (2003) kuvaavat, että tarinan osien relationaalisuus korostaa tarinan sisäistä olemusta, jossa tapahtumat ja hahmot tulee olla liitettyinä toisiinsa jonkin rakenteen välityksellä. Ajallinen tai rakenteellinen eteneminen mahdollistaa sekä narratiivisen ratkaisun että narratiivisen kausaliteetin löytymisen tehden näkyväksi sen, kuinka ja miksi tarina tapahtui tavalla, jolla se tapahtui. (Etwick & Silbey 2003, 1341.) Hiljalleen pystyin hahmottamaan haastateltavien elämäkerrannallisista selonteoista samankaltaisuuksia ja tarinoissa toistuvia teemoja. Näiden perusteella aloin hahmotella laajempia kertomuksia itsensäyöllistäjien tarinoista.

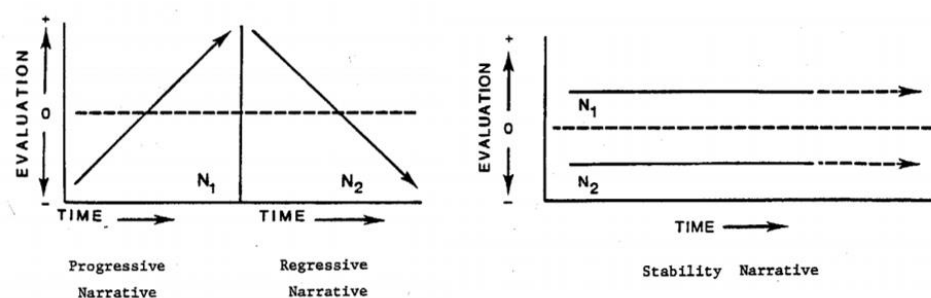
Analyysiprosessista muodostui eräänlainen aineiston, teorian ja metodikirjallisuuden välinen vuoropuhelu, jota ajatusprosessini koitti nivoa yhteen. Ruusuvuori (2010) muistuttaa, että analyysia tehdessä ja sitä lukiessa on hyvä pitää mielessä tutkijan näkökulman ja tutkimustehtävän ohjaava vaikutus siihen, mitä aineistosta lopulta huomioidaan tutkimuksessa. Aineisto ei puhu omalla äänellään, vaan tutkijan lukemistapa, valinnat ja jäsennykset koostavat hyvinkin erilaisia ja ainutlaatuisia aineistonkäsittelytapoja. (Ruusuvuori ym. 2010, 11–15.) Koska kyseessä oli tutkimuksen muotoutumisen kannalta kriittinen vaihe, palasin uudelleen litteroidun aineiston ja referaattien äärelle. Täydensin ydinkertomuksia joko työn tai yksityisen elämän sfääristä kumpuavilla tekijöillä, joilla koin olevan vaikutusta narratiivisen juonikäyrän kulkuun.

Hahmottelin kunkin tarinan narratiivista juonirakennetta visuaalisesti paperille tarinoiden muotojen hahmottamiseksi. Tarinoiden uudelleen lukemisen myötä tulin varmemmaksi siitä päätöksestä, etten pakonomaisesti käsitteisi työelämässä ja yksityisessä elämässä tapahtuneita juonikäännteitä toisistaan erillisinä. Työelämäntarinan juonikaari määräytyy kummastakin sfääristä kumpuavia relevantteja elämäntapahtumia mukaillen. Koska työn aspektit olivat niin kietoutuneita elämäntarinan kerronnallisuuden kanssa voi karkeistaen sanoa, että työelämäntapahtumat vaikuttivat suoraan haastateltavien yksityiseen elämään ja yksityiselämän tapahtumat värityivät usein merkittävästi työelämän juonikäännteitä. Työelämäntarinan viitekehyksen ja perehtymäni kirjallisuuden ohjaamana koin loogiseksi huomioida tarkasteluun nekin tapahtumat, jotka eivät välttämättä tapahtuneet työssä, mutta vaikuttivat olennaisesti työelämän muotoutumiseen, kuten yksinhuoltajaksi päätyminen tai henkilön henkinen uupuminen. Merkittäväksi seikaksi muotoutui näin kausaalisten sidosten määrittäminen ja tarkastelu. Työelämäntarinan käsitteen soveltaminen tarjosi kehyksen

itsensätyöllistäjien urapolkujen laaja-alaiseen hahmottamiseen, mutta haastoi samalla minut tutkijan roolissa kuuntelemaan sitä, mitkä elämäntapahtumat esitettiin merkityksellisiksi juuri työelämäntarinan rakentumisen kannalta.

Ydintarinoiden muodostaminen ja niiden suhteuttaminen toisiinsa vei aikaa. Koin lopulta mielekkääksi muodostaa jäsennetyistä ydintarinoista Hännisen (2000) pelkistävän analyysistrategian ajatuksia seuraten tarinatyyppejä itsensätyöllistäjien tarinoiden narratiivista logiikkaa illustroivien tunnuspiirteiden ja yhdistävien juonirakenteiden perusteella. Tarinatyyppien kautta tutkija pystyy tarkastelemaan sitä, kuinka henkilökohtaiset tarinat reflektivat yleisiä kulttuurisia merkitysjärjestelmiä. (Hänninen 2000, 33.) Tämä merkitsi lopulta sitä, ettei haastatellut itsensätyöllistäjät ole eksplisiittisesti luokiteltavissa analyysiosiossa esiteltäviin tarinamalleihin, vaan olen rakentanut jokaisen tarinatyyppin haastateltavien huomioiden ja kerronnan perusteella. Tarinatyyppien muodostamisessa olennaista onkin tarinoiden tapahtumien looginen rakenne ja moraaliset jännitteet (em. 2000, 96).

Tarinoiden kulkuun mahtuu lukematon määrä eri juonia, joita voi luokitella monin tavoin (Hänninen 2000, 95). Muodostin tarinatyyppit tukeutumalla Gergenin ja Gergenin (1988) tarinoiden prototyyppijäsennyksen muotoihin. Tutkijoiden mukaan tarinoiden aktuaaliset juonet koostuvat kolmen tarinaprototyyppien kautta. Progressiivisessa tarinassa kerronta etenee nousujohteisesti kohti tiettyä päämäärää, siinä missä regressiivisessä tarinassa liikutaan pois päin tästä toivotusta lopputulemasta (kuvio 1). Stabiili narratiivi taas viittaa tapahtumien sarjasta koostuviin kertomuksiin, joissa oleminen säilyy suhteellisen muuttumattomana. (Gergen & Gergen 1988, 24.)

Kuvio 1. Tarinoiden prototyyppijäsennys. (Gergen & Gergen 1988, 25).

Näiden muotojen puitteissa on mahdollista määritellä hyvinkin kompleksisia variaatioita. Tarinallisessa tutkimusperinteessä tukeudutaan silti usein seuraaviin tarinamalleihin. Tragedia viittaa kertomukseen, jossa edetään nopeaan syöksyyn tietystä asemasta tai tilanteesta. Progressiivisesti edennyt tarina syöksyy näin yllättäen regressiiviseen vaiheeseen ja tarina saa traagisen lopun. Tarinoita, joissa päähenkilö kohtaa vaikeuksia tai uhkakuvia, mutta jonka päätteeksi kertomuksessa

saavutetaan onnellisuuden tila, kuvataan vastavuoroisesti komedioiksi. Komedian ei tarvitse olla humoristinen, vaan kertomus saa myönteisen sävynsä siitä, kun regressiivinen vaihe muuttuu progressiiviseksi ja onnellisuus tavoitetaan koettelemusten jälkeen. Romanttinen saaga on kertomus, jossa progressiiviset ja regressiiviset vaiheet toistuvat ja kertojan elämä on siten yhtä ylä- ja alamäkeä. Romanttisen saagan ei tarvitse sisältää ihmisten välistä romanssia, vaan narratiivinen sävy muodostuu henkilön kokemuksista, jotka esittäytyvät pahan voimia vastaan käytyä taisteluna. Romanttinen saaga päättyy myös onnelliseen tilaan. Siten komedia ja romanttinen saaga ovat muodoiltaan tragedian vastakohtia. Tarinoita, joissa olotila on jäänyt pysyvästi onnellisuuteen yltävälle ja sitä ylläpitävälle tasolle voidaan kutsua kuvaavasti ”onnellisesti loppuun saakka” -tarinoiksi. (Gergen & Gergen 1988, 23–26.)

Kerronnallisen tutkimuksen avulla on mahdollista tutkia sitä, kuinka ihmisten henkilökohtaiset tarinat suhteutuvat kulttuurisiin kertomuksiin (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009, 119). Peilaamalla Gergenin ja Gergenin (1988) tarinamallinnuksia itsensätyöllistäjien kerronnasta muodostamiini ydintarinoihin ja niiden paperille piirtämiini narratiivisiin juonirakenteisiin hahmotin lopulta yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia itsensätyöllistäjien työelämäntarinoiden välillä. Narratiivisen juonianalyysin kautta haastateltavien kerronnasta paikantui lopulta kolme vallitsevaa itsensätyöllistäjyyteen johtavaa tarinatyyppeä, jotka esittelen ensimmäisessä analyysiluvussa. Nämä ovat *itsensätyöllistäminen uran tukirankana*, *itsensätyöllistäminen kurssinmuutoksena* ja *itsensätyöllistäminen vastarintana*.

Kun ensiksi konstruoin haastateltavien tarinoista mainitut työelämäntarinatyypit, jotka kuvaavat sitä, mitä itsensätyöllistäjien työelämäntarinoissa tapahtui, oli minun sen jälkeen mahdollista peilata itsensätyöllistäjiksi päätyneiden ihmisten työelämäntarinoita yleisiin kulttuurisiin merkitysjärjestelmiin työstä ja työelämästä, joita esittelin tutkimuksen alussa. Toisessa analyysiluvussa tulkitsen ja analysoin sitä, mistä itsensätyöllistäjien työelämäntarinat lopulta kertovat. Näin pyrin rakentamaan itsensätyöllistäjien sanallistamia kertomuksia työelämästä, ei perinteisestä työelämästä erillisinä toimijoina, vaan kertojina, jotka ovat oleellinen osa sitä. Haastateltavien tarinoista kumpusi lopulta laajemmat kertomukset *työn tarkoituksesta*, *elämän arvaamattomuudesta* ja *työelämässä selviytymisestä*, joita rakensivat monenlaiset tarinat.

3.5. Pohdintaa tutkimuksen eettisistä aspekteista

Narratiivinen analyysi saattaa olla hyvinkin vapaamuotoista. Tutkittavien sisäisen tarinan

jäljittämisen voi näin mieltää eräänlaiseksi salapoliisityöksi. Analyysitapa monesti muotoutuu vasta tutkimuksen kuluessa ja etenee monenlaisten vihjeiden avulla. Lähestymistapa edellyttää tutkijalta intuitiota ja koska tutkija muodostaa aineistosta oman tulkintansa hänelle lankeaa vastuu reflektoida ja perustella soveltamiaan analyttisiä menettelytapoja. (Hänninen 2000, 137.) Läpinäkyvyys ja tulosten ymmärrettävyys ovatkin tutkimuksen luotettavuuden edellytyksiä (Auerbach & Silverstein 2003, 84–87). Olen pyrkinyt hahmottamaan lukijalle tutkimukseni etenemistä ja perustelemaan matkan varrella tekemiäni ratkaisuja. Tässä osiossa pureudun eettisyyden teemoihin silti tarkemmin.

Tutkimuseettiset tavoitteet ovat olleet narratiivisessa tutkimuksessa voimakkaasti korostettuina tutkimusotteen muotoutumisen alusta saakka. Tutkimuseettiset edellytykset ovat yleisesti tunnettuja ja hyväksytyjä toimintakehyksiä, joiden varaan tutkimusta koskeva luottamus perustuu. Tyypillisimmät edellytykset tutkimuksen tekemiselle kohdistuvat osallistuvien vapaaseen ja informoituun suostumukseen. Tutkittavia ei tule johtaa harhaan eikä tutkimukseen osallistumisesta saa koitua tutkittaville vahinkoa. Siksi tutkimuksen kautta saatua tietoa tulee käsitellä luottamuksellisesti ja siitä tuloksista on raportoitava anonyymisti. (Hänninen 2008, 122–123.)

Yhteisölliset työtilat, joista aloitin haastateltavien etsimisprosessin, ovat yksityisiä tiloja. Näin ollen minun tuli ensiksi kysyä kohteiden hallinnollisilta tahoilta lupaa välittää haastattelupyynnö saatekirjeineen työyhteisön keskuuteen. Tämän jälkeen keskustelin tarkemmin minuun oma-aloitteisesti yhteyttä ottaneiden ja haastattelusta kiinnostuneiden kanssa. Välitin heille *Kansalaisuuden kuilut ja kuplat* -tutkimushankkeen puitteissa tehdyn tutkimusesitteen (Liite 3) ja suostumuslomakkeen (Liite 4), joista tuli ilmi aineistonkeruun tavoite ja ehdot. Dokumenteista sai myös lisätietoja tutkimushankkeesta ja sen etenemisestä. Haastatteluiden sijaintia päätettäessä minun oli varmistettava, että tila suojelisi haastateltavan yksityisyyttä tarpeeksi. Haastattelut toteutettiin pääasiassa yhteisöllisten työtilojen neuvottelutiloissa, mutta muutama tapahtui kirjastossa ja yksi osallistujan ehdottamassa kahvilassa. Kävimme materiaalit läpi haastattelutilanteen alussa ja varmistimme, että haastatteluun osallistuvat olivat täysin tietoisia siitä, mitä tutkimus pitää sisällään ja mihin heidän antamaansa informaatiota tullaan käyttämään. Osallistujien suostumus haastatteluun ja sen äänittämiseen varmistettiin ennen haastattelun alkua allekirjoittamalla suostumuslomake.

Haastattelutilanteessa on hyvä pitää mielessä, että oman tarinan kertominen voi olla syviä tunteita herättävä kokemus. Mahdollisten kielteisten tunteiden kokemista ja haittaa voi ja tulee minimoida niin haastattelun aikana kuin sen jälkeen. (Hänninen 2008, 127–128.) Toivon, että esitetty mahdollisuus ottaa yhteyttä haastattelijaan, mikäli heitä alkaa jossain vaiheessa mietityttää jokin

tutkimuksessa käsitelty asia, loi turvallisuuden tunteita haastateltaville, sillä osa haastateltavista kertoi haastattelussa raskaista kokemuksista ja ajanjaksoista. On toisaalta mahdollista, etteivät osallistujat kokeneet mielekkääksi puhua haastattelussa syviä tunteita sisältävistä ajanjaksoista, jotka saattoivat silti nousta mieleen ja aiheuttaa ikäviä ajatuksia haastattelutilanteen ulkopuolella.

Subjektiiivisuus, tulkinnallisuus ja kontekstisidonnaisuus ovat välttämättä läsnä laadullista tutkimusta tehtäessä, ja ne tuleekin ottaa huomioon tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta arvioitaessa (Auerbach & Silverstein 2003, 77–78). Edetessäni tutkimuksessa analyysiosioon pohdin saamieni tulosten luotettavuutta. Keräämästä aineistosta olin juonentanut kykyjeni mukaan ydintarinat, jotka kuvastavat kunkin osallistujan yksilöllisen työelämäntarinan juonet tiivistettynä. Tämän jälkeen ydintarinoiden yhtäläisyyksien ja erojen perusteella pyrin muodostamaan pienempien tarinoiden kokonaisuutta ja juonta illustroivat tarinatyytit, joista rakentui itsensätyöllistäjien työelämäntarinoiden kompositiot. Muistan tässä vaiheessa pohtineeni, mitä jos haastatellut eivät lopulta paikantaisi työelämäntarinoista ”omaa tarinaansa”. Metodikirjallisuuteen syventyminen auttoi minua ylittämään kohtaamani kompastuskivet.

Narratiivisella tutkimusotteella rakennettu tutkimus muotoutuu pitkän ajan kuluessa. Riessman (1993, 69) ei suosittele narratiivisen analyysin käyttöä, mikäli tavoitteena on nopea ja helppo tapa analysoida aineistoa. Analyysiä tehdessä on hyvä muistaa, että narratiivisen tutkimuksen perimmäisenä tavoitteena on selittää ja kuvata ihmisten kokemuksia monipuolisesti sen sijaan, että tutkija pyrkisi löytämään yhden ainoan objektiivisen totuuden tai esittämään yhden suuren kertomuksen (Marjala 2009, 230). Kertomukset ovat tämän tutkimuksen aineisto, mutta myös tuotos. Siinä vaiheessa, kun käsitin opinnäytteeni olevan eräänlainen kertomus ja yhdellä tavalla kerrottu kuvaus tutkimuksen etenemisestä, aloin hahmottamaan oman tutkimuskertomukseni narratiivista juonikäyrää ja logiikkaa. Hiljalleen ymmärsin, että niin edistysaskeleet kuin takapakilta tuntuneet hetket lopulta rakensivat tämän tutkimuskertomuksen kulkua.

Kertomus ei ole koskaan yksityinen ja subjektiivinen, sillä kertomus on aina kulttuurisesti jäsentynyttä ja kerrotuissa kokemuksissa olennaista on niiden monet ”sosiaaliset äänet” (Marjala 2009, 230). Parhaimmillaan tutkimus tuottaa lukijalle samaistumisen kokemuksia ja mahdollisuuden reflektoida omaa tarinaansa ja saada oivalluksia uudenaikaisista elämän merkityksellistämisen tavoista (Hänninen 2008, 135). Vaikka itselleni tutkijana jäi myönteinen tunne jokaisesta haastattelusta ja muutamat totesivatkin haastattelun vastanneen ”terapiasessiota”, tulee jokainen henkilö lukemaan ja tulkitsemaan tätä opinnäytettä omalla tavallaan. Seuraavaksi esittelen tutkimukseni tulokset, jotka havainnollistavat ensiksi selittäen sitä, kuinka ihmisestä tulee itsensätyöllistäjä. Tämän jälkeen etenen avaamaan sitä, mistä tulkitsin haastateltavien tarinoiden lopulta kertovan.

4 ITSENTÄTYÖLLISTÄJIEN TYÖELÄMÄNTARINAT

Polkuja ja syitä itsensätyöllistämiseen on monia. Monitieteellisen yrittäjätutkimuksen mukaan päätöksen taustalla vaikuttavat niin henkilön yksilölliset ominaisuudet kuin elämäntarinan tausta- ja tilannetekijät. Tutkimuksen osallistujien päätökseen työllistää itse itsensä on vaikuttanut joukko erilaisia tekijöitä, jotka ovat joko perinteisestä työelämästä *työntäviä* – kuten palkkatyön puute ja siinä koetut ongelmat – tai itsensätyöllistämiseen *vetäviä* – kuten yrittäjätapaisten työn vapaus ja itsenäisyys. Haastateltavien tarinat tukevat aiempien tutkimuksien tuloksia siitä, että itsensätyöllistäjien on usein vaikea luonnehtia itsensätyöllistämistä kategorisesti joko pakoksi tai vastaavasti toivotuksi tavaksi työllistyä. (Pärnänen & Sutela 2014, 34; ks. myös Eurofound 2013.)

Tässä osiossa tarkastelen itsensätyöllistämiseen johtaneita polkuja tarinallisesta näkökulmasta käsin. Jokaisen haastateltavan tarina on uniikki. Ennen kuin etenen toisessa analyysiluvussa tutkimaan sitä, mitä itsensätyöllistäjien työelämäntarinat kertovat meille työstä ja työelämän merkityksestä, on minun tutkijan roolissani ymmärrettävä heidän itsensätyöllistämislle antamia merkityksiä. Tämä onnistuu parhaiten pureutumalla ensiksi siihen, kuinka ihmisestä ylipäättään tulee itsensätyöllistäjä.

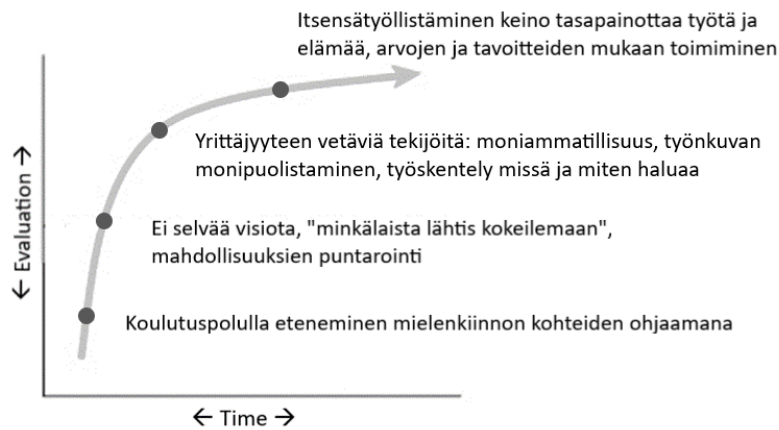
4.1. Itsensätyöllistäminen uran tukirankana

Haastateltujen tarinoista käy ilmi se, kuinka Suomessa on olemassa eri toimi- ja ammattialoja, joiden saralla itsensätyöllistäminen on tyypillinen ja mahdollisesti ainoa tapa työllistyä. Ensimmäinen tarinatyypin esittää itsensätyöllistämisen keinona edistää ja tukea omaa urakehitystään. Tukirankatarinatyypin narratiivinen juonirakenne etenee kerrontahetkellä Gergenin ja Gergenin (1988) prototyypimuotojen mukaan progressiivisesti ja mukailee lopulta työelämän kontekstissa onnellisesti-loppuun-saakka -tarinamallia (kuvio 2). Tällöin kerronnallinen olotila on jäänyt työelämässä onnellisuutta uudistavalle tasolle.

Joskus ajatus itsensätyöllistamisestä on läsnä koulutuspolun alkutaipaleelta saakka, tai pian valmistumisen jälkeen työelämän ensiaskeleilla. Kuten eräs 1980-luvulla uransa itsensätyöllistäjänä aloittanut henkilö kiteyttää reittiään itsensätyöllistäjäksi:

Suoraan koulunpenkilt, sittemmi kouluttanu itseäni aina välillä. [--] Mä oon tavallaan ollu tämmöst prekariaattii jo ennen, ku sitä sanaa on käytettykää, nii mä oon jo ollu itseni työllistäjä. (Mies, 52 v., freelancer).

”Suoraan koulun penkiltä” itsensätyöllistämiseen ohjautuneiden ura koostuu monenlaisista työnkuvista ja työelämänvaiheista. Tästä huolimatta haastateltavat kuvaavat työelämäntarinansa edenneen suhteellisen progressiivisesti ja tietty tavoite mielessä. Itsensätyöllistäminen on tarjonnut toivotun tavoitteen saavuttamisen tueksi työkalut työelämän kentällä ja näin mahdollistanut loogisen yhteyden työelämäntarinoiden episodien välille. Haastateltava huomioi yllä, kuinka hänellä kokemus prekariaatista on ollut olemassa ennen kuin se nousi yhteiskunnallisen keskustelun trenditermistöön.

(Kuvio 2. Onnellisesti loppuun saakka -mallinnus, Gergen & Gergen, 1988, 26).

2020-luvulle saavuttaessa prekarisaatiosta on kirjoitettu ja keskustelu ahkerasti työelämän tutkimuksen saralla. Åkerblad (2014, 30) esittää prekarisaation tuottavan yhteiskunnallisia eroja ja reaalielämän käytäntöjä, joilla on vaikutuksia ihmisten toimijuuteen. Jokinen (2019) taas on käsitteellistänyt prekaarin ”tavoiksi raivata tilaa, toimia ja elää nykyajassa, luoda yhdyssiteitä toisiinsa ja ympäristöönsä eikä vain alistua muutokseen tai vaatimukseen” (Jokinen 2019, 88). Haastateltavien kokemuksissa nämä ajatukset epävarmuudesta ilmenevät myös moniulotteisesti. Epävarmuus tekee itsensätyöllistäjien elämästä haastavaa, mutta samalla se luo tilaa uudelle ja luoville ratkaisuille. Tämä näkyy tarinoissa, joissa työelämän epävarmuus tunnistetaan, mutta nostetaan haasteiden rinnalla urakehitystä tukevaksi mahdollisuudeksi ja itsensätyöllistäjyyteen vetäväksi tekijäksi. Alla eräs haastateltava kuvaa sitä, kuinka yrittäjätapainen työ on kiehtonut jo pian valmistumisen jälkeen, vaikka selvää kuvaa siitä, minne polku johtaisi ei vielä ollut.

Aika pian kuitenkin valmistumisen jälkeen mulle tuli mieleen, että mua kiinnostaisi tehdä jotain niinku semmosta, yrittäjyyteen liittyvää hommaa. Ei ollut ihan selkeätä siinä vielä, että mitä mä haluaisin tehdä. Että oisko se freelancerina vai ihan jonkunlaista tuotetta

kehittää. Mutta sitten siinä 2016 niin mä sanoisin, että oli selkeytynyt vähän näkemys, että minkälaisista lähdin kokeilemaan. (Mies, 33 v., yksinyrittäjä).

Orientoituminen itsensätyöllistämiseen alkaa jo ennen työuralle astumista koulutusvalinnan puitteissa ja sen mahdollistamana. Alla eräs yksinyrittäjä kuvaa sitä, kuinka itsensätyöllistämisen vaihtoehto pyöri mielessä heti työn ”odotushuoneessa” (Julkunen 2008, 135–136), jolloin ihminen etsii itselleen soveltuvaa työpaikkaa kerryttäen samalla työkaluja tulevaisuuden työnkuvaa varten. Henkilö kertoo puntaroineensa eri vaihtoehtoja ja asennoituneensa itsensätyöllistämisen mahdollisuuteen jo ennen lopullisen ratkaisun tekemistä. Erilaiset mahdolliset ja vaihtoehtoiset tarinat toimivatkin ihmiselle myönteisen elämäntarinan kirjoittamisen tukirakenteina (Järvensivu 2014, 93–96). Itsensätyöllistäminen toimii näin uran muotoutumisen ja etenemismahdollisuuksien kannalta yrittäjyyteen vetävänä tekijänä ja työelämäntarinan tukirankana, joka esittäytyy arvotetun päätepisteen tavoittamisen mahdollistajana.

Ajatus uran monimuotoisuudesta on tiiviisti läsnä haastateltavien kerronnassa. Proteaaninen urakäsitys korostaa uran taustalla enemmän ihmisen ammatillista sitoutumista ja yksilöllisten toiveiden saavuttamista kuin pitkäjänteistä sitoutumista tiettyyn organisaatioon (Hall 1976, 201). Itsensätyöllistäminen on toisinaan tarjonnut työelämäntarinan varrella mahdollisuuden tällaiselle ammatilliselle osaamiselle perustuvalla sitoutumisella. Eräs haastateltava esimerkiksi kuvaa sitä, kuinka hänen urasuunnitelmansa eivät mahtuneet standardipalkkatyömallin raameihin, sillä haastateltava jo nuoruudessaan toivoi työllistyvänsä useassa työnkuvassa yhtäaikaaisesti.

Mulla on kauhean kiinnostava työ. Mulla oli yhteen aikaan sellanen toive, et mähän halusin, et mulla on kolme ammattia. [--] Ja nyt mä oon sitä kaikkea! (Nainen 58 v., freelancer).

Kiteytys havainnollistaa, että moniammatillisuus ja työnkuvan sisällöllinen vaihtelevuus toimii joillekin ihmisille itsensätyöllistämiseen vetävänä ja ammatillista jatkuvuutta tuottavana tekijänä, vaikka työelämän keskustelijoiden keskuudessa kannanotot vakaan ja turvallisen työuran puolesta ovat pysyneet yleisinä. Itsensätyöllistämisen puoleen ohjannut tekijä oli näin ymmärrys siitä, että jos henkilö haluaa tehdä toivomaansa työtä toivomallaan tavalla se tulisi olemaan haasteellista toteuttaa palkkatyösuhteen kautta. Uran monimuotoisuus tuottaa perinteisin mittarein tarkasteltuna sirpaleisista palasista koostuvaan uraan johdonmukaisuutta ja sisäistä logiikkaa. Toisinaan itse uravalinta ohjaa tilanteeseen, jolloin työllistyminen on haaste. Seuraavassa otteessa eräs haastateltavista kuvaili tehneensä ”ihan raakaa matikkaa” omista työllistymismahdollisuuksistaan:

Mutta sitten jotenkin se paikkojen määrä, että kuinka monta työpaikkaa täällä on, jossa mä voisin olla töissä, jotka tekis tätä työtä. Niin mä laskeskelin, että niitä oli kaks:

toisessa mä olin jo, ja toiseen mä en voinut mennä. Ja mun ammattinimike oli [tämä]. Et kuka näitä palkkaa? (Nainen 40 v., yksityrittäjä).

Työelämän ulkopuoliset tapahtumat saattavat ajaa nykypäivänä ihmisen pysähdyksiin, jolloin hän joutuu miettimään välineitä työelämäntarinan myönteiseksi kirjoittamisen tueksi. Henkilö kuvaa, kuinka hän tietää, että on olemassa työpaikkoja, jotka vastaisivat hänen koulutustaan ja työnkuvaansa. Näitä työpaikkoja on saatettu jo kokeilla, eivätkä ne mahdollista työn tekemistä toivotulla tavalla. Näin ollen, vaikka itsensäyöllistäminen ei olisi aina välttämättä ensisijainen työllistymisen muoto, se saattaa loppukädessä olla ainoa tapa työskennellä haluamallaan alalla ja haluamallaan tavalla.

Tässä tarinatyyppissä itsensäyöllistämisen kautta hankittu työ esittäytyi reittinä tai keinona tiettyyn päämäärään tai tavoitteeseen pääsemiseksi. Itsensäyöllistämisen kuvattiin tyypillisesti olleen tietoinen päätös. Se esittäytyi kerrontahetkellä loogisena ratkaisuna, kun elämän olosuhteet ja tilannetekijät suhteutettiin työelämäntarinan mielekkäänä jatkumista tukeviin ”tulevaisuusvisioihin” (Hänninen 2000, 59). Alla on esitetty ote erään 1990-luvun alussa freelanceriksi ryhtyneen henkilön reflektoinnista, kun hän pohti oman työelämäntarinansa kulun muotoutumista.

Päätin, silloin vielä päätin, 90-luvun alussa ryhtyä freelanceriksi. Halusin monipuolistaa mun työnkuva. Tehdä erilaisten ihmisten kanssa töitä. Se oli iso päätös. [--] Mulla ei ollut silloin perhettä, ei lapsia, ei miesystävää, ei naisystävää. Ryhdyin yrittäjäksi. Se on ehkä mun aikuisiän isoin päätös. Tai käänne. Kyllä se oli päätös. Se ei tapahtunut minusta riippumatta. (Nainen, 59 v., freelancer, yrittäjä).

Henkilö selittää uravalinnan olleen itsehallinnoitu päätös, eikä ulkopuolisten olosuhteiden myötä muotoutunut käänne. Uravalinta kostuu kuitenkin useista valinnoista yhden eksplisiittisen valinnan sijaan (Inkson 2007, 64). Siksi myös muiden elämän osa-alueiden saralla tehdyt päätökset ovat vaikuttaneet haastateltujen polkuun kohti itsensäyöllistäjyyttä, ja moni haastatelluista kuvaakin taustalla olleen montakin tekijää. Mirvis ja Hall (1994) kuvaavat, että proteaaninen urakäsitys puoltaa ajatusta siitä, että niin työssä kuin muussakin elämässä muotoutuvat roolit vaikuttavat yhdessä ihmisen identiteettiin. Ura ei siten palaudu vain ansiotyöhön, vaan esimerkiksi vapaat, joiden aikana hoidetaan lapsia tai huolehditaan ikääntyvistä vanhemmista, tuottavat ihmisen urakertomukseen merkittäviä ulottuvuuksia. (Mirvis & Hall 1994, 369–370.) Eräs haastateltavista kuvaa ratkaisevan tekijän itsensäyöllistämisen päätöksen taustalla olleen itsensäyöllistämisen suoma mahdollisuus työskennellä lähellä ikääntyviä vanhempiaan.

Vapauden hurmoksessa, erilaisia vaihtoehtoja pyöriteltyäni, niin mä kuitenkin tein sen valinnan, että mä muutin maalle. [--] Mä oon kuitenkin jollain henkisellä tasolla sitoutunut siihen, että vanhemmat tarvii apua ikääntymisen myötä, niin mä haluan olla sitä antamassa tavalla tai toisella. (Nainen, 43 v., freelancer).

Näin elämän tilannetekijät, kuten vanhempien vanheneminen ja vastuunkantaminen perheestä, olivat tekijöitä, jotka myötävaikuttivat henkilön päätökseen ruveta työllistämään itse itsensä. Itsensätyöllistäjyyttä on aiemminkin tarkasteltu keinona yhdistää perheen ja työn tasapainottamisen itsensä määrättyllä tavalla (Biese & Choroszewicz 2019). Itsensätyöllistäminen saattaa näin tarjoutua ihmiselle keinoksi järjestää työnteko tavalla, joka mahdollistaa oman uran ohjaamisen itsehallinnoidusti kokonaisvaltaisen elämän viitekehyksessä ilman, että hän ajautuisi regressiiviseen vaiheeseen toisella elämänosa-alueella.

Itsensätyöllistämistä leimaa ajalehtiminen erilaisten toimeentulonlähteiden ja -hankkimistapojen välimaastossa (Pärnänen 2015). Prekaaria toimijuutta onkin kuvattu keinulautana epävarmuuden hyötyjen ja haittojen välillä (Jokinen 2019, 75). Tiettyä päämäärää kohti etenevälle työelämäntarinalle on ollut tyypillistä juonirakenne, jossa palkkatyötä on saatettu kokeilla, mutta lopulta yrittäjyyteen *vetävät tekijät*, kuten työn sisältö tai työn teon tapa, saavat laudan painottumaan itsensätyöllistäjyyden puoleen. Kuvittelukyky ja sitä seuraava riskinotto ovat tarjonneet haastateltaville luovia ratkaisuja työelämäntarinan myönteiseen eteenpäin kirjaamiseen epävarmuudenkin edessä. Keinuminen epävarmuuden eri puolien välillä on otettu haltuun kerrontahetkellä itsensätyöllistämisen kautta, mikä lopulta luo luottavaisia tulevaisuusvisioita. Kuten eräs haastateltavista vastaa, kysyttäessä yhdistyykö ajatukseen tulevaisuudesta pelon tunteita:

*Ei, antaa tulla vaan. Tulevaisuus tuo mitä tuo. Se otetaan vastaan.
(Mies, 33., yksinyrittäjä).*

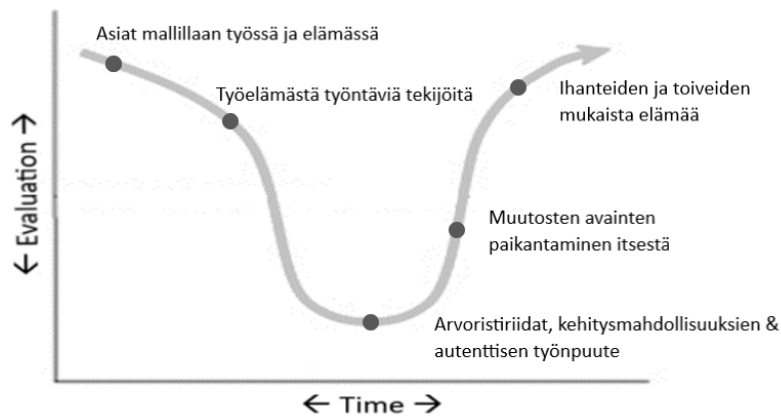
4.2 Itsensätyöllistäminen kurssinmuutoksena

Edellinen tarinamalli kuvasi sitä, kuinka itsensätyöllistäminen on joissakin tapauksissa tyypillinen tapa rakentaa jatkuvuutta sirpaleiselta näyttävään työuraan tai taata taloudellinen toimeentulo tietyillä aloilla. Itsensätyöllistäjyyttä on silti luonnehdittu myös paoksi työstä, palkkatyösuhteellisuudesta ja perinteisen työelämän alistavista rakenteista (Julkunen 2008, 299; Viren & Vähämäki 2017). Ihminen on työn arjessa harvemmin tietoinen työelämää määrittävistä tarinoista. Tarinoista tullaan tietoisiksi niissä tilanteissa, jolloin juoni keskeytyy tai siinä ilmenee vahva käänne. (Henttonen & LaPointe 2019, 400.) Itsensätyöllistäminen esittäytyi työuran tukirakenteen rinnalla myös kurssinmuutoksen komponenttina elämässä. Alla eräs haastateltavista esimerkiksi muistelee taaksepäin omaa elämäänsä ja reflektoi aikaa ennen itsensätyöllistäjäksi ryhtymistään ja sen jälkeen.

Viimeiset 10 vuotta [kuluneet] oikeinkin hyvin, sen jälkeen, kun ryhdyin yrittäjäksi ja pääsin itse päättämään työelämästäni. Ja samoihin aikoihin avioeron myötä pääsin

muussakin elämässä elämään sen näköistä elämää kuin halusin elää. Niin oikein hyvin, oikein tyytyväinen olen näihin 10–15 vuoteen. Mutta sitä edeltäneisiin vuosiin en ole tyytyväinen. Ne olivat hankalia työssä ja hankalia parisuhteessa. Ja ne kesti parikymmentä vuotta, että ne ois voinut vähän lyhyemmäksi jäädä. (Nainen, 61 v., freelancer).

Itsensätyöllistämisen aloittaminen asemoitui henkilön kerronnassa verrattain selkeästi elämäntarinan varrella tapahtuneeseen tarinalliseen muutostilanteeseen, jonka myötä myös työelämäntarina sai uuden käänteen. Tällöin kerronnallisessa juonikäyrässä tapahtuu työelämäntarinan varrella selvä notkahdus johonkin suuntaan. Useimmissa tapauksissa onnistuneen narratiivisen uudelleen orientoitumisen myötä tarinalle onnistuttiin kirjoittamaan onnellinen loppu. Näin tarinatyyppejä rakentavat tarinat mukailevat pääasiassa Gergenin ja Gergenin (1988) malleista komediaa (kuvio 3). Vaikka juonenrakenteen muotoa kutsutaan komediaksi, ei kyseistä tarinatyyppejä rakentaneiden työelämäntarinoiden narratiivinen sävy sinänsä ole humoristinen, vaan tarinan myönteinen sävy saa sisältönsä onnellisen lopun saavuttamisesta koettelemusten jälkeen (Gergen & Gergen 1988, 23).

(Kuvio 3. Komedia-mallinnus. Gergen & Gergen 1988, 25).

Tässä kohdassa huomionarvoista on, että eräässä tapauksessa haastateltavan saattoi tulkita olevan tarinankerrontahetkellä elämäntarinallisessa kuilussa, joka nopeasti sai minut tulkitsemaan hänen tarinansa tragediaksi. Lopulta tulin kuitenkin siihen tulokseen, ettei kyseinen tarina muodostanut tutkimuskysymysten kannalta neljättä tarinatyyppejä, sillä itsensätyöllistäjä esittäytyi hänelle sen verran selkeästi uraa tukeneena asiana viimeisten vuosikymmenien aikana. Tulen analysoimaan kyseistä tapausta toisessa analyysiluvussa osana työelämässä selviytymisen kertomusta, joka käsittelee työelämässä selviytymisen eri ulottuvuuksia. Tässä vaiheessa on kuitenkin hyvä huomioida kurssinmuutoksen kaksisuuntaisuus. Vaikka tässä aineistossa tarinat saivat pääosin onnellisen lopun, juonenkulku voi lähteä kurssinmuutoksen myötä lentoon tai syöksyyn.

Tarinan mahdollinen muotoutuminen joko komediaksi tai tragediaksi alleviivaa itsessään tarinan arvioinnin merkitystä juuri ”tarinallisissa tyhjiöissä”, jolloin ihminen jää hetkellisesti vaille elämää kannattelevaa tarinalinjaa (Hänninen 2000, 144). Myönteisen työelämäntarinan kirjaaminen edellyttää ihmiseltä elämänsä varrella jatkuvaa tarinallista uudelleenorientaatiota, joka mahdollistaa tarvittaessa uuden suunnan ottamisen. Tämän tarinatyyppin kerronta alkoi usein ajasta, jolloin asiat ovat suhteellisen hyvin työssä ja elämässä, ja henkilö oli löytänyt jokseenkin pysyvän aseman työurallaan. Lopulta arvaamattomat ja työelämästä työntävät tekijät saivat henkilön pysähtymään ja pohtimaan mahdollisia suuntia työelämän saralla. Muuan uransa loppupuolella yksinyrittäjäksi ryhtynyt henkilö kuvaa sitä, kuinka hän oli päässyt työurallaan vakaaseen asemaan, mutta tästä huolimatta työtehtävien sisältö ja työnkuvan tulevaisuudennäkymät aiheuttivat hänessä yhä enemmän ammatillista turhautumista.

Se oli varmaan se, kun [entisessä työpaikassa] oli kaiken tehnyt ja kokenut. Tehnyt kaikkea, mitä siellä oikeastaan pysty tekemään. Sitten jos ois halunnut edetä esimerkiksi siellä talousosastolla, niin se olis tarkottanut, että olis pitänyt mennä Helsinkiin, muuttaa justiin ja ihan täyspäiväisesti. Ja se ei ollut mulla kyllä sellanen vaihtoehto. (Nainen, 57 v., yksinyrittäjä).

Työpaikkahierarkiassa eteneminen vaatii ihmiseltä toisinaan muuttamista suurempiin keskuksiin. Työmahdollisuuksille ei kuitenkaan haluta antaa valtaa sanella elämän muotoutumista oman tahdon toteuttamisen kustannuksella. Aineisto-ote havainnollistaa sitä, että vaikka työlle asetetaan nykypäivänä merkittävä rooli oman elämäntarinan muotoutumisen kannalta vaihtoehtoiset kurssit urapolulla toimivat turvarakenteina entistä mielekkäämmän työelämäntarinan kirjaamiselle. Järvensivu (2014) onkin pohtinut sitä, miksi myönteisen työelämäntarinan kirjoittaminen oli yleistä suomalaisessa työelämässä juuri yrittäjien keskuudessa. Yhdeksi voimavaraksi hän paikansi yrittäjien taipumuksen ja kyvyn liikkua eri tarinalinjojen välillä. (Järvensivu 2014, 97–102.) Itsensätyöllistämiseen johtaneet työelämäntarinat ovat tähän saakka tukeneet tätä tulosta.

Työelämästä pois työntävistä tekijöistä yleisimpiä olivat etenemismahdollisuuksien tyrehtyminen, työttömäksi joutuminen tai arvostiriita työyhteisön yleisen kulttuurin kanssa. Toiselle regressiivinen vaihe muodostui ulkoapäin tulleen pakon myötä esimerkiksi jouduttuaan työttömäksi, kun toiselle sen aiheutti sisältäpäin kumpuava kokemus kehittymismahdollisuuksien kaventumisesta. Itseä ja elämäntapahtumia koskevien merkitystenantojen muutoksen myötä työelämäntarinassa oli silti mahdollista luoda tilaa uudelle kokonaisvaltaiselle juonelliselle käänteelle. Päätöksen taustalla vaikuttivat niin elämäntilannekohtaiset tekijät kuin kertojan yksilölliset ominaisuudet. Mikäli tilanne ei yksilön pyrkimyksistä huolimatta muutu, muutoksen avaimet koitetaan paikantaa itsestä ja omista

resursseista (Korhonen & Komulainen 2019, 239). Tämä ilmenee hyvin vahvasti itsensätyöllistäjiksi päätyneiden henkilöiden selonteoista.

Haastateltavat jakoivat myös niitä työelämäntarinoita, jotka olisivat perinteisen urakäsityksen mittareiden mukaan luettavissa menestystarinoiksi, mutta joiden juoni silti ajautui regressiiviseen vaiheeseen. Siinä missä etenemis- ja kehittämismahdollisuuksien puute ajaa yhden etsimään vaihtoehtoisia reittejä omaehtoisemmasta työnteon tavasta, toiselle tulevaisuudessa sinertävä ura ei takaa välineitä mielekkään työelämäntarinan kirjottamiseen. Eräs freelancer kuvasi tehneensä ”ensimmäisen uran” kuntasektorilla ja toisen itsensätyöllistäjänä. Alla hän kertoo, kuinka hänet rekrytoitiin kunnan yksikköön ”tuomaan muutos, mitä siellä oltiin odotettu”. Haastateltava koki onnistuneensa tässä, vaikka ei ollut valmistautunut erityisesti kyseiseen työnkuvaan ennalta.

Mulla ei ollut mitään kokemusta sen kaltaisesta työstä aikaisemmin, mutta sitten mä opin itse. Ja mä toin sen muutoksen ja siellä asiat kääntyi sitten hyvään suuntaan. Ja mä opin todellakin ite paljon siellä ja näin. (Nainen, 43 v., freelancer)

Kyseisen henkilön kerronta alleviivaa sitä, että työelämäntarinan juonen suistumista regressiiviseen vaiheeseen ei välttämättä edellä tekijät, kuten työelämän tunnustusvaje tai vaillinaiset kehitysmahdollisuudet. Kun mielekäs ja opettavainen episodi työuralla päättyy regressioon, syitä käänteelle voi hakea ihmisen ja tehdyn työn välisestä suhteesta. Kira, Balkin ja San (2012) puhuvat tällöin työn autenttisuudesta. Autenttisen työn parissa toimijat kokevat voivansa olla oma itsensä työtä tehdessään ja realisoida työtä koskevia arvoja sekä ajatuksia. (Kira, Balkin & San 2012, 31–32.) Vaikka kyseisellä haastateltavalla sinersi edessään menestykäs ja johtaja-asemaan saakka johtava ura, henkilö jatkaa seuraavassa aineisto-otteessa kuvaamaan sitä, kuinka kehityksen luonne haastoi henkilön arvomaailmaa ja tavoitteita liikaa.

Mä huomasin, että se työ alkoi muuttaa mua sellaseen suuntaan, mihin mä en ihmisenä halua kasvaa. Jollakin tavalla vähän sellain kylmemmäksi. Ja jotenkin mä koin myös tiettyä ristiriitaa just noihin työllisyysasioihin liittyen. [--] Ehkä koin, etten mä ole sillä tavalla vahva ihminen, että pystyisin juoksemaan siinä pyörässä ja jotenkin taistelemaan niitä rakenteita vastaan, ilman että ne rakenteet alkaa rusementaa mua itse. Ja muokata niitä ihanteita, joiden mukaan mä haluan elämässä elää, ja joita kohti mä haluan kurkottaa. Tää oli jotenkin sit se, joka ihan lopulta mut sieltä irrotti. (Nainen, 43 v., freelancer).

Draaman kulminoitumispisteet toimivat usein ihmisen identiteettikäsityksen kiteyttäjinä ja varustavat hänet voimakkaalla käsityksellä itsestään (Gergen & Gergen 1988, 27). Se, että haastateltava ei pystynyt elämään arvojensa tai toiveidensa mukaista elämää alkoi värittää kokemusta työn autenttisuudesta, palkitsevuudesta ja sen tarkoituksesta. Proteaanisessa urakäsityksessä alleviivataan yksilön vastuuta työuran rakentumisen kannalta (Mirvis & Hall 1994, 370). Tämä on vahvasti läsnä

myös haastateltavien kerronnassa. Itsensätyöllistäminen tarjosi usealle väylän ja välineitä muuttuneisiin olosuhteisiin sopeutumiseen, mutta toisaalta itse kurssinmuutoksen mahdollistuminen oli usein yksilön aloitteesta ja toimista kiinni. Näin itsensätyöllistäminen on yhdistynyt uuden sisäisen tarinan löytämiseen. Haastateltavien kerronnasta on kuultavissa se, että kun ihminen alkoi harjoittamaan itsensä näköistä elämää ja kurkottamaan ihanteita, joiden mukaan hän halusi elää – niin työelämän kuin yksityisen elämän saralla – kerronta sai uudelleen syntymisen sävyn. Ennen kuin peilaan henkilöiden yksittäisiä tarinoita kulttuurisiin kertomuksiin, esittelen vielä kolmannen tarinatyyppin. Se erottui itsensätyöllistäjien tarinoista relevanttien tapahtumien luoman juonirakenteen sekä tapahtumien moraalisten jännitteiden kautta.

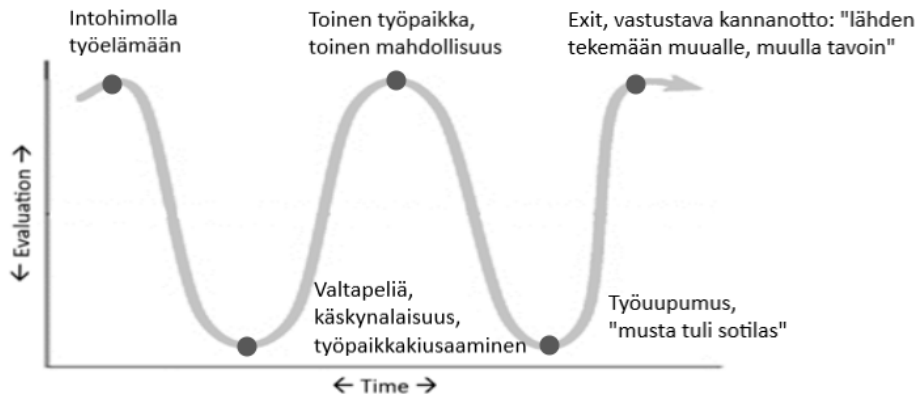
4.3 Itsensätyöllistäminen vastarintana

Viimeinen tarinatyyppi rakentuu tarinoista, jotka värittyvät progressiivisten ja regressiivisten työelämän vaiheiden kirjolla. Haastateltavien tarinat piirtävät kuvaa narratiivisesta juonirakenteesta, joka muotoutuu useista ylä- ja alamäistä. Sen seurauksesta se ilmentää romanttisen saagan aaltoilevaa muotoa (kuvio 4). Tarinatyyppin juonirakenteen alkamiskohtaa on haastava määrittää, sillä haastateltavien progressiiviset ja regressiiviset vaiheet vaihtelevat työelämäntarinoiden varrella niin määrässä kuin laadussa. Tarinatyyppille on luonteenomaista se, että henkilö oli astunut sisään perinteiseen työelämään, kunnes hän huomaa törmäävänsä kerta toisensa jälkeen työelämän kipukohtiin ja tunnustuskamppailuihin. Tämä antaa juonirakenteelle arvaamattomasti aaltoilevan muodon sekä romanttiselle saagalle tyypillisen ilmeen taisteluna pahan voimia vastaan. Kuten eräs itsensätyöllistäjyyden lopulta valinnut kiteyttää:

Mä en enää halua olla palkkatöissä, kun sillon mä joudun toteuttaa muitten käskyjä. Ja mä en enää halua, koska mä en voi olla varma siitä, et mä pystyn elämään niitten asioitten kanssa. (Nainen 44 v., yksinyrittäjä).

”Missä on valtaa, siellä on vastustusta” (Foucault 1978, 95) kuuluu Foucaultin kuuluisa sitaatti. Haastateltavan kuvauksessa itsensätyöllistäminen saa vastustavan toiminnan ilmeen ja kulttuurista kertomusta kyseenalaistavan vastakertomuksen muodon, kun hän korostaa, ettei pystynyt enää elämään työelämän käskynalaisuuden kanssa. Huomio tuo esiin sen, että siinä missä palkkatyö synnyttää aina kontrollinsa, saa se aikaan myös vastarintansa (Julkunen 2008, 291). Vastarinta on vahvasti sosiologinen käsite, joka liittyy useisiin yhteiskunnallisten tarkastelujen ytimessä oleviin debatteihin ja pulmakysymyksiin, kuten valta ja kontrolli sekä eriarvoisuus ja erilaisuus (Hollander

& Einwohner 2004, 551). Itsensätyöllistämistä onkin viimeaikaisissa tutkimuksissa tutkittu toimintana, joka kyseenalaistaa yksilölle annettuja mallitarinoita ja asettuu vastarinnaksi ratkaistakseen haitalliseksi koettuja kehitysprosesseja (esim. Houtbeckers 2019).

(Kuvio 4. Romanttinen saaga -mallinnus. Gergen & Gergen, 1988, 26).

Aiemmin kuvatut henkilön omakohtaista arvonmuodostusprosessia haastavat ja toimijan itsehallintoitua kehitysprosessia hidastavat työelämän rakenteet olivat läsnä myös tässä tarinatyyppissä. Moraalisten jännitteiden jäsentymisen kannalta merkitseväksi muotoutui se, että työelämäntarinan varrella koettiin toistuvia kokemuksia työelämän valta-asetelmista. Kuten yksi haastateltavista peilasi aiempia kokemuksiaan työelämässä:

Mä tunnistin, että siellä oli tosi paljon sellasta valtapeliä, mikä ei varmaan suoranaisesti koskettanut minua, mutta välillä kuitenkin kosketti. (Nainen 40 v., yksinyrittäjä).

Henkilö kuvaa työpaikkojen valtapeliä sellaisena asiana, joka ei välttämättä ole aina kohdistunut työntekijään itseensä, mutta on sisäänrakennettu toimintaympäristön käytäntöihin. Eräs vakava, mutta vaikeasti käsiteltävä kärsimyksen aiheuttaja työelämässä on neuvottomana sivustaseuraajan rooli, jolla viitataan siihen, että henkilö joutuu neuvottomana seuraamaan omaa arvomaailmaansa rikkovaa toimintaa (Ådahl 2004, 84–85). Alla muuan haastateltava muistelee sitä, kuinka käskynalaisuuden kokemus sai lopulta hakeutumaan pois palkkatyön maailmasta:

Jouduin vielä käymään niin paljon asioita läpi mitä en pystynyt ite allekirjoittamaan, eikä mahtunut mun ymmärrykseen. (Nainen, 44 v. yksinyrittäjä).

Sivustaseuraajan roolilla on ollut seurauksia henkilön toimijuuden tuntoon ja sen kokemiseen omassa työssään. Jaetut tarinat tukevat aiempien tarkasteluiden huomioita siitä, että palkkatyön varaan rakentuneessa työelämässä on useita rakenteita, jotka koetaan legitiimeiksi, vaikka ne samaan aikaan luovat tilaa sosiaalisen kärsimyksen muotoutumiselle. Sosiaalista kärsimystä aiheuttaa itse

sosiaalinen järjestys, joka mielletään yleisyytensä nojalla normaaliksi ja hyväksytään oikeaksi (Järvensivu 2016, 180). Tämä vaikeuttaa kärsimyskokemusten käsittelyä ja tunnistamista laajemmin.

Haastateltavien tarinat tukevat valtapelin vastustamisen rinnalla Hounin ja Ansion (2015) havaintoa siitä, että itsensätyöllistäminen esitetään toisinaan erääksi vastarinnan strategiaksi yhteiskunnan työkeskeisyyttä vastaan. Keskustelua yksilöitymiskehityksestä, jonka mukaan suhde työhön tulee mieltää olennaisimmaksi ulottuvuudeksi identiteetin rakennustyössä ja ansiotyö yhä merkittävämmäksi elämänalueeksi, voikin pitää eräänlaisena diskursiivisen vallankäytön muotona. (Houni & Ansio 2015, 56.) Ihmisen edellytetään antavan ”mielensä, ruumiinsa ja sielunsa kokonaan tuotannon palvelukseen” (Filander, Korhonen, Siivonen 2019, 18). Näihin ajatuksiin heijastettuna tarinatyyppissä ilmenevä peruste itsensätyöllistämiseen näyttäytyy tietoisena kannanottona yhteiskunnan työkeskeisyyttä ja työn tekemisen tapaa vastaan. Haastateltavien elämänkerrannalliset selonteot esitettiin vastustavan kannanoton muodossa, joka kohdistui nykyisen työelämän ongelmakohtiin ja sen luonteeseen. Vastustus ei kohdistu silti itse työhön, jonka merkitys ja tarve tunnustetaan. Kuten alla eräs itsensätyöllistäjä kuvaa, että ”monet suot”, eli tapa, rytmi ja olosuhteet, joiden mukaan työ järjestetään, haastavat joskus ihmistä etsimään vaihtoehtoisia reittejä yrittäjyydestä myönteisen työelämäntarinan kirjoittamisen mahdollistamiseksi.

On joutunut olee aika monissa soissa, niin siitä on syntynyt sellanen, että mä haluan elää tällä tavalla. Ja mä valitsen elää tietyllä tavalla. Ja mä valitsen elää siis omien arvojeni mukaan. Ja mä valitsen sen, että mä oon hemmetin jästipäinen. Tiäkkö, semmosen, että mä uskon asioihin. Mä uskon, että mä pystyn vaikuttaa, jos mä uskon niihin kunnolla. Että asiat pystyy muuttumaan. Et se on sellanen. Sit mä niinku jotenkin valitsen sen sellasen tavan olla, että pidän sen tietosena valintana [--] Mulla on riistävän vakava pohja siitä takana, että mä taistelen asioiden eteen. Ja oon myöskin valmis taistelee muiden asioiden eteen. (Nainen, 40 v., yksinyrittäjä).

Yllä esitetty kiteytys kuvastaa sitä, kuinka monien koettelemuksien jälkeen henkilö haluaa ja valitsee elää, uskoa ja vaikuttaa arvojensa mukaan tietoisesti ja on näin valmis taistelemaan itsensä sekä muiden puolesta. Työelämän tunnustuskamppailujen myötä koetut draaman kulminoitumispisteet ovat varustaneet henkilön vakaalla käsityksellä itsestään ja toimijuudestaan. Tarinatyyppille oli luonteenomaista, että elämäntarina rakentui niin menestyksen ja onnenkantamoisten kuin myös erittäin koettelevien ja tuskaisten ajanjaksojen kautta. Alla muuan haastateltava kuvaa sitä, kuinka tämänkaltainen vuoristorata hiipi huomaamatta osaksi elämää ja vasta puolison huomio siitä herätti hänet tilanteeseen.

Mä olin niin väsynyt et mä en jaksanut olla kotonakaan läsnä. Mä olin vaan poikki ja rikki. Ja mun mieheni sanoi hyvin, et aina myyntialalla, mitä me ollaan tunnettu, ni elämä

on mennyt niinku ylös ja alas ja ylös ja alas, et on tosi hyviä fiiliksiä, mut on sellasia hirveitä ahdistuksia. Mut se sano, et nyt on tehtävä jotain. Noi sun hyvät fiilikset niinku laimenee. Ja ne huonot fiilikset pitenee koko aika. Et pakko sun, pakko tehdä jotain. (Nainen, 44 v., yksinyrittäjä).

Työstä aiheutuva vuoristorata ajoi haastateltavan hakeutumaan lopulta itseohjautuvampaan työkuvaan, joka kunnioittaisi yksilön itsemääräämisoikeutta sekä vapautta. Yhteiskunnan tasolla on tunnustettu yrittäjäyyskertomus, joka kertoo useimmiten tarinoita itsellisyyden ja tunnustuksen hankkimisesta sekä vapautumisesta palkkatyöhön kuuluvasta rakenteellisesta alistamisesta (Åkerblad 2014, 39–40). Mikäli henkilön taisteluvalmius ei saa vastakaikua nykyisessä työnkuvassa, katse siirretään muualle. Vapauden ja omaehtoisuuden onkin todettu olevan edellytys myönteisen työtarinan rakentumiselle (Henttonen & LaPointe 2019, 405). Ikosen (2018, 4) mukaan sillä, että yksilö kokisi itsensä työelämässä omaa identiteettiä tekeväksi toimijaksi, eikä niinkään jossain asemassa olevaksi, saattaisi olla yksilön kannalta monenlaisia voimauttavia vaikutuksia. Toimijan itseymmärrys työtoimijuudestaan ja sen tuomista mahdollisuuksista myötävaikuttaa kuvittelukyvyyn kehitykseen. Kuvittelukyvyyn merkitys korostuu työelämäntarinoiden kipukohtien kohdalla, jolloin regressiivisestä vaiheesta selviytymiseen tarvitaan apukeinoja.

Yrittäjäryhmän keskuudessa toisin toimimisen on tulkittu viimeaikaisissa tutkimuksissa olleen joskus hiljaisuudessa muodostettu kannanotto, jonka kautta henkilöt ovat lähteneet vaikuttamaan tärkeiksi koettuihin epäkohtiin (Houtbeckers 2019, 209). Eräs haastateltava kuvaakin kokemustaan työpaikkojen käytännöistä seuraavasti:

Päätin, että tää tapa ohjata, sotii mun arvomaailmaa niin lujasti, näin jälkikäteen sanallistettuna, ja tää sattuu muhun, että mä en voi enää tehdä tätä. Musta oli tullut siinä kohtaa jo sellanen sotilas. Sen aikaa se oli mennyt niin kurjaksi se asia. (Nainen 40 v., yksinyrittäjä).

Haastateltava päätti poistua toimintaympäristöstä, joka aiheutti hänessä kivun tunteita ja lopulta teki hänestä sotilaan tapaisen toimijan. Päätös poistua perinteisestä työelämästä voi joidenkin teorioiden valossa esittäytyä hiljaisena kannanottona. Esimerkiksi taloustieteilijä Albert Hirschmanin *exit-* ja *voice-*mekanismit ovat tuoneet uutta reflektiopintaa vastarinnan ilmenemiseen itsensätyöllistämiseen päätyneiden henkilöiden tarinoissa (Kärki 2019, 41–43). Hirschmanin (1970) teorian mukaan ihmiselle tyypillisiä arkipäivän vaikutuskeinoja ovat tyytymättömyyden ilmaisu ääneen (*voice*) tai konkreettinen poistuminen tilanteesta (*exit*). Esimerkiksi, kun henkilö ei ole tyytyväinen yrityksen palveluihin hän joko ilmaisee sen ääneen tai siirtyy toisen yrityksen asiakkaaksi. *Voice-*mekanismin taustalla vaikuttaa näin pyrkimys muuttaa huonoksi koettuja käytäntöjä. *Exit-*mekanismi taas

ankkuroituu pakoon epätyytyvästä tilanteesta, jolloin henkilö niin sanotusti äänestää jaloillaan. (Hirschman 1970, 1, 30.) Haastateltavien tarinat alleviivaa tämänkaltaista asetelmaa työelämässä. Tarinoissa kerrotaan erityyppisistä tapahtumista, joissa henkilö on vastustanut työpaikan käytäntöjä äänekkäästi. Jossain tapauksissa ovat lopulta johtaneet itse palkkatyöelämästä poistumiseen. Kuten yksinyrittäjä alla kuvaa kokemustaan työmaailmasta:

Päätin sitten, et tätä maailma ei ole mun maailma. Mä lähdän nyt tekemään muualle, muulla tavalla töitä. (Nainen, 42 v., yksinyrittäjä).

Vastarinnan muotojen käsitetään riippuvan lukuisista tekijöistä aina kansallisista työelämänsuhteista ja traditioista paikalliseen työorganisaatioon ja työntekijöiden tosiasiallisiin valtaresursseihin saakka. Näin vastarinta voi olla tavoitteellista tai spontaania. (Julkunen 2008, 292.) Taistelu on purkautunut joidenkin haastateltavien tarinoissa paoksi hillitsemättömästä tilanteesta ja kokemukseen, että jossain muualla asiat ovat paremmin. Nykypäivän työelämän erityispiirteenä on se, että jokaisen työn laatua arvioidaan jatkuvasti ja oikeus työhön tulee siten ansaita alati uudestaan (em. 2008, 284–285). Vastarinnasta kertovassa tarinatyyppissä kyseenalaistetaan näitä käytäntöjä, kun haastateltavat lähtevät hakemaan tunnustusta työn parista, mutta eri työelämän kentältä itsensätyöllistäjänä. Alla henkilö kuvaa nykyistä kokemustaan itsensätyöllistämisestä rankkojen tunnustuskamppailujen jälkeen.

Ihan rupeaa itkettää, kun mietin näitä asioita. Että todella, on ollut rankkoja kokemuksia ne. Eli tavallaan se, että mä pystyn tekemään ihmisten kanssa, joista mä tykkään, semmosessa tahdissa kuin mä haluan ja saada selkeesti kehuja niinku siitä työpanoksesta... (Nainen, 42 v., yksinyrittäjä).

Kärsimyskokemusten toistuttua useasti työelämäntarinan varrella elämäkerrannallisten katkosten elvyttävä potentiaali on noussut keskeiseksi ja työnteon tunnustus jättää haastateltavan sanattomaksi. Negatiivisesta stigmastaan huolimatta työttömyysjaksot saattavat tarjota ihmiselle mahdollisuuden tarinalliseen uudelleen orientaatioon ja myötävaikuttaa progressiivisten elämänjaksojen syntyymiseen tulevaisuudessa. Tässä tarinatyyppissä haastateltavien tulevaisuuskenaariot saavat kerrontahetkellä komedian tapaisesti onnellisen lopun kaltaisen päätöksen. Usean regressiivisen ja progressiivisen vaiheen välillä ajalehtineen työntekijän kerronta saa lopulta muutosta korostavan sävyn. Alla haastateltava kertoo vielä, kuinka yrittäjäksi ryhtymisen jälkeen elämä on ollut niin tapahtumarikasta, että hän toivoo asioiden pysyvän stabiilina vain muutaman vuoden verran – kunnes on jälleen aika ”rankemmalle” muutokselle.

Nyt on muuttunut niin paljon, niin paljon, viimesten vuosien aikana, että mä toivon itseasiassa, että nyt ei tule mitään muutosta. Mä haluaisin, että asiat pysyisi tietyissä

asioissa seuraavat viis vuotta ihan samoina. Ja sitten laskelmien mukaan mä olen kyllästynyt tähän hommaan, niin sitten mä haluan jotain muuta. Sitten pitää olla rankempi muutos! (Nainen, 42 v., yksityrittäjä).

4.4 Pohdintaa itsensätyöllistäjien työelämäntarinoista

Itsensätyöllistämiseen johtaneiden reittien monimuotoisuus ja yrittäjäkunnan työnkuvien ainutlaatuisuus ovat haastaneet itsensätyöllistämisen ilmiön tutkimista relevantisti. Analysoidessani itsensätyöllistäjien kerrontaa niin Gergenin & Gergenin (1988) tarinatyypijäsennykset kuin Hännisen (2000) tarinamyönteisen ajattelutavan narratiiviset välineet toimivat tulkinnallisina resursseina, jotka helpottivat minua hahmottamaan itsensätyöllistäjien tarinoiden yhtäläisyyksiä ja eroja. Tarinoiden rakenneosien ja moraalisten jännitteiden – eli relevanttien tapahtumien ja niiden kausaalisten sidosten – perusteella minun oli mahdollista paikantaa haastateltavien tarinoista kolme tarinatyyppeä, jotka illustroivat haastateltavien reittejä itsensätyöllistämiseen. Haastateltavat eivät ole kategorisesti sijoitettavissa luvussa esiteltyihin tarinatyyppeihin, vaikkakin jokaisen haastateltavan kerronnassa yksi tyyppi oli painottunut muita enemmän. Esitettyjä työelämäntarinoita lukiessa on hyvä pitää mielessä, että vaikkakin tarinoiden juuret ovat todellisissa kokemuksissa, itse tarinatyypit ovat tutkimuksen tekijänä minun tulkintani tuotos.

Itsensätyöllistämislle annetaan erilaisia painotuksia ja merkityksiä. Siinä missä toisille itsensätyöllistäminen esiintyy enemmän urakehityksen vakauden taustamahdollistajana, toiset itsensätyöllistäminen johdattaa takaisin mielekkään työn ääreen kääntäen uuden sivun työelämäntarinassa. Näissä elämäntarinoissa selonteoissa itsensätyöllistäminen näyttäytyi myös strategiana ottaa kantaa omiin kärsimyskokemuksiin ja asemoida itsensä uudelleen työelämäntarinan varrella. ”Tarinat eletään ennen kuin ne kerrotaan” (MacIntyre 1981, 97). Monet kyseiselle polulle päätyneistä ovat käyneet läpi ajanjaksoja niin palkkatyön kuin työttömyyden saralla. Näillä ajanjaksoilla on voima elvyttää tai estää elämän mielekkyyden kokemista. Näin itsensätyöllistäjien työelämäntarinat eivät ole *vain* itsensätyöllistäjien tarinoita, vaan ne illustroivat ajassa ja paikassa myös suomalaisten työntekijöiden työelämän kokemuksia työelämän tilaa avartavalla tavalla. Seuraavaksi syvennyn tarkastelemaan haastateltavien jakamien tarinoiden sanomaa ja tunnuspiirteitä aiemman kirjallisuuden valossa.

5 KERTOMUKSIA TYÖELÄMÄSTÄ ITSENSÄTYÖLLISTÄJIEN SANOIN

Tutkimuskertomuksen alussa kuvasin laajempaa kertomusta työelämästä painottaen erityisesti itsensätyöllistyäjyyden ilmiön kannalta keskeisiä ilmiöitä, kuten prekarisaatiota ja työn merkityksen eri ulottuvuuksia. Työelämän kertomusta ovat rakentaneet aiemmat tutkimukset työstä sekä ihmisten arjessa jakamat tarinat työelämästä. Narratiivisen tutkimuksen kautta on mahdollista selvittää, kuinka henkilön omakohtaiset tarinat suhteutuvat kulttuurisiin kertomuksiin ja kuinka kulttuuriset konventiot vaikuttavat kertomusten muotoutumiseen (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009, 119). Peilaamalla haastateltujen itsensätyöllistäjien työelämäntarinoita vallitseviin kulttuurisiin ja sosiaalisiin mallitarinoihin olen pyrkinyt avartamaan yhteiskunnan sekä työelämän tilaa itsensätyöllistäjien – työelämän ulkorinkiläisten – näkökulmasta. Seuraavassa osiossa etenen tarkastelemaan itsensätyöllistäjien työelämäntarinoissa toistuvia tarinallisia elementtejä ja muodostan näin itsensätyöllistäjien sanoittamana kertomuksia työstä ja työelämästä.

Olen johtanut edellisessä luvussa esitetyistä työelämäntarinoista kolme suurempaa kertomusta, jotka havainnollistavat työn, elämän ja ihmisen muodostamaa yhtälöä itsensätyöllistäjiksi päätyneiden työntekijöiden sanoin. Ensimmäisessä analyysiluvussa tarkastelin sitä, mitä itsensätyöllistäjiksi päätyneiden ihmisten työelämäntarinoiden varrella *tapahtui*. Nyt toisessa analyysiluvussa jatkan aiemman tutkimustiedon avulla analysoimaan sitä, mistä nämä työelämäntarinat *kertovat*. Vaihtoehtoisia tulkintoja kertomukselle on loputtomasti. Abduktiivisesti rakentuneiden vedosten myötä itsensätyöllistäjien työelämäntarinoista kumpusi itselleni merkittävimpinä kertomukset *työn tarkoituksesta, elämän arvaamattomuudesta ja työelämässä selviytymisestä*. Näiden kertomusmallien konstruoinnissa olen hyödyntänyt kaikkien haastateltujen kerrontaa, huomioita ja merkityksenantoja. Kertomukset eivät siten ilmennä kategorisesti yksittäisten itsensätyöllistäjien elämäntarinoita, vaan jokaisen itsensätyöllistäjän kerronnan voi tulkita tuottaneen rakennusaineita kunkin kertomuksen koostamisen ja esittämisen tueksi. Olen hyödyntänyt narratiivisen tutkimusperinteen työkaluja pikemminkin tulkinnallisina resursseina kuin ennalta-asetettuna teoriana. Esittelen niitä sekä aiempia tuloksia työelämän tutkimuksen saralta tarpeen mukaan osana analyysia.

5.1 Työn tarkoitus

Itsensätyöllistäjien tarinoissa työ ja eletty elämä nivoutuivat tiiviisti yhteen. 2010-luvun työelämäkeskusteluissa on korostettu tarvetta tarkentaa työn ja ei-työn ja tarkastella niiden

merkityksiä osana muuttuvaa maailmaa määritelmiä (Dufva ym. 2016; Oksanen 2017). Itsensätyöllistäjien esiinmarssi on alleviivannut tätä tarvetta. Haastateltujen itsensätyöllistäjien merkityksenannoissa työn ja elämän yhteen kietoutuminen piirtää lopulta moniulotteista kuvaa työn perimäisestä tarkoituksesta. Työllä on edelleen keskeinen mutta ei yksiselitteinen rooli nykyihmisen elämänsä rakentumisen sekä elämän jäsentämisen taustalla. Kuten haastateltavat alla kuvailevat työn merkitystä:

Mulle työ on lähes, tavallaan yhtä kuin elämä. (Nainen, 42 v., yksityrittäjä).

Se on mun tapa elää ja nähdä maailmaa. (Nainen, 44 v., yksityrittäjä).

Otteet illustroivat sitä, kuinka työn tekeminen yhdistyy ihmisen kokemukseen elämästä ja tavasta nähdä maailmaa. Ajatukset tukevat aiempien tutkimuksien tuloksia, joissa yrittäjyys esitetään usein ammatin sijaan elämäntapana, joka ilmentää yksilön toiminta-, ajattelu- ja suhtautumismalleja (Koiranen & Peltonen 1995, 910). Ammatti on aikoinaan piirtänyt hyvinkin voimakkaasti kuvaa henkilön sosiaalisesta statuksesta ja sosiaalisista rooleista. Nykyisissä työelämäkeskusteluissa ammatin ja uran merkitystä tarkastellaan kuitenkin uusien linssien läpi. (Marttila 2015, 20.) Ansiotyön, toiminnan ja statuksen välistä yhteyttä puntaroidaan myös itsensätyöllistäjien selonteoissa, vaikka menneisyyden vaikutukset ovat vielä kuultavissa. Tämä ilmenee erään haastateltavan pohdinnasta.

Sen sijaan se, että jos sulla ei ole rahaa, niin se ei [tarkoita], että sä oot huono. Mä nostan tän vähän itsetuntokysymykseksi, että se sun toimijuus ei kärsi siitä. Mutta se usein menee niin, että se raha määrittelee sun statuksen ympäristössä. (Nainen 40 v., yksityrittäjä).

Aineisto-otteessa haastateltava pohtii ihmisen varallisuutta ja statusta toimijuuden näkökulmasta. Työn tarkoitusta peilattiinkin aineistossa lopulta vahvasti toimijuuden eri ulottuvuuksista käsin. Hän toteaa, ettei ihmisen vauraus tai varattomuus itsessään luo toimijuutta, vaan toimijuuden tunnon tulisi rakentua jostain muusta. Haastateltava silti kokee rahan vaikuttavan edelleen ihmisen statuksen määräytymiseen nyky-yhteiskunnassa. Toimijuuden tunto viittaa ihmisen kokemukseen siitä, että hänellä on valta tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä ja toteuttaa niitä käytännössä osana arkipäiväistä elämää (Gordon 2005, 114–115, 120). Työnteon funktio taloudellisen toimeentulon ja elintason takaajana ymmärrettävästi tunnustetaan myös itsensätyöllistäjien keskuudessa. Itse työn tarkoitus pelkkänä taloudellisen toimeentulon takaajana kuitenkin kyseenalaistetaan. Alla eräs haastateltava kuvaa kuinka se, mitä työ antaa ihmiselle on lopulta työn ja työssä menestymisen tarkoituksen kannalta tärkeää.

Tärkeää on päästä, no, tavallaan ensin välttyä kriiseiltä, jotka suistaa elämän raiteiltaan, ja sit sen jälkeen päästä tekemään asioita, mitkä itelle on tärkeitä. Kehittyä omassa, kehittää ammattitaitoa ja osaamista niissä asioissa. Mulle oikeestaan semmoset on tärkeempiä, menestyksen, tekijöitä. Että ei, toki tietenki rahaaki pitää tienata se verran että pärjää mutta se ei oo mulle taas niinkö niin tärkeä asia. Vapaus tehä asioita mitkä on itelle merkityksellisiä. (Mies 51 v., yksinyrittäjä).

Haastateltava kuvaa, että työ on hänelle keino pitää elämä raiteillaan sekä reitti päästä tekemään itselleen merkityksellisiä asioita ja siten menestyksen lähde. Aiemmat tutkimukset ovat paikantaneet samankaltaisen ilmiön, jossa työn arvioimisessa ihmisen huomio siirtyy nopeasti palkasta abstrakteihin merkityksiin, kuten elämäntehtävän täyttämiseen tai elämän merkityksellisyyden etsimiseen (Blåfield 2017, 4). Vaikka itsensäyöllistäjät korostivat rahan roolia tehdyn työn motivaattorina sekä lopputuloksena, työssä menestymistä käsitteellistettiin vahvasti itsensä kehittämisen ja tärkeäksi koettujen asioiden edistämisen kautta. Alla eräs haastateltava pohtii työtä ja työnteon tarkoitusta vahvasti yksilön kehityskaaren ja kehittämisen tematiikan ulottuvuuksista käsin.

Työ merkitsee mulle sitä sellasta jatkuvaa uuden opettelua. Jatkuvaa uudelleen määrittelyä. Ja tää, työ merkitsee mulle sitä uteliaisuutta ja kehittämistä ja kehittymistä. Ja muiden kehittymistä. Huomaan, että alan siirtymään sieltä ihmisten kehittämisestä enemmän systeemien kehittämiseen. [--] [Työ on] itsensä uudelleenarviointia, ihan sellasta räjäyttelyä. Jatkuvaa räjäyttelyä. (Nainen 40 v., yksinyrittäjä).

Kyseinen haastateltava korostaa, että työ voi parhaimmillaan tarjota ihmiselle keinoja itsensä toteuttamiseen ja tukea yksilön kehitystä. Työ kannustaa myös yksilön elämän ulkopuolisten asioiden kehittämiseen ja siten jatkuvaan uudelleen opetteluun elämäntarinan varrella. Toimijuuden sosiokulttuuriset mallit korostavat, etteivät yksilön intentiot ja pyrkimykset ole vain pään ja mielen sisäisiä, vaan ne ovat monisäikeisissä yhteyksissä muihin ihmisiin ja toimintaympäristöihin (Björklund & Hallamaa 2013, 52–53). Työn tarkoituksen kannalta merkityksellisen roolin saa siten yksilön itsensä rinnalla toiset toimijat. Aiemmissa tutkimuksissa työtoimijuuden on tulkittu liittyvän työhön liittyvien pyrkimysten rinnalla ihmisen kokemukseen osallisuudesta ja tehdyn työn tarkoituksesta (Roponen & Vanhalakka-Ruoho 2013, 52). Kehittämisen tematiikkaan liittyen onkin mielenkiintoista huomata, kuinka työn kautta realisoituvan itsensä kehittämisen hyve esitettiin usein suhteessa hyvän tekemiseen. Muuan haastateltava päätyy kuvaamaan työn tarkoituksen muutosta omalla kohdallaan seuraavasti:

Mä oon tiedostanut sen että, et kaikki, elämässä työ ei oo se joka tarvii määrittää sua ihan loppuun asti niinku. Ku se on mulle ehkä sieltä lapsuudenkodista tullut. Mä oon ymmärtänyt, että kun keskittyy enemmänkin siihen, että, et saa aikaan hyvää. (Nainen, 44 v., yksinyrittäjä).

Erilaiset elämänmuutokset haastavat ihmisen mukauttamaan elämäntapahtumat osaksi laajemman tarinan kirjoittamista ja luomaan jatkuvuutta eri aikakausien välille (Hänninen 2000, 48). Työelämäntarinan varrella ajatus työn tekemisestä yhdistyi lopulta tiiviisti ajatukseen hyvän tekemisestä. Haastateltavan kuvaus avartaa, kuinka autenttiseksi koetun työn kautta toimijat voivat toteuttaa todellista itseään ja realisoida työtä koskevia arvoja sekä ajatuksia (Kira ym. 2012). Aiemmassa osiossa havaitsimme, että autenttisen työn mahdollistuminen itsensäyöllistämisen kautta on tarjonnut haastateltaville apuvälineitä ja tilaa oman elämänkulun ja kehityksen ohjaamiseen. Eräs haastatelluista kuvaa, että työ voi olla myös tapa vaikuttaa yhteiskunnallisesti ja edistää tärkeiksi koettujen asioita.

Jollain tavalla sellanen päämäärätietoinen tekeminen on mulle just se luontainen tapa elää ja tehdä töitä. Ja vaikuttaa just yhteiskunnallisesti ja muuta. Niin mä toivon, et mä pystyisin olla osana, mun haave on olla osana muuttamassa tätä maailmaa paremmaksi. (Nainen, 44 v., yksinyrittäjä).

Näin kokemus siitä, että henkilö uransa aikana kykenee vaikuttamaan ja antamaan panoksensa jonkin yksilöä suuremman asian puolesta, ankkuroitui työn tarkoitusta tukeväksi tarinalinjaksi. Briscoe, Hall & DeMuth (2006) esittävät, että monimuotoisessa urakäsityksessä työura liitetään perinteistä urakäsitystä tiiviimmin elämän laajempaan tarkoitukseen. Työuraa ohjaa pikemmin henkilön omat henkilökohtaiset arvot ja tavoitteet kuin esimerkiksi organisaation tarjoamat tittelit ja palkkiot. (Briscoe, Hall & DeMuth 2006, 31–32.) Haastateltavien tarinoissa työn tarkoitusta ei arvoteta vain suhteessa yksilöön itseensä, vaan myös kykyyn tehdä ja tuottaa hyvää ja elää arvojensa mukaista elämää. Monimuotoisen urakäsityksen ajatusta seuraten usean itsensäyöllistäjän työelämäntarinoissa työn tarkoituksen dimensiota laajensi ansiotyön rinnalla vapaaehtoistyöt, joita eräs haastateltava on esimerkiksi tehnyt ”tolkuttomia tunteja”. Kyseistä toimintaa hän selittää seuraavasti:

Mä oon halunnut mennä tähän saattohoitoon ja vapaaehtoistoimintaan mukaan, koska mä haluan antaa ittestäni muille, nyt sen sijaan että mä itte vaan kulutan kaikkee ja ahmin itteeni. [--] Et tavallaan mä halusin saada semmosta tietoa, että miten mä pystyn parantaa mun omaa elämää. (Nainen, 58 v., freelancer).

Yllä henkilö kuvaa sitä, kuinka hyvän tekeminen ilmaistyy välityksellä on toimi, jonka tarkoituksena on antaa toisille, mutta samalla keino tuottaa merkitystä hänen omaan elämäänsä. Haastateltujen itsensäyöllistäjien keskuudessa yleinen ajatusmalli illustroi Edwardsin (2006) esittämän relationaalisen toimijuuden (*relational agency*) käytäntöjä. Tällöin toimijuuden taustalla vaikuttaa ihmisen kapasiteetti tarjota tukea ja kysyä sitä muilta. Näin ihmisen osallisuus korostuu erityisesti silloin, kun hän tekee sitä toisten toimijoiden kanssa. Relationaalinen toimijuus siirtää painopistettä

systemistä yhdessä tekemisen suuntaan ja niihin vaikutuksiin, joita yhteisiin toimiin osallistuvat kohtaavat systeemin sisällä. (Edwards 2006, 174.) Mikäli ihmisen minuus mielletään relationaaliseksi, hän on myös vastuussa siitä, mitä kanssaeläjille tapahtuu (Pulkki & Jokisaari 2019, 363). Yksi haastateltavista kokee ansiotyön tarkoituksen palautuvan juuri yksilön ja yhteisön väliseen dynamiikkaan:

Aina palaan siihen, että ihmisten pitää saada palkkaa sen verran, että ne elää sillä työllä, että se houkuttelee tekemään työtä ja pitämään huolta itse itsestään. Että yhteiskunnan ei tarvitse sitä tehdä niin paljon kuin nyt. [--] Mitenkäs muuten yhteiskunta pyöris, jos ei töitä tehtäis? (Nainen, 61 v., freelancer).

Työtä tulee tehdä, ei vain omaksi hyödyksi, vaan yhteisön jatkuvuuden takaamiseksi. Kiteytys avartaa sitä, ettei työn ja sen korvauksen välisen suhteen problematiikka koske vain itsensätyöllistäjiä, vaan on asia, joka tulisi ottaa laajemmin huomioon keskustelussa työn tarkoitusperistä ja päämääristä yhteiskunnassamme. Työn muutosta koskevassa keskustelussa on esitetty tarvetta yhdistää melko erillään pidetyt työn tuottavuutta tai sen merkityksellisyyttä korostavat linjaukset yhtenäiseksi näkökulmaksi (Dufva ym. 2016, 1–2). Tasapaino taloudellisen toimeentulon ja yksilön vapautta tukevan työnteon välillä nousi työn tarkoituksen kannalta tärkeäksi ulottuvuudeksi. Onhan se erityisesti pienyrittäjien kannalta latautunut keskustelun aihe. Vaikka itsensätyöllistäjälle työ merkitsisi paljon muuta kuin toimeentulon hankkimista, se ei tarkoita, että tehdyn työn ja siitä saatavan rahallisen korvauksen yhteyden saa antaa heikentyä. Seuraavassa otteessa haastateltava alleviivaa ydinkysymystä, jonka kanssa itsensätyöllistäjäksi alkavat yleensä kamppailevat:

Siis tää itsensätyöllistäminen, se on mun oma valinta. Mut se, et mä tienaan vähemmän kuin palkkatyössä olevat, se ei ole mun oma valinta. (Nainen, 43 v., freelancer).

Henkilö kuvaa, että järjestelmässä on valuvikoja, jos hän itsensätyöllistäjä jää ilman taloudellista turvaa, jonka hän samassa työnkuvassa palkkasuhteisena saisi. Usea haastateltava kertoi, että samasta työstä maksetaan nyt selvästi vähemmän kuin aiemmin palkkasuhteellisena. Pienituloisuus on monien itsensätyöllistäjien elämää leimaava piirre ja heidän tulotasonsa on palkansaajia pienempi, olkoon kyse vuositulojen keskiarvosta tai mediaanista (Pärnänen & Sutela 2018, 63). Tässä kohtaa mieleeni palaa Houtbeckersin (2019, 210) pohdinta siitä, miksi itsensätyöllistäminen ylipäätään on kenenkään valinta, mikäli se on harvemmin taloudellisesti kannattavaa pitkälläkään aikavälillä? Ensimmäisessä analyysiosiossa todettiin, että itsensätyöllistäjien työelämäntarinoiden varrella työ koettiin eri tavalla silloin, kun henkilö teki sitä jonkin tahon alaisuudessa ja silloin, kun henkilö työskenteli itselleen. Kuten eräs haastateltava pohtii ammattinsa merkitystä itselleen:

Jos mä myisin oman ammattitaitoni jollekin toiselle, niin mä myisin myös vapauteni. Ja sitten mä jotenkin koen, että mä en saa sitä siitä, vaikka mä tekisin samaa työtä, niin mä en saa sitä samaa onnentunnetta, kun mitä kun oon yksinyrittäjä. (Nainen, 56 v., yksinyrittäjä).

Sosiologi T. H. Marshall muotoili jo vuonna 1939, ”ettei ammattilainen (*professional man*) tee työtä saadakseen palkkaa, vaan saa palkkaa tehdäkseen työtä” (Marshall 1939, 325). Tämä käy toteen haastateltavan kokemuksessa, kun hän kokisi myyvänsä vapautensa, jos hän ei voisi toteuttaa ammattiaan. Kehittymällä ja parantumalla omassa työssään ihminen voi muuttaa ja rikastuttaa itseään sekä elämäänsä ja täyttää jopa sen tarkoitusta (Dejours 2006, 75). Mutta miksi henkilölle on tärkeää, että työskenteleekö hän työnantajan palveluksessa vai itselleen? Kysymykset vapaudesta ja ihmisen itsemääräämisoikeudesta ovat tutkitusti yrittäjyyteen vahvasti vetäviä ja siellä pitäviä tekijöitä (Pärnänen & Sutela 2018). Kuten muuan 1980-luvulla ”turvallisesta palkkatyöstä” freelanceriksi ryhtynyt haastateltava tiivistää syyn itsensätyöllistämislle:

Vapaus. Kaikki sanoo sen saman ja mäkin sanon. Vapaus. (Nainen, 61 v., freelancer)

Palkkatyöyhteiskunnan kulttuurisessa kertomuksessa oli tyypillistä, että vapaus alkoi vasta työn ulkopuolella (Viren & Vähämäki 2017). Itsensätyöllistäjien merkityksenannossa yksilöllisen vapauden ja autonomian tavoittelu muotoutuu vastakkaisella tavalla. Aiemmissä raporteissa on havaittu tämä saman kokemus siitä, että yksilöllä on palkkatyön ulkopuolisen työn kautta paremmat mahdollisuudet keskittyä aidon työn tekemiseen sen sijaan, että aika kuluisi työnantajan palvelukseen ja alistetun yhteisön ylläpitämiseen (em. 2017). Nämä kaksi ulottuvuutta halutaan haastateltavien tarinoissa yhdistää. Ikonen (2018) havaitsi, että kun ihminen ei keskity jonkin aseman ja statuksen esittämiseen ja siinä *olemiseen*, vaan itse työn *tekemiseen*, voi toimija todella tavoitella aitoa vapauden kokemusta (Ikonen 2018, 4). Työelämäntarinoiden juonirakenteista on nähtävissä, että matkan varrella valpas toimija pystyy kerryttämään työelämän työkalupakkia, joka mahdollistaa oikeiden päätösten tekemisen oikealla hetkellä. Kuten Kinnari (2020, 366) toteaa, toimijoille annetaan ”vapaus valita oikein”. Eräs haastateltavaa kuvaa ilmiötä osuvasti:

Osittainhan se vapaus on myös illusorista, mutta mulla on ollut vapaus valita minkälaisia töitä mä teen, milloin ne teen ja keiden kanssa mä niitä teen. (Nainen, 59 v., freelancer).

Vapaus mahdollistuu usein vaihtokaupan kautta. Vaikka itsensätyöllistäminen tuo mukanaan loven tuloihin, itse kokemus itsemääräämisoikeuden toteutumisesta henkilön elämässä mahdollistuu silti ihmiselle työnteon välityksellä. Se vaikuttaa monen itsensätyöllistäjyyden tarinoissa niin työn kuin elämän mielekkyyteen. Kuten muuan yksinyrittäjä puntaroi:

Miten mä nyt sanoisin? Työ on vaan työ, kun sitä muille. Kun sitä tekee itelle, se on eri asia. [--] Kun se ei rasita ihan niin paljon kuitenkaan se, kun mä teen itselleni. Kaikki on itselle ja kaikki mitä mä teen kiinnostaa mua. Niin se ei ole sillä lailla ärsyttävää, kuin se, että tulisi, tai miten mä koen sen palkansaajana (Nainen 42 v., yksinyrittäjä).

Henkilö kuvaa sitä, kuinka itseohjautuva työn tekeminen kannustaa eri tavoin työn tekemiseen. Ehkä kyky itseohjautuvuuteen on siksi myös monen työnantajan toivelistalla. Yksilöä on viimeisen puolen vuosisadan aikana ohjattu pois solidaarisen kansalaisen ajatuksesta kohti autonomisen toimijan ja yrittäjämäisen kansalaisen ideaalia (Kinnari 2020, 8). Työlle on annettu ihmisen historian myötä eri merkityssisältöjä yhteiskunnan tilasta, ajasta ja vallitsevista kulttuurisista arvojärjestelmistä riippuen. Aikoinaan esimerkiksi se, että ihminen kykeni olemaan tekemättä työtä, eli teettämään toimen ostettuna tai orjuuden kautta, oli arvokkuuden ja kunniallisuuden merkki (Arendt 2017, 89–91). Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan kehityshistoriassa raskas työnteko on taas ollut yksilölle keino saavuttaa moraalisesti kunniallisen kansalaisen asema ja status (Julkunen 2008, 285). Vaikka yrittäjien tapaa tehdä työtä verrataan usein suhteessa palkkatyösuhteisen työhön, alla oleva aineisto-ote kuvaa kuinka työn, kunnioituksen ja tunnustuksen ulottuvuudet tukevat toisiaan olkoon henkilö palkkatyösuhteisen työntekijän tai yrittäjän asemassa.

Mulle on itselleni iso ylpeyden aihe se, et mä olen alottanut työelämässä kolmetoistavuotiaana. (Nainen, 44 v., yksinyrittäjä).

Kuten yllä siteeratulle, työ merkitsi usealle haastatelluista tunnustuksen ja ylpeyden lähdeksi elämässä. Ensimmäisessä analyysiluvussa itsensätyöllistäminen esittäytyi tapana luoda omaehtoisesti uraa, selviytyä elämän muutostilanteista sekä keinona puuttua väääräksi koettuihin asioihin. Näillä kaikilla merkityksillä voi tulkita olevan yhteys yksilön tunnistetuksi tulemiseen kykenevänä toimijana niin elämässä kuin työssä. Alla haastateltava kuitenkin huomauttaa, että tarinan sävy olisi varmastikin toinen, mikäli kertoja kokisi olevansa pakotettu tiettyyn työntekoon.

No mähän oon tätä prekaari köyhälistöä ja samanaikaisesti oon sitä kulttuurielitistöä. Tää on kuitenkin mun oma valinta. Se ois ihan eri asia, jos mä haaveilisin palkkatyöstä ja havittelisin sitä vakituista työsuhdetta ja en ikinä sitä sais. (Nainen, 43 v. freelancer).

Tällä hetkellä itsensätyöllistäminen mahdollistaa hänen tarinassaan tunnustuksen kokemuksen toisella kentällä samalla, kun hän asettuu spektrin toiseen päähän taloudellisessa ulottuvuudessa. Loppujen lopuksi itsensätyöllistäjien kertomana kertomus työn tarkoituksesta kiinnittyy vahvasti Sennettin (2003) ajatuksiin yksilölle tarjotuista tavoista tavoitella kunnioitusta. Kunnioituksen lähteenä voi toimia ensinnäkin itsensä sekä omien taitojen ja kykyjen kehittäminen. Toiseksi

Sennettin mukaan yksilön kyky olla itsestään vastuussa siten, ettei hän asetu taakaksi yhteisölle, rakentaa toimijalle reittiä kunniaan. Kolmanneksi Sennettin mukaan antaminen omastaan, lahjoistaan tai varallisuudestaan tuo yksilölle kunnioitusta. (Sennett 2003, 63–64.)

Itsensä ja omien kykyjen kehittäminen nousi monien itsensätyöllistäjien reflektoinnissa työelämäntarinan tapahtumia yhteen nivovaksi teemaksi. Se ilmenee esimerkiksi *itsensätyöllistäminen uran tukirankana* -tarinatyyppissä, jossa päätös työllistää itsensä toimi keinona valjastaa epävarmuus elämän monia rooleja tasapainottavaksi tekijäksi ja luoda tasapainoa työuran ja ihmisen eri roolien välille. Toisaalta haastateltavien jakama kokemus siitä, että työtä on tehtävä ja itsestä pidettävä huolta linkittyy osaksi ajatusta siitä, että yksilön tulisi olla vastuussa itsestään. *Itsensätyöllistäminen kurssin muutoksena* -tarinatyyppi toi tietoisuuteemme niitä työelämäntarinoita, joissa syöksyyn lähtenyt elämänkulku saatiin haltuun itsensätyöllistämisen kautta. Kertoja pystyi itseensä palautuvan toiminnan kautta muuttamaan elämänsä kulkusuunnan ja toteuttamaan jälleen ihanteita, joiden mukaan hän yksilönä haluaa elää. Näin hän myös kantoi vastuuta oman elämänsä kulusta. Viimeiseksi tulkitsemme, että haastateltavien työntekoa motivoiva perimmäinen pyrkimys tehdä hyvää ilmentää Sennettin ajatusta siitä, että kunnian lähteenä voi toimia antaminen omastaan. *Itsensätyöllistäminen vastarintana* -tarinatyyppissä juonenkulkuun vaikutti ihmisen kokemus käskynalaisuudesta, joka ajoi ihmisen tekemään arvomaailmansa vastaisia tai oikeudenmukaisuuden käsityksen kanssa ristiriidassa olevia toimia. Narratiivinen sävy muodostui taistelusta pahan voimia vastaan. Ihminen pystyi lopulta ratkaisemaan tilanteen seuraamalla omaa käsitystään hyvästä elämästä. Tämän myötä moni halusi antaa itsesään muille ja koettelemukset varustivat monet taistelutahdolla, joka haluttiin valjastaa myös toisten ihmisten auttamiseen.

Ensimmäisen analyysiluvun tarinatyyppit esittivät, että itsensätyöllistäminen voi esittäytyä keinona joko mukauttaa omaa urakehitystä vallitsevaan työelämäntilanteeseen ja sen muutokseen, tai päinvastoin tapana vastustaa haitalliseksi koettua kehityskulkua. Näin itsensätyöllistäjien pohdinta työelämäntarinoidensa rakentumisesta tukeutuu työn päämäärää painottavan tarkoituksen rinnalla elämän epävakauden aspekteihin.

5.2 Elämän arvaamattomuus

Useimmat haastateltavista kertoivat itsensätyöllistämiseen johtaneiden työelämäntarinoidensa rakentuneen osittain arvaamattomien tapahtumien ja odottamattomien sattumien kautta. Sattumanvaraisuudella värittyneiden elämäntapahtumien myötä aineistosta kumpusi näin laajempi

kertomus elämän arvaamattomuudesta, jota luonnehti monipuolisesti eri tavoin elämän varrella esiintyneet yllättävät onnenkantamoiset sekä odottamattomat koettelemukset. Kuten yksi haastateltavista kiteyttää tuntemuksiaan ohjautumisestaan itsensätyöllistämisen pariin:

Se on ehkä vähän hassua sanoa, mutta kyllä se on todella paljon ihan sattuman kauppaa. Tällein siinä sattuu käymään. (Mies, 33 v., yksityrittäjä).

Huomio ilmentää sitä, kuinka ihmisen ura ja työelämässä tehdyt päätökset saavat lopulta muotonsa useiden taustatekijöiden vaikutuksen alla ja kaikista stabiilimmatkin reitit työelämässä rakentuvat suunniteltujen ja sattumanvaraisten tapahtumien ristivedossa. Yksilön uravalinta ei näin koostu yhdestä vaan useammasta valinnasta (Inkson 2007, 64). Hänninen (2000, 67–68) kuvaa, että ihminen luo omalla toiminnallaan omanlaisensa tekojen verkoston, joka kasautuu elämäntarinan varrella tavoilla, joita yksilö ei voi ennalta nähdä. Edellisessä osiossa yrittäjyyden ytimen havaittiin yhdistyvän vahvasti henkilön tapaan elää ja nähdä maailmaa. Tämä omaksuttu tapa elää ja toimia ei silti muotoutunut täysin yksilön omasta harkinnanvaraisuudesta. Se käy ilmi alla olevista aineistotteista:

Ikinä en ajatellut rupeavani yrittäjäksi. En ikinä! (Nainen, 44 v., yksityrittäjä).

Voi olla, että mä olisin voinut päätyä tekee jotain ihan muutakin, mut sit se vaan, ei oo niin käynyt. (Nainen, 43 v., freelancer).

Haastateltavat tulkitsevat eletyn elämän varrella olleen useita mahdollisia polkuja, joista yhtä pitkin haastateltavat ovat päätyneet kulkemaan. Siksi vaikka yrittäjyyttä luonnehditaan joissain tutkimuksissa ratkaisuna työelämän ongelmakohtiin (esim. Järvensivu 2016), ei ole johdonmukaista olettaa, että itsensätyöllistämiseen päädytään tyypillisesti työelämän tilanteen kärjistymisen myötä. Muuan yksityrittäjä esimerkiksi tiivistää elämän edenneen yllättävänkin kepeästi.

Mä olen syntynyt jotenkin onnellisten tähtien alla. Elämä on sujunut sillein, kivuttomasti. Kivuttomasti ja helposti. Että mä oon sillein kauheen sinut itseni kanssa ja sinut elämäni kanssa ja tykkään, oon jotenkin siihen päässyt, että nautin siitä elämästä semmosena, kun se on, enkä ihan hirveesti... Toki suunnittelen tulevaisuutta, mutta en elä siellä tulevaisuudessa, enkä elä menneessä. Mä yritän elää nyt! (Nainen 55., yksityrittäjä)

Haastateltavan polku johti lopulta valintaan työllistää mieluummin itsensä kuin jäädä pitkäaikaisen työnantajansa palvelukseen. Hän kuvaa suurta tyytyväisyyttä työelämäntarinansa etenemiseen ja pohtii sitä, kuinka työelämä on kohdellut häntä toistuvasti yllättävänkin nopeasti. Elämän kivuttomuus luo kokemuksen syntymisestä ”onnellisten tähtien alla” ja helpottaa hetkessä elämisen tunteen jatkumista. Useasti haastateltavat kuvasivat siirtymän yrittäjyyteen tuoneen selvän

pudotuksen tienesteissä. Silti joidenkin, kuten tämän yksinyrittäjän, kohdalla siirtymä itsensätyöllistäjäksi oli mahdollista toteuttaa asteittain edellisen työnantajan tukemana, kun entisestä työnantajasta esimerkiksi löytyi yllättäen ensimmäinen asiakas. ”Ei tarvinnut heittäytyä yrittäjäksi” ja ”jos ei ollut asiakkaita pystyi tulemaan töihin”, edellä siteerattu haastateltava tarkensi. Alla toinen haastateltavista kertoo, kuinka päätoimisen työn rinnalla alkaneesta työstä muotoutui suunnittelematta pääasiallinen tapa hankkia toimeentulo.

Päätin kysyä paikallislehdestä töitä, niin että saan freelancerina tehdä varsinaisen työn ohessa. Niitäkin sain ja niitä rupes olemaan koko ajan enemmän ja enemmän niitä juttukeikkoja. Niin sitten mä rupesin pikkuhiljaa miettimään, että voiskohan tällä [freelancerin] työllä ihan kokonaan pärjätä. (Nainen, 61 v., freelancer).

Sivutoimisena alkaneen toiminnan lisääntyessä statuksen vaihto työntekijästä yrittäjäksi alkoi tuntua haastateltavasta mahdolliselta ja kaikista mielekkäimmältä vaihtoehdolta. Freelancerin työt, joita hän oli aiemmin tehnyt töiden jälkeen ”illalla ja yöllä”, muuttuivat lopulta varsinaiseksi ammatiksi, vaikka se ei aluksi kuulunut tulevaisuudennäkymiin. Tavanomaiset työtilanteet ovat täynnä ennalta-arvaamattomia tapahtumia, kuten toisista työntekijöistä, kollegoista, pomoista, alaisista sekä auktoriteettiketjuista aiheutuvia sattumia, joita yksilön on mahdoton ennustaa (Dejours 2006, 72). Vaikka esimiehen arvaamaton tuki mahdollisti joillekin mielekkään siirtymisen itseohjautuvampaan työnkuvaan, toiset haastateltavista kertoivat päivittäisiä tarinoita siitä, kuinka heitä on kohdeltu työelämässä. Alla yksinyrittäjyyden lopulta valinnut henkilö esimerkiksi kuvaa, kuinka työelämässä koetut onnettomuudet vaikuttivat syvästi hänen käsitykseensä ihmisyydestä.

Mä oon ollut todella rankasti työpaikkakiusattu aikoinaan. Ja sen takii mä jätin ton niin sanotun kunnan työelämän ja lähin yrittäjäksi. Että mä tavallaan oon kokenut sen, että minkälaista on menettää luottamus ihmiseen ja ihmisiin. (Nainen, 44 v., yksinyrittäjä).

Haastateltavan kokemat kamppailut työelämässä muodostuivat niin toisten toimijoiden kiusaamisesta työpaikalla kuin myös ”isojen koneistuksien” yksilön ääntä tukahduttavista rakenteista. Somers (1994) kuvaa, kuinka tarinallinen identiteetti puoltaa ajatusta, että ihmiset toimivat tietyllä tavalla, koska toisin tekeminen perustavanlaatuisesti loukkaisi heidän käsitystään olemisen luonteesta (*sense of being*) tietyssä ajassa ja paikassa (Somers 1994, 624). Näin myös tämä henkilö päätti lopulta poistua ”kunnan työelämästä”, sillä ympäristö ei tukenut enää hänen käsitystään siitä, miten ihmisten tulisi toimia keskenään. Tässä kohtaa on loogista huomioda, että jokainen varmaankin osaa odottaa elämän tuovan mukanaan niin onnenkantamoisia kuin haastavia ajanjaksoja, joilla molemmilla on merkityksensä ihmisen elämän kannalta. Tässä aineistossa kertomus arvaamattomuudesta kuitenkin rakentuu yksilön elämänkulkuun erityisen voimakkaasti vaikuttaneista sattumista, jotka henkilö arvioi olevan keskiverrosta poikkeavia. Kuten eräs haastateltava reflektoi tapahtumia taaksepäin:

Että mulla pitäisi olla kaikki lähtökohdat, että mun olisi pitänyt saada työelämässä jollainlailla hyvää kohtelua. Mutta en mä oo saanut. (Nainen, 42 v., yksinyrittäjä).

Henkilö kokee, että hänellä olisi ollut lähtökohdat työelämän sujumiseen – edellistä haastateltavaa lainaten – kivuttomasti, mutta jostain syystä niin ei ole käynyt hänen kohdallaan. Bourdieu (1999, 4) on korostanut, että vaikka sosiaalinen järjestys on nostanut ihmisten elintasoja, yhteiskunnan kehitys on myös luonut uudenlaisia sosiaalisia tiloja, missä arkipäiväinen sosiaalinen kärsimys voi kehittyä. Ihminen viettää suuren osan päivästänsä työn parissa ja työyhteisön keskuudessa. Näin myös työelämän ongelmat saavat kärjistyessään paljon tilaa henkilön arkisessa elämässä. Muun muassa huolen ja ahdingon on havaittu olevan tyypillisiä arkipäiväisen kärsimyksen muotoja, jotka vaarantavat pitkittyessään hyvän merkityksen kokemisen elämässä (Ådahl 2004, 94). Joskus ihminen löytää itsensä arvaamatta tilanteista, jotka haastavat hänen jaksamistaan niin elämässä kuin työssä. Eräs haastateltava kertoi esimerkiksi kokemuksestaan ensimmäisessä työpaikassa, jossa hän oli aloittanut ”tosi isolla intohimolla”. Kilpailtu työpaikka osoittautuikin lopulta karneaksi tapaukseksi.

Mä menin ihan hirveitten seulojen läpi. Sinne oli vähän niinku tämmöset pääsykoemaiset jutut. Ja se markkinoitiin tosi hyvänä, mutta se oli ihan karneeta duunia! Siellä olin sitten. Loppujen lopuksi lääni sulki sen paikan, missä olin duunissa. (Nainen, 40 v., yksinyrittäjä).

Haastava kuvaa napanneensa hyvinkin ansiokkaana mainostetun työpaikan. Myöhemmin kävi kuitenkin ilmi, että tilanne työpaikalla oli kulissien takana niin huono, että koko paikka lopulta suljettiin. Ensivaikutukselta unelmatyöpaikka muuttui karvaaksi kokemukseksi työelämän alkumetreillä. Kyseinen haastateltava jatkaa selittämään sitä, kuinka hän koki loppuun palamisen ensimmäisessä työpaikassaan ja kuvaa senhetkisen tilanteen eskaloituneen hänen mielellensä lopulta ”kuolemankuvioksi”.

Mä olin jotenkin niin uupunut ja väsynyt, että sitten mä sanoin sille lääkärille, että ”voitsä kattoo mun sormesta, kun mulla on tossa joku tommonen tikku?”. Ja se kaivo sieltä tän kokosen lasinpalan. Se oli ollut mulla kaks viikkoa sormessa. Ja mä en ollut enää regoinut siihen mitenkään. Mä olin ollut sellasessa kunnossa. (Nainen 40 v., yksinyrittäjä).

Haastateltava kuvaa, kuinka lopulta hän oli siinä kunnossa, ettei pystynyt edes huolehtimaan itsestään. Aiemmassa osiossa kävi ilmi, kuinka itsestään huolehtiminen on eräs kunniallisuuden lähde sekä motivaattori työn tekemiselle. Elämän arvaamattomuuden kautta työn rooli muuttui kuitenkin yllättäen, kun aluksi intohimon herättänyt työnkuva ajoi henkilön lopulta työuupumuksen partaalle. Haastateltava silti kerrontahetkellä välitti elämänmyönteistä sanomaa ja tarinaa. Tarinoiden avulla ihmisen onkin mahdollista tehdä tapahtuneita asioita ymmärrettäväksi (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009, 119). Haastateltavien kerronta alleviivaavat tätä ajatusta. Ihmisen

työelämäntarinassa myönteiset sävyt korostuivat koettelemusten sijaan, kun elämän arvaamattomuudet kyettiin selittämään itselle jälkikäteen ja niiden opit onnistuttiin liittämään oman arjen käytänteisiin. Kyseinen haastateltava esimerkiksi paikansi itsestään halun taistella työn kautta toisten ihmisten puolesta sen sijaan, että hän taistelisi jaksakseen työssä.

Aiemmassa analyysiluvussa tarinatyyppien erottelun myötä saattoi havaita, kuinka moni haastatelluista oli kietoutunut yhä uudelleen työelämän solmukohtiin, jotka haastoivat niin työn tarkoituksen tuntua kuin myös mielekkään elämän mahdollistumista. Itsensätyöllistäminen esittäytyy joskus keinona tukea itselleen mielekästä urakehitystä tai ottaa haltuun työelämäntarinan kulkusuunta juonenkulun syöksylaskun jälkeen. Vaikka tämän tutkimuksen tapauksessa itsensätyöllistäjyyden valinneiden henkilöiden puheista välittyi tyytyväisyyden tunne ja kokemus itsensätyöllistämisen esittämistä mahdollisuuksista, jakoi lähestulkoon jokainen haastateltavista ajatuksia itsensätyöllistäjyyden mukana tuomista ja arkea haastavista realiteeteista. Ennalta-arvaamattomuuden synnyttämä epävarmuus on mainittu viimeaikaisissa katsauksissa itsensätyöllistäjyyden tunnuspiirteeksi (Pääkkönen 2019). Epävarmuutta tarkasteltiin tässäkin aineistossa monelta kantilta. Epävarmuuden kokemukset kohdistuivat luonnollisesti arkisiin asioihin, kuten taloudellisen toimeentulon arvaamattomuuteen. Kuten muuan yksinyrittäjä toteaa:

Onhan se tosi rankkaa, kun on yksin. Eikä ole ketään toista siinä, joka ostaa ruokaa tai ostaa uudet autonrenkaat. Mutta mä oon niin tottunut siihen vuosien saatossa, että mun maailma ei siihen kaadu. Mä oon aina aatellut, että se on vaan rahaa ja kyllä tästä selvitään. Pieniä asioita elämässä semmoset raha-asiat. (Nainen, 56 v., yksinyrittäjä).

Haastateltava kuvaa sitä, kuinka epävarmuuteen on kuitenkin elämän varrella jo tottunut. Vaikka yrittäjyyden kautta on mahdollista tavoitella vapaampaa työnteon tapaa, vapaudella tunnustetaan olevan omat käänköpuolensa, joiden hinta on usealle liian kallis. Toimeksiantojen loppuessa tilanne saattaa eskaloitua nopeasti pienyrittäjien kannalta, kuten koronakriisin seuraukset ovat vuonna 2020 osoittaneet. Työelämänrakenteiden arvaamattomuuden sekä taloudellisen toimeentulon epävarmuuden rinnalla henkilöiden kokemaa turvattomuuden tunnetta voimisti ymmärrys siitä, kuinka riippuvainen henkilö on omasta kyvystään suoriutua työnkuvastaan. Haastateltava tiivistää enteilevästi:

Tiedän kyllä mitä tapahtuu, jos sairastun. (Nainen, 44 v., yksinyrittäjä).

Tämänkaltainen uhka ja tulojen yleinen epävakaus aiheuttaa sen, että itsensätyöllistäjän useasti joutuu miettimään päätöstään harkiten ja sitoutumaan siihen. Toinen yksinyrittäjä sanoittaa alla päätöstä ryhtyä yrittäjäksi silkaksi hulluudeksi. Siksi kyseisen itsensätyöllistäjän näkökulmasta yhteiskunnan pakkoyrittäjyys näyttäytyykin julmana asiana.

Koska hulluhan sun täytyy olla, jos sä ryhdyt yrittäjäksi. Siis ihan pois järki päästä, et sä teet sen leapin! Niin siinä tulee semmonen sitoutuminen siihen hommaan, että se ei ole mikään kevyt. Ja kaikki ei edes ymmärrä, jotka sen tekee, puhutaan pakkoyrittäjyydestä ja sellasesta. Se ei saa olla se muoto. Se on niin iso vaatimus hypätä sen verkon läpi, että se on aivan törkee asia. Se on julmaa. (Nainen 40 v., yksinyrittäjä).

Kiteytys illustroi yleistä ajatusta siitä, että itsensäyöllistämistä ympäröi aina, mutta eritoten sen aloittamisen kynnyksellä, suuri arvaamattomuus ja epävarmuus. Toisaalta juuri riskien käsittäminen ja riskinottaminen valjastaa itsensäyöllistäjän mukaan ihmisen vahvalla sitoutumisella työnsä tekemiseen. Itsensäyöllistäjien esiinmarssi avartaa toisaalta epävarmuuden moniulotteisuutta prekarisaatiodiskurssin yleistyessä osana työelämänmuutosdebattia. Suomalaisen työelämän tutkimuksen keskuudessa on alleviivattu, ettei yrittäjyys sovi kaikille (Järvensivu 2014, 100). Haastateltavien tarinoista voi kuulla, että itsensäyöllistäjä maksaa tiettyä hintaa siitä, että toteuttaa työtä itseohjautuvalla ja vapautta korostavalla tavalla. Alla eräs haastateltavista kertoo esimerkiksi, että hänen päätöksensä ”heittäytyä yrittäjäksi” on vaikuttanut koko perheen arkeen ja toimiin.

Yrittäjänä tilanne ei ole mikään maailman helpoin. Et se ei ole helppo niin kuin palkkatyössä, kun rahaa tuli tuplat, tai välillä vähän enemmänkin. Elämä pitää suhteuttaa sen tulon mukaan mitä tulee. Ja sitä me ollaan [tehty]. (Nainen, 44 v., yksinyrittäjä).

Tämänkaltaisia huomioita siitä, että ihmisen tulee luopua jostain itsensäyöllistämisen harjoittamisen seurauksesta, löytyi lähes jokaiselta haastatelluista. Haastateltavat silti löysivät yrittäjyydestä lääkkeen työelämän ja elämän tasapainottamiseen. Miksi resepti ei ole sama kaikille työelämässä haasteita kokeville? Itsensäyöllistämisen kautta yksilölle avautuu mahdollisuus taloudellisen toimeentulon hankkimiseen omia pätevyksiään ja intressejään vastaavalla ja yksilön itsemääräämisoikeutta kunnioittavalla tavalla, mutta elämän arvaamattomuuteen pystyy varautumaan paremmin palkkatyöläisenä. Tämän päivän pienyrittäjän ei voi kuvailta olevan siinä määrin kapitalisti tai rahanomistaja missä aiemmin (Vähämäki & Viren 2017). Aivan kuten työn tarkoituksen yhtenä ydinpilarina tunnustettiin olevan toimeentulon mahdollistuminen, ihmisen on osattava tulla toimeen toimeentulon epävarmuuden ja elämän ennalta-arvaamattomuuden kanssa. Etenkin jos henkilö haluaa onnistua itsensäyöllistäjänä. Alla yksinyrittäjä kuvaa tulojen epävarmuutta jokapäiväiseksi jutuksi.

Siis koko ajanhan yrittäjänähän mulla on, aina kaks kolme kuukautta eteenpäin suunnilleen tiedän, että on toimeentuloa. Sen jälkeen ei oo mitää varmuutta tuloista. Se on tapa elää ja aina uskonu siihen, että asiat jotenkin järjestyy. Se on jokapäiväinen juttu. (Mies, 47 v., yksinyrittäjä).

Henkilö kuvaa tietävänsä varmuudella toimeentulonsa olevan taattu vain muutaman seuraavan kuukauden ajan. Epävarmuuden sietokykyyn mahdollistamiseksi ihmisen tuli näin ollen käsittää tosiasialliset resurssit, niin taloudelliset kuin toimijan omat voimavaratkin. Aiemmissa tutkimuksissa

työelämän toimintaympäristöjen tulkittiin tuottavan epävarmuutta, mutta mahdollistavan samalla myös uusia keinoja edistykseen (Jokinen 2019, 84). Prekarisaation myötä työelämän epävarmuus on ohjannut toimijoita pohtimaan entistä tarkemmin vakauden ja tulevaisuuden rakentamista ehtoja sekä puntaroimaan elämän merkityksellisyyden eri аспектеja (Jokinen & Venäläinen 2015, 10). Itsensätyöllistäjät korostivat koettelemuksien rinnalla myös elämän epävarmuuden ja ennalta-arvaamattomien kokemusten oppeja ja kritisoivat muun muassa sitä, kuinka nykyihminen turhan helposti tuudittautuu turvallisuuteen ja mukavuudenhaluun. Nykyaikaisen kertomuksen mukaan kunnollisen ja kunniallisen työntekijän tulisi oppia elinikäiseen oppimiseen ja yrittäjämäiseen toimijuuteen (Kinnari 2020, 296). Alla haastateltava kuitenkin kuvaa, kuinka ihmiset eivät yhteiskunnassa todella ymmärrä, mitä yrittäminen aidosti tarkoittaa.

Ihmiset oottaa hirveen paljon, että yhteiskunta tekee niitten puolesta asioita ja ootetaan, että hei miksei tätä tuoda mulle ja miks en mää saa tätä. Ihan uusavutonta porukkaa nykyään suurin osa ja ei mitään tajua mitä yrittäminen tarkoittaa oikeesti. [--] Kyky oottaa riskejä täällä, haluaa ja kokeilla, uskaltaa heikolla tasolla, koko valtakunnan tasolla. (Mies, 47 v., yksinyrittäjä).

Haastateltava kuvaa turhautumistaan ihmisten toimijuuden puutteeseen ja yleiseen passivoitumiseen. Suomalaisen palkkatyöyhteiskunnan kontekstissa ilmiö on mielenkiintoinen sikäli, että siinä missä toimija aikoinaan sai tunnustusta osakseen paneutumalla työnkuvaansa ja elättämällä itsensä, nykyään toimijan täytyy olla erinomainen ja kehittyä täyteen potentiaalinsa (Julkunen 2008, 286). Huippua ei nyky maailman muutosvirtojen myötä ei saavuteta vain kerran, vaan sinne tulee kivuta kerta toisensa jälkeen. Kerrontahetken tilannetta reflektoidessa elämän koettelevat arvaamattomuudet ilmenivätkin joillekin haastateltavista erilaisena pelon tunteina, joita itsensätyöllistäjä arjessaan kohtaa. Kyetäkseen toimimaan kestävästi työssä sekä elämässä ihmisen tulee kuitenkin osata hyödyntää myös negatiivisten tunteiden oppeja. Alla eräs haastatelluista kuvaa sitä, kuinka arvaamattomuuden synnyttämät pelot tulee tunnistaa, jotta ne eivät huomaamatta ota valtaa omissa ajattelu- ja toimintamalleissa.

Kyl mua pelottaa totta kai. Sillä ihan järkevällä tavalla. Ymmärrän realiteetit ja rahan ulos- ja sisäänpäin liikkumisen ja sen, mutta mä oon tehnyt sellasen päätöksen, että voin hyytyä, tuijottaa niitä numeroita. Tai sit mä voin jatkaa sitä, mikä on tuonut mut tähän ja luottaa siihen. (Nainen 44 v., yksinyrittäjä).

Tämänkaltainen riskinottoa ja pelon tunteita yhdistävä ajattelu näytti olevan yleistä haastateltavien itsereflektoinnissa. Pulkki ja Jokisaari (2019, 361) toteavat, että ”vapaa kuvittelukyky on tulevaisuuden luomisen ehto”. Tämä käy erityisesti toteen itsensätyöllistäjien kohdalla. Tapauksissa, jossa henkilö oli ajautunut toimintaympäristöön, joka tukahdutti hänen kuvittelukykyään ja mahdollisuuksia päätöksentekoon, tarinallinen juonikulku lähti tyypillisesti laskuun.

Itsensätyöllistäjien kerronnassa elämän arvaamattomuus konkretisoitui ja manifestoitui erityisen vahvasti juuri vaikeiden kokemusten ja niistä selviämisen kautta. Se, että ihminen kykenee tuottamaan narratiivisen selityksen työelämässä tapahtuneelle pahalle ja kärsimykselle, edesauttoi koko työelämäntarinan narratiivisen sävyn muotoutumista myönteiseksi. Kuten alla haastateltava kiteyttää kysyttäessä aiheuttaako tulevaisuus pelon tunteita:

Ja riittämättömyyden. Ja epävarmuutta ja kauheutta ja ahdistusta. Mutta sitten taas toisaalta, elävyyttä, osallisuutta, mun aivojen käyttöä, aktiivisuutta, elämää, uusia verkostoja, uusia ihmisiä. Että siinä on se kolikon toinen kääntopuoli. (Nainen 40 v., yksinyrittäjä).

Elämän arvaamattomuuden kertomuksen myötä haastateltavat luovat epävarmuudella, mutta myös optimismilla varustettuja tulevaisuusprojekteja sosiaaliseen tarinavarantoon. Jokinen (2019, 75) kuvaa tämänkaltaista elämän epävarmuutta eräänlaisena keinulautana ja keinumisena haasteiden ja palkintojen välillä. Elämä on arvaamatonta, mutta haastateltava kuvaa yllä osuvasti sitä, kuinka kolikon kääntopuolelta rikastuttavat ihmistä tavoilla, joiden kautta hän voi selviytyä niin hyvistä kuin huonoista päivistä työelämässä.

5.3 Työelämässä selviytyminen

Ricoeur (1991) kuvaa, että ihminen ei voi olla oman elämänsä *käsikirjoittaja*, koska elämä tuo mukanaan paljon sellaista, mitä ihminen ei missään nimessä siihen omaehtoisesti kirjoittaisi. Tästä huolimatta ihminen pystyy kuitenkin olemaan oman elämäntarintansa *kertoja*. Näin vaikka henkilöllä ei lopulta ole valtaa määrätä kaikkea, mitä hänen elämäntarinansa sisältää, on hänellä mahdollisuus päättää se, kuinka hän tulkitsee ja kertoo elämästään. (Ricoeur 1991, 32.) Haastatteluun valikoituneiden itsensätyöllistäjien tarinoissa ilmeni erilaisia kokemuksia työelämässä kohdatuista arvaamattomista koettelemuksista ja työelämäntarinan varrella koetuista ristiriidoista suhteessa työn tarkoitukseen. Kun tarkastelin kahden edellä esitetyn kertomuksen kautta sitä, miten haastateltujen henkilökohtaiset tarinat suhteutuvat tutkimuksen alussa jäsenettyyn kulttuuriseen kertomukseen työelämästä, ei aineistoissa valtaa ottanut suurempi kertomus koettelemuksista, vaan pikemminkin monisävyinen kertomus työelämässä selviytymisestä. Seuraavaksi pureudun vielä tarkemmin selviytymisen eri puoliin ja siihen, miksi esimerkiksi kärsimyksestä muotoutui vain ohuempi tarinalinja selviytymiskertomuksen sisälle, eikä viimeisen kertomuksen pääteema.

Ihminen pystyy hyödyntämään tarinallista ajattelua kannanottamisen, kritisoinnin ja itsensä asemoinnin rinnalla myös apuvälineenä muuttuneista olosuhteista selviämiseen (Saaranen-

Kauppinen & Puusniekka 2009, 119). Tämä on kuultavissa haastateltavien jakamissa tarinoissa. Eräs yksinyrittäjä kuvaa pohtineensa kanssatoimijoiden kanssa sitä, kuinka joillekin ihmisille ei tapahdu elämänsä aikana ”yhtäkään niistä asioista”, joita hän on elämässään käynyt läpi. Haastateltava tulkitsee, että monista koitoksista selviytyminen on kuitenkin lopulta antanut hänen työelämäntarinalleen uudelleen syntymisen sävyn.

Mä oon kuin feenikslintu! (Nainen, 56 v., yksinyrittäjä).

Hän kuvaa itseään tarinankerrontahetkellä feenikslintuna, joka on työelämän koettelemusten jälkeen syntynyt aina uudelleen. Kun peilasin ensimmäisessä analyysiluvussa konstruoituja tarinatyyppisiä ja aiempia kertomuksia työn tarkoituksesta ja elämän arvaamattomuudesta toisiinsa, pystyin paikantamaan haastateltavien tarinoista työelämässä selviytymistä tukevia selviytymisstrategioita. Selviytyminen analyttisenä käsitteenä ei itsessään silti ole yksiselitteinen. Isolan ja Turusen (2014) mukaan selviytyminen voi tarkoittaa esimerkiksi hengissä pysymistä, sinnittelyä tai psyykkistä prosessia, jonka avulla ihminen pyrkii välttämään havaitun uhan tai vähentämään kokemaansa stressitilannetta. Selviytymistä on yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa tutkittu muun muassa yksilön ominaisuuksien, toimintamahdollisuuksien ja toimintakyvyn ulottuvuuksien kautta. Yhdessä nämä ulottuvuudet luovat kehyksen selviytymistilanteen arviointiprosessille sekä käytössä olevien voimavarojen ja keinojen hyödyntämiselle. (Isola & Turunen 2014, 6–8.)

Kyseiset ajatukset tarjosivat otollisen kehyksen selviytymisen käsittämiseen tässä aineistossa, sillä asiat ja vastoinkäymiset, joista henkilöiden tuli selvitä, ovat luonnollisesti subjektiivisesti latautuneita. Marjala (2009, 230) kuitenkin muistuttaa, että kertomukset itsessään ovat kulttuurisesti jäsentyneitä siinäkin tapauksessa, kun haastateltava kertoo yksityisistä kokemuksista. Näin selviytyminen saa eri painotuksia ja sisältöjä haastateltujen tarinoissa, mutta työelämässä selviytymisen kannalta tarinoissa voi silti havaita vaikuttavan samankaltaisia tunnuspiirteitä. Esimerkiksi toimijuuden ja toiminnan eri ulottuvuudet loivat jälleen keskeisen heijastuspinnan haastateltavien kerrontaan, mutta nyt työelämässä selviytymisen kannalta. Eräs haastateltava pohtii toimijuuden merkitystä ja roolia aiemman kertomuksen puitteissa tarkastellun ahdistuksen ja pelon tunteiden edessä.

Et voin päättää aamulla, et mä ahdistun ja pelkään. Ja se saa mut toimimaan niin, et mä en toimi. Se halvaannuttaa mut. Tai mä voin aktiivisesti päättää, et se pelko on aiheellinen, mutta mä teen toisin. Ja sit mä meen, ku hullu pellossa, ja nautin päivästä ja toivon, et se johtaa oikeisiin kohtaamisiin ja asioihin. Tähän asti niin on käynyt. (Nainen, 44 v., yksinyrittäjä).

Elämän arvaamattomuus ei näin ole erillään selviytymisen kertomuksesta, vaan ne tukevat toisiaan henkilön toimijuuden tunnon kautta. Toimijuuden tunnossa on kyse ihmisen kokemuksesta, että hän voi tehdä elämäänsä koskevia päätöksiä ja toteuttaa niitä käytännössä (Gordon 2005). Leimanin (2007) mukaan toimijuus ei ole ihmisen ominaispiirre vaan ilmiö, johon ympäröivät olosuhteet vaikuttavat. Toimijuutta voi havainnollistaa esimerkiksi subjekti- ja objektipositioiden dynamiikassa määräytyvänä asemapaikkana. Subjektipositiosta on kyse silloin, kun ihminen hahmottaa itsensä kohteestaan erilliseksi ja kokee suhtautuvansa toiminnan kohteeseen toimivansa itsesäätelevästi, tahdonalaisesti ja harkiten. Vastaavasti, jos toiminnan kohde näyttää määrittävän kaikki toiminnan toteutumisen ehdot, ihminen toimii objektipositiassa ja pakotetuksi koetussa suhteessa toiminnan kohteen kanssa. Merkittävää on huomata, ettei toimija ole koskaan kuitenkaan tuomittu jäämään objektipositioon, vaan on potentiaalisesti vapaa toimimaan toisin. (Leiman 2007, 34–46.) Työelämässä selviytyminen merkitsi useasti haastateltavalle juuri vapautumista toimintaa ja toimijuuden tuntoa rajoittaneesta objektipositiosta ja siirtymistä takaisin subjektipositioon. Kuten haastateltava kuvaa kurssinmuutoksen jälkeisiä ajatuksiaan:

*Et nyt vasta kun tajuaa, et maailma on auki! Et voi tehdä ihan mitä vaan.
Ku ennen ei muka voinu. (Nainen, 44 v., yksinyrittäjä).*

Selviytyminen merkitsi näin vapautumisen kokemusta. Kiteytys kuvastaa, kuinka yksilön kokemus tarjolla olevista mahdollisuuksista vaihtelee elämänsä aikana. Elämänmuutoksista selviytyminen sisältää arvojen, kognition ja identiteetin uudelleen organisointia, jota voidaan kutsua ihmisen sisäisen tarinan muutokseksi (Hänninen 2000, 106). Järvensivu (2014) huomauttaa, että pelkkä työelämäntarinan eteenpäin kirjoittaminen ei silti mahdollista merkitysten löytämistä elämäntapahtumien välisistä suhteista ja siten tarinan muuttamista. Tarinaan kätkeytyntä salakirjoitusta ei voi aidosti lukea tai kirjoittaa esimerkiksi tietyssä aikataulussa ja tilanteesta riippumatta, vaan usein uuden tarinan juonen löytäminen on monimutkaista ja aikaa vievää. Sivupoluista saattaa muodostua tarinallisen jatkuvuuden kannalta merkittäviä turvarakenteita, jotka tuovat joustoa sekä juonenvaihdoksia elämäntarinan kirjoittamiseen. (Järvensivu 2014, 115.) Mielenkiintoista oli havaita, että tässä aineistossa joillekin itse itsensä työllistämisen toimi tällaisena turvarakenteena myönteisen työelämäntarinan kirjaamiseen. Kuten eräs haastateltava kertoo:

Mmä jäin työttömäksi ja mulla oli sitten ansiosidonnaisen aika miettiä, että mitä mä teen. Sitten kun mä oon näin vanha ihminen, vaikka mä en nyt koe olevani vanha, mä oon siinä ikähaarukassa, joidenka työllistyminen on vaikeeta. [--] Aattelin, että mä rupeen tekemään tätä, kun mä tän osaan. (Nainen, 56 v., yksinyrittäjä).

Hetkellisesti kielteiseksi koettu elämäntapaus selkeytti haastateltavalle sitä, että hänellä on mahdollisuus toimia vallitsevista olosuhteista huolimatta toisin, eli toisin sanoen vapautua objektipositiosta. Muun muassa Korhonen ja Komulainen (2019, 215) ovat havainneet aiemmissa osiossakin esiintyneen työuupumuksen merkitsevän ihmiselle joskus sellaista elämäntapauskatoa, jonka myötä henkilö pysähtyy pohtimaan omaa identiteettiään. Näin juonenkulun keskeytyminen ohjaa ihmisen selvittämään itselle syitä, miksi hän tekee työtä ja mikä tekee juuri hänelle työstä tekemisen arvoista (Henttonen & LaPointe 2019, 413). Alla haastateltava kuvaa tätä ajatusta seuraten sitä, kuinka hänellä ”puolen vuoden pohdinta” johti ymmärrykseen, ettei hän lopulta kokenut itseään merkitykselliseksi tekijäksi edellisessä työympäristössä.

Ja sit tuli mitta täyteen. Isoja konserneja. Sitä miten pieni ihminen siellä on ja sillä ei ole mitään merkitystä loppukädessä. (Nainen, 44 v., yksinyrittäjä).

Tämäntyyppiset elämäntarinalliset kulminoitumispisteet pystyvät toimimaan henkilön identiteettikäsityksen kiteyttäjinä ja varustamaan siten toimijan voimakkaalla käsityksellä omasta itsestään (Gergen & Gergen 1988, 27). Henkilö kyllästyi siihen, miten ”pieneksi” hän oli tuntenut itsensä työelämässä ja saattaa tämän ymmärryksen käytäntöön toiminnan kautta. Korhonen ja Komulainen (2019) tarkastelivat tämäntyyppisten kehityksellisten siirtymien merkitystä koko elämäntapaus rakentamisen kannalta. Itseä koskevat ajattelutavat muodostuvat elämäntapaus kannalta merkittäviksi silloin, kun toimija pystyy liittämään ne uuteen toimintaan ja tavoitteisiin. Kun ihminen reflektoi itseään ja toimintaansa entistä tarkemmin, itseä ja koettuja elämäntapahtumia koskevat merkitystenannot pystyvät kehittymään. Lopulta hän voi omaksua erilaisia minäpositioita, joita matkan varrella kertyneet opit päivittävät johdattaen ihmistä kehityksellisestä siirtymästä toiseen. (Korhonen & Komulainen 2019, 237–238.) Kyseisen haastateltavan käsitys niin työn kuin elämän tarkoituksesta kehittyi vuoristoratamaisen elämäntarinan varrella. Hän vastasi seuraavasti kysymykseen siitä, mikä on hänestä tärkeintä elämässä:

Se et sillä on joku tarkoitus. Että sä tiedät aamulla, miksi sä teet niitä asioita ku sä teet. Se on hyvä, ei tarvii mennä kun muutamaks vuodeksi isoihin konserneihin niin se häviää! (Nainen, 44 v., yksinyrittäjä).

Haastateltava kuvaa, kuinka työskentelykulttuuri suurissa konserneissa ajoi hänet kyseenalaistamaan ei vain työn mutta koko elämän tarkoituksen. Tämä alleviivaa aiempia tutkimuksia, joiden mukaan ihmisten on saatava kokea itsensä aktiivisiksi toimijoiksi työelämässä (Roiponen & Vanhalakka-Ruoho 2013, 52). Varmuus siitä, että ihminen pystyy elämään omien arvojensa mukaisesti

itsensätyöllistämisen tuomien epävarmuuksien keskellä esittäytyi näin ollen lopulta suotuisammalta vaihtoehdolta kuin varmoilla palkkalistoilla työskenteleminen vailla merkitystä.

Ensimmäisessä analyysiluvussa esiteltyt tarinatyyppit kuvasivat sitä, kuinka itsensätyöllistämisen kautta toimija voi saada tarvittaessa etäisyyttä perinteisen työelämän rakenteisiin ja käytäntöihin. Toiselle itsensätyöllistäminen esittäytyi taas keinona rakentaa uraa ja harjoittaa ammatillista sitoutumistaan. Itsensätyöllistäminen on näin toiminut usealle kehityksellisiä siirtymiä tukevana toimintana, joka on mahdollistanut arvaamattomiin tilanteisiin sopeutumisen ja työn tarkoituksen löytämisen. Kummassakin tapauksessa esiin nousee kysymys siitä, kuinka selvitä kestävästi itsensätyöllistäjänä? Toimintamahdollisuuksien ja -kyvyn rinnalla haastateltavat puntaroivat toimijan yksilöllisten ominaisuuksien merkitystä työelämässä selviytymisen kannalta. Muuan freelancer kuvailee olevansa ”paraatiesimerkki” siitä, miten ihmisen tulee toimia, jos haluaa selvitä muuttuvassa työelämässä. Hän havainnollistaa toimijoiden ominaisuuksien eroja kaikkialle leviävien voikukkien ja toisaalta hyvinkin vaativien mimosoiden kasvuedellytysten kautta.

Et jos puhutaan resilienssistä, niin mä oon monta kertaa ajatellut, että mähän oon aina ollut sellanen. Et se on ollut mulla aina ihan selvä ominaisuus vaan, et mut vois pudottaa ihan mihin vaan niin kyllä mä alan kohta verso! [--] On mimosaihmissä, jotka tarvii kaikki edellytykset, kasvun mahdollisuudet, että he pystyy kehittymään. He ovat tämmösiä herkkiä ihmisiä. Sitten on tämmösiä voikukkia, et sä voit pistää ne mihin vaa niin jumankauta ne vaan kasvaa! (Nainen, 58 v. freelancer).

Resilienssi viittaa ihmisen selviytymiskykyyn elämässä (Fraser, Richman & Galinsky 1999, 136–137). Henkilö yllä kuvaa resilienssiä ominaisuudeksi, joka auttaa selviämään niin työn kuin elämän muutoksista. Muun muassa Payne (2011, 442–440) on havainnollistanut sitä, kuinka resilienssi ilmenee eri tavoin riippuen esimerkiksi siitä, onko kyseessä psykologisesti ja fyysisesti aktivoitua resilienssi. Huolimatta siitä, että edellä mainitussa tapauksessa selviytyminen palautuu henkilön selviytymiskykyyn ja keinoihin pärjätä arvaamattomassa tilanteessa, erään toisen haastateltavan tarinassa selviytyminen saa sisältönsä haastavassa työelämäntarinan tilanteessa sinnittelemisenä. Alla hän kuvaa, kuinka hän kokee uransa olevan kerrontahetkellä raunioina päädyttyään arvaamatta omaishoitajan asemaan.

Mutta näin mä koen, että mulla on todella, mun ura on raunioina. Minulla ei ole enää mitään uraa. Se on löpsähtänyt kuin lehmän häntä. Ja mä koen sitä osin ammatillisestikin, että mun taidot ovat heikentyneet. Mä olen hidas ja mä teen enemmän virheitä. Tämä on siis mun kokemus, ei sitä kukaan ole sanonut mulle ulkoa päin, vaan se on mun oma kokemus. (Nainen, 59 v., freelancer).

Haastateltavan yksityiselämän tilanne aiheutti sen, ettei hänellä ollut enää mahdollisuuksia vapaasti harjoittaa itsensäyöllistäjänä rakentamaansa uraa. Hän ajautui lopulta niin sanottuun toiminnalliseen loukkuun. Oksasen ja Salosen (2011) mukaan toiminnallisessa loukussa henkilön elämä ja sen mielekkääksi kokeminen ovat koetuksella. Jotta ihminen kykenee voimaan hyvin ja pärjäämään elämässään, hänen on saatava toimia mielekkääksi kokemallaan tavalla. (Oksanen ja Salosen 2011, 7.) On haastavaa tutkia toimijuutta silloin, kun henkilöllä ei ole varsinaista mahdollisuutta toimia ja tehdä poikkeavia valintoja (Ronkainen 2008, 388). Toiminnallisen loukun ajatus yhtyy haastateltavan tapauksessa Leimanin (2007) ideaan objektipositiosta, jossa toimija kokee toiminnan toteutumisen ehtojen olevan toisen tahon kontrolloimia ja pakottavia. Haastateltava kuvaakin, kuinka tulevaisuudennäkymien kannalta hänen ”perspektiivi on viikko”. Työelämäntarinassa tulevaisuusvisioiden häviäminen ja toimijuuden tunnon haurastuminen vaikeuttavat objektipositiosta pois johdettavan reitin löytämistä. Tämän seurauksesta kerrontahetkellä työelämäntarina saa ensisilmäyksellä Gergenin ja Gergenin (1988) termistöä mukaillen traagisen lopun.

Mun tulevaisuus on täysin valoton. Mä en näe, minulla ei ole mitään, tällä hetkellä mitään valoa. [--] Mutta mä en ehkä halua vielä kuolla. Mä haluan pikkusen vielä katsoa. (Nainen, 59 v., freelancer).

Haastateltava kuvaa tulevaisuuttaan valottomaksi, mutta samalla hän haluaa katsoa vielä vähän eteenpäin tulevaisuuteen. Kyseinen tarina illustroi Isosen ja Turusen (2014) tulkintaa selviytymisestä hengissä pysymisenä ja sinnittelynä. Hänninen (2000) toteaa, että toiminnan intentioiden tulkitsemisen suhteen tarinallisen lähestymistavan kautta tulisi tarkastella sitä, millaista tarinaa hän toteuttaa. Toimintaa ei näin tule selittää kausaalisilla syillä vaan sen perusidean kautta. (Hänninen 2000, 67–68.) Siksi päädyin siihen tulokseen, että on tärkeää sisällyttää tarina juuri selviytymisen tematiikkaa erittelevään osioon. Vaikka henkilön kerronnallinen käyrä on laskussa ja hän kokee tulevaisuutensa valottomaksi, haluaa hän edelleen katsoa, mitä tulevaisuudella on tarjottavana. Tulkinta avartaa selviytymisen kertomuksen rakennusosien monitasoisuutta ja liittyy näin myös edellä esiteltyyn kertomukseen elämän arvaamattomuudesta oivallisella tavalla. Siinä missä olemme kuulleet itsensäyöllistäjyyden valinneilta tarinoita rankoista ajanjaksoista *selviämisenä*, edellä viitattu henkilö kertoo pikemminkin jokapäiväisestä *selviytymisestäään*. Kertomus työelämässä selviytymisestä laajenee näin menneisyydessä tapahtuneiden kokemusten päihittämisen rinnalla tarinoihin sinnikkyydestä, jota ihminen työelämän ja elämän arvaamattomuuksien edessä harjoittaa.

Työelämäntarinan solmukohdat kuvaavat niitä hetkiä, joissa ihmisen toimijuuden tunto on mahdollisesti heikentynyt ja henkilöllä on vaara ajautua toiminnalliseen loukkuun. Bourdieun (1999) mukaan tutkijoiden tulisi todellisen maailmankuvan välittämiseksi lukea tämänkaltaisen

tavanomaisen kärsimyksen muodot osaksi tieteellisiä tarkasteluja. Kärsimyksen tarkastelu vain taloudellisen köyhyyden kontekstissa sumentaa yhteiskunnallisen järjestyksen ja kärsimyksen yhteyden ymmärtämistä. Vaikka järjestys on vähentänyt köyhyyttä kokonaisvaltaisesti, se on luonut sosiaalisia tiloja ja olosuhteita, joissa tavanomainen ja arkipäiväinen kärsimys kehittyy. (Bourdieu 1999, 4–5.) Ådahl (2004) on selittänyt kärsimystä sisäpuolen ja ulkopuolisen kärsimyksen jaottelun kautta. Sisältä tuleva kärsimys nousee paikallisen yhteisön sosiaalisen elämän perusteista ja se koetaan siksi tarkoituksenmukaisena ja jopa arvokkaana. Ulkoinen kärsimys taas aiheutuu ulkopuolisen tahon kontrollivasta otteesta ja on siksi mielekkään elämän este. (Ådahl 2004, 94.) Omaishoitajaksi päätyneen henkilön tarina havainnollisti tätä jaottelua. Itsestä ulkopuolisen tekijän kontrollista aiheutuvaa kärsimystä oli haastava sellaisenaan selittää onnellisuutta tukevaan muotoon ja se asettui siten hyvän elämän esteeksi. Samankaltaisesti taistelu jonkin asian puolesta ei kuluttanut haastateltavia samalla tavoin kuin taistelu työelämän rakenteita ja käytänteitä vastaan. Merkityksellisen asian puolesta taistelu sai jopa kunniallisen muodon.

Järvensivu (2014) tutki suomalaisten työelämäntarinoita tutkiessaan sitä, miksi samankaltaisista rakenneosista koostuvista tarinoista toisista muodostuu onnen sävyttämiä onnellisuustarinoita ja toisten kärsimyksen leimaamia kurjistumistarinoita? Kärsimystä sisältävien työurien oli mahdollista muotoutua onnen tarinoiksi, jos ihminen pystyi selättämään koettelemukset löytämällä tapahtuneelle onnellisuutta tukevan merkityksen, joka mahdollisti henkilön eteenpäin siirtymisen. (Järvensivu 2014, 60.) Jos ulkopuoliset tekijät aiheuttavat työnteon estymisen, onnellisuutta tukevan selityksen löytäminen saattaa olla haastavaa. Aiemmissä osioissa huomasimme, kuinka elämäkulun katkokset luovat joskus tilaa henkilön kehitykselliselle siirtymälle. Selviytyäkseen työelämässä jotkut ihmiset joutuvat pysähtymään useammin kuin toiset. Alla haastateltava kuvaa sitä, kuinka hän on joutunut elämänsä aikana useasti ”rakentamaan itsensä” uudelleen.

Elämä on kohdellut mua sillä lailla, miten sen nyt sanois. On ollut tosi vaikeeta välillä. Ihan niinkun supervaikeeta. Ja vielä semmosia kausia, että oli tosi, tosi haastavaa. Mä olen joutunut elämässäni aika monta kertaa rakentaa itteni uudelleen. Ihan näin suoraan sanottuna ilman kaunisteluja. Että mä oon löytänyt semmosen, niin.. Mun optimismi on nykyään aika sellasta, järkkymätöntä. (Nainen, 40 v., yksinyrittäjä).

Elämän toistuvat koettelemukset ovat ajaneet haastateltavan rakentamaan itsensä uudelleen kerta toisensa jälkeen. Se on kuitenkin valjastanut henkilön ”järkkymättömällä optimismilla” ja siten kärsimykselle on löytynyt sisältäpäin kumpuava tarkoitus. Saari (2017, 480) huomioi, että markkinayhteiskunnallistuminen ja ihmisen tahto hallita niin luontoa, muita ihmisiä kuin itseään näyttää vieneen elämää ja elämistä haitalliseen suuntaan. Kertomukset eivät sulaudu suoraan ihmiseen itseensä, vaan ne suodattuvat läpi sosiaalisen maailman, joka koostuu sosiaalisten ja

poliittisten instituutioiden ja käytäntöjen kirjosta (Somers 1994, 625). Alla eräs haastateltavista muun muassa pohtiikin sitä, kuinka kehityksellä ja yhteiskunnan menestymisellä on hinta, johon kaikilla ei ole varaa.

Jos kattoo vaikka masennus tilastoja ja itsemurhatilastoja tai nuorten uupumista, niin niistähän on tullut ihan vaan arkipäivää ja ne ei varmana muutu mikskään. Se muuttuu vaan se hinta et se, että meillä menee näin hyvin niin on se, että hirveen moni joutuu todella paljon tekemään töitä sen eteen. Ja se vaatii semmosia voimavaroja, joita ei kaikilla välttämättä oo. Ja mä en nää, että siinä olis mitään mahdollisuutta palata johonkin toiseen olomuotoon, et otettais vähän rauhallisemmin tai muuta. (Nainen 58 v., freelancer).

Haastateltavan kuvaa sitä, kuinka tehokkuutta korostanut kehityskulku ei ole tullut yhteiskunnalle maksutta. Itsensätyöllistämiseen liittyvä problematiikka korostaa monelta kantilta tarvetta luoda vaihtoehtoisia tapoja käsitteellistää todellisuutta ja elämää. Esimerkiksi Pulkki ja Jokisaari (2019) pohtivat luovuttamisen etiikaksi kutsutun ajattelutavan hyötyä työelämän ongelmakohtien ratkaisemisen tukena. Luovuttamisen etiikka pyrkii vastaamaan haitallisen kehityksen lieveilmiöihin irtautumalla sosiaalisesti tuhoisasta toiminnasta ja luomaan siltaa kohti inhimillisempiä ja eliöiden ainutlaatuisuuden tunnustavia käytäntöjä. Siinä missä Pulkki ja Jokisaari käsitteellistävät *luovuttamisen* olevan vastentahtoisesti pois antamista, *luovuttaminen* kohdistuu tahdonalaiseseen ja tietoiseen pois jäämiseen jostain ajattelu- tai toimintamallista ilman katkeruutta. Kilpailusta voimaantuvan maailmankuvan linsseillä katsottuna luovuttaminen on silti mielettömyyttä. Onkin tärkeää huomioida, että vaikka rohkeus liitetään usein kilpailemiseen ja menestymiseen, manifestoituu se myös luovuttamisen ja haitallisen toiminnan lopettamisen yhteydessä. (Pulkki & Jokisaari 2019, 343–344, 357.) Alla henkilö kuvaakin vielä sitä, kuinka toisen ihmisen rohkeutta vaatinut päätös jättäytyä turvallisuudesta pois saattaa ilmetä kanssaeläjille hulluutena:

Ja niin mä tein tän päätöksen, jota sitten suuresti ihmeteltiinkin, että hullukos oot? (Nainen, 61 v. freelancer).

5.4. Pohdintaa kertomuksista

Tutkimuksen toisessa analyysiluvussa olen tarkastellut lähemmin sitä, mistä ja mitä haastateltavien työelämäntarinat lopulta kertovat työelämästä sen nykytilanteen ja tulevaisuudennäkymien kannalta. Olen rakentanut tulkintaa tähän kysymykseen suhteuttamalla haastateltujen työelämäntarinoista konstruoitujen tarinatyyppien sanomaa taustakirjallisuuteen ja suomalaisen työelämän kertomukseen. Työelämäntarinat etenevät monien käänneiden ja tapahtumien kautta ja itse aineisto

värityi ihmisen, työn ja elämän suhteesta kertovien tarinoiden kirjolla. Narratiivisia kauseliteetteja ja ratkaisuja vertailemalla minun oli mahdollista tulkita tarinoiden rakentaneen yhdessä laajempia kertomuksia työn tarkoituksesta, elämän arvaamattomuudesta ja työelämässä selviytymisestä.

Ensimmäisessä analyysiosiossa konstruoidut työelämäntarinat, jotka ilmensivät sitä, kuinka tutkimukseen osallistujista muodostui itsensätyöllistäjä, auttoivat minua näiden laajempien kulttuuristen kertomusten käsittämistä itsensätyöllistäjien näkökulmasta. Työn tarkoitusta pohtiessa ihminen siirtyy lopulta varallisuuden tavoittelusta abstrakteihin arvoihin, kuten hyvän tekemiseen ja kunniallisuuden tavoitteluun. Elämä on kuitenkin se kenttä, jossa kaikki tuo toiminta tapahtuu. Elämän arvaamattomuuden takia ihmisellä ei ole valta päättää kaikesta, mitä elämässä tapahtuu, mutta hän kykenee tulkitsemaan ja kertomaan siitä haluamallaan tavalla. Itsensätyöllistäjien tarinat illustroivat sitä, miten myös koettelevat ajanjaksot ja elämän yleinen epävarmuus on valjastettavissa myönteistä elämäntarinaa kannatteleviksi luvuiksi. Työelämässä selviytyminen voi lopulta saada merkityksensä joko jonkin asian tai tilan päihittämisenä – jostain selviämisenä – tai se voi viitata meneillään olevaan prosessiin – vaikeassa elämäntilanteessa selviytymiseen. Henkilö voi oppia elämäntarinan varrella soveltamaan selviytymiskykyjä tarpeen mukaan ja etsiä uutta elämää kannattelevaa tarinaa tarinallisessa tyhjiössäkin. Kertomukset yhdessä alleviivaavat kuvittelukyvyyn ja tarinallisen ajattelun merkitystä mielekkään tulevaisuuden rakennusaineena. Viimeisessä osiossa pohdin näitä oppeja vielä aiemman kirjallisuuden valossa.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuskertomukseni päätösluvussa vedän yhteen analyysin keskeiset tulokset ja suhteutan niitä aiempaan tutkimukseen. Lopuksi pohdin tämän tutkielman tuloksien käyttökelpoisuutta suhteessa yleiseen yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen keskusteluun, jota työstä ja työelämänmuutoksesta Suomessa käydään. Esitän lisäksi ehdotukseni jatkotutkimuksiin liittyen.

Tutkimukseni ensisijainen tehtävä on ollut tarkastella itsensätyöllistäjiksi luonnehditun yrittäjäjoukon työelämäntarinoita. Mitä he kertovat itsensätyöllistämiseen johtaneista poluista työelämässä? Itsensätyöllistäjyyden ilmiötä on haasteellista tavoittaa vain tarkastelemalla tilastollista dataa, sillä itsensätyöllistäjät muodostavat Suomessa hyvin heterogeenisen yrittäjäkunnan. Syyt ja motiivit itsensätyöllistämisen taustalla ovat yksilöllisiä ja painottavat eri asioita niin työelämän kuin arjen ulottuvuuksissa. Koska molemmat ulottuvuudet muotoutuivat haastateltavien perusteluissa merkittäviksi, päätin soveltaa tutkimuksessa narratiivista tutkimusmenetelmää ja tukeutua erityisesti työelämäntarinan käsitteeseen. Työelämäntarina viittaa sellaiseen versioon ihmisen elämäntarinasta, jossa tapahtumien organisoimisen ja juonenkulun jäsentämisen kannalta työ saa keskeisen roolin. Työelämäntarinan käsitteen kautta pystyin kutomaan yhteen itsensätyöllistämisen kannalta relevantteja elämäntapahtumia työn ja yksityiselämän puolelta.

Tutkimuksen edetessä analyysivaiheeseen havaitsin, että itsensätyöllistämisen ilmiön tutkimisessa työelämää koskevien teorioiden liittäminen narratiivisen tutkimusperinteen tarjoamien analyttisten välineiden rinnalle helpottaisi aluksi hyvinkin erilaisilta vaikuttavien tarinoiden ja niiden sanomien tulkittamista. Näin laajensin työelämäntarinan heijastuspintaa monimuotoisen urakäsityksen (Hall 1976; Mirvis & Hall 1994) sekä uran subjektiivisen ja objektiivisen puolien (Marttila 2015) ajatuksilla. Tarkastellessa itsensätyöllistäjien työelämäntarinoita voi havaita, että itsensätyöllistäjien selonteot heijastavat monia monimuotoisen urakäsityksen teoriassa esiteltyjä ajatuksia. Erityisen merkittäväksi työelämäntarinan määräytymisen kannalta nousi yksilön toimijuuden ja toiminnan eri aspektit, joiden kautta henkilöt refleктоivat työelämässä etenemistä ja sen merkitystä.

Kertomukset eivät ole pelkästään yksityisiä ja subjektiivisia, sillä ne ovat kulttuurisesti jäsenyntyisiä silloinkin, kun henkilö kuvaa omia kokemuksiaan (Marjala 2009, 230). Näin myös haastateltujen itsensätyöllistäjien yksilöllisistä työelämäntarinoista oli mahdollista paikantaa jaettuina samankaltaisia juonia, toistuvia teemoja ja tunnuspiirteitä. Jäsennysten tekemisessä keskeistä oli juonenkulun kannalta relevanttien elämäntapahtumien ja niiden kausaalisten sidosten suhde narratiivisen ratkaisun saavuttamisen taustalla. Tarinoiden narratiivisen juonirakenteen, moraalisen tarkoituksen sekä

narratiivisen sävyn aspektien samankaltaisuuksien ja eroavaisuuksien kautta minun oli lopulta mahdollista paikantaa tutkimukseen osallistuneiden itsensätyöllistäjien kerronnasta kolme työelämän tarinatyyppejä, jotka illustroivat sitä, kuinka ihmisen reitti itsensätyöllistäjäksi muotoutuu.

Itsensätyöllistäminen uran tukirankana -tarinatyyppeä kuvastaa aiempien tutkimustulostenkin esittämää ajatusta siitä, että itsensätyöllistäminen on joillain aloilla tyypillinen, jopa ainoa, työllistymisen keino. Henkilöt ovat edenneet työelämäntarinassaan verrattain johdonmukaisesti kohti jotain tiettyä arvotettua päämäärää. Perinteistä palkkatyöelämää on saatettu kokeilla, mutta lopulta itsensätyöllistäminen on esittäytynyt otollisimmaksi keinoksi tavoittaa henkilön asettama päämäärä työelämässä ja tasapainottaa työn ja elämän suhdetta omia arvoja ja tavoitteita vastaavaksi toiminnaksi. Näin henkilöt tukeutuivat perusteluissaan erityisesti yrittäjyyteen vetäviin tekijöihin. Joillekin itsensätyöllistäminen on astunut kuvaan myöhemmin uralla, kun taas toiset ovat aloittaneet itsensätyöllistäjinä suoraan koulunpenkiltä. Tarinatyypin juonirakenne mukailee onnellisesti-loppuun-saakka -tarinamallia, jossa kokemus työstä on jäänyt onnellisuutta uudistavalle tasolle progressiivisesti rakentuneen juonenkulun päätteeksi.

Itsensätyöllistäminen kurssinmuutoksena -tarinatyyppeä rakentuu ihmisten työelämäntarinoista, joissa itsensätyöllistäminen ja poistuminen perinteisestä työelämästä ankkuroituu kokonaisvaltaisen elämäkerrannallisen muutoksen ytimeen. Elämän juonenkulussa tapahtuu selvä kerronnallinen käänne, jolla on ollut vaikutuksia niin työelämän kuin arjen tulevaisuuskuviin muotoutumiseen. Työelämästä työntävät tekijät, kuten kehitysmahdollisuuksien ja autenttisen työnteon kokemuksen tyrehtyminen, ovat asettuneet esteeksi ihmisen ihanteiden ja toiveiden mukaiselle elämälle. Muutoksen avaimet lopulta löydetään itsestä ja omista resursseista ja näin onnellisuuden tila jälleen saavutetaan. Kurssinmuutos-tarinatyypin muoto mukailee Gergenin ja Gergenin (1988) tarinamalliteoriasta komediaa, jolloin regressiivinen työelämäntarinan vaihe muuttuu lopulta henkilön toimien myötä progressiiviseksi.

Itsensätyöllistäminen vastarintana -tarinatyyppeä illustroi niiden ihmisten tarinoita, joissa navigoidaan useiden progressiivisten ja regressiivisten työelämänvaiheiden ristiaallokossa. Gergenin ja Gergenin (1988) tarinamalleista kyseinen tarinatyyppeä piirtää kuvaa romanttisesta saagasta, jota leimaa tarinallinen kokemus taistelusta pahan voimia vastaan. Työelämän rakenteiden ja tunnustuskamppailujen seurauksesta ihminen alkoi kokea itsensä käskyjä noudattavaksi sotilaaksi. Työelämän varrella koetaan suuria onnistumisia, mutta myös rankkoja ajanjaksoja, joiden myötä ihminen joutuu rakentamaan itsensä yhä uudelleen. Elämäkerrannallisen kaaren kulminoitumispisteet kuitenkin voivat varustaa henkilön vakaalla tietoisuudella kyvyistään ja toimijuudestaan. Näin itsensätyöllistäminen esiintyy lopulta hiljaisena kannanottona ajan henkeä ja

työelämän rakenteita kohtaan, jotka pyytävät ihmistä uhraamaan työelämälle niin ruumiinsa kuin mielensä (Filander, Korhonen & Siivonen 2019, 18).

Haastateltavat eivät ole kategorisesti sijoitettavissa luvussa esiteltyihin tarinatyyppeihin, vaikkakin jokaisen haastateltavan kerronnassa yksi tyyppi oli painottunut muita enemmän. Sen jälkeen, kun olin selittäen kuvannut sitä, mitä itsensätyöllistäjien työelämäntarinoissa tapahtui, oli toisessa analyysiluvussa vuoro tulkita sitä, mistä heidän tarinansa kertoivat. Tarinoiden voimana on saattaa ihmiset yhteen, sillä henkilökohtaiset kokemukset heijastavat aina kulttuurisia merkitysjärjestelmiä (Hänninen 2000, 78). Näin narratiivinen tietämys mahdollistaa yhteyden kokemuksen ihmisten välillä. Narratiivisen tutkimuksen kautta onkin mahdollista tutkia sitä, kuinka ihmisten henkilökohtaiset tarinat suhteutuvat laajempaan kulttuuriin kertomuksiin (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009, 119). Tarkastelemalla juonianalyysin kautta paikannettuja teemoja ja moraalisia jännitteitä – eli yksilöiden perusteluita ja reflektointia siitä, miksi asiat menivät niin kuin menivät – tarkemmin taustakirjallisuuden valossa haastateltavien kerronnasta kumpusi laajemmat kertomukset työn tarkoituksesta, elämän arvaamattomuudesta sekä työelämässä selviytymisestä.

Työn tarkoitus -kertomus illustroi sitä, kuinka vahvasti työ ja eletty elämä nivoutuvat ihmisen elämässä yhteen. Työn tekeminen heijastaa ihmisen suhtautumista elämään laajemmin ja luo ikkunan ihmisen tapaan nähdä maailma. Työn tarkoitus ilmeni useasti käytännössä toimijuuden eri ulottuvuuksien reflektoinnin kautta. Työ voi vahvistaa ihmisen toimijuuden tuntoa, eli kokemusta siitä, että hänellä on mahdollisuus tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä. Ajatus toimijuuden tunnosta kietoutuu Ikosen (2018, 4) aiempiin havaintoihin siitä, että kun ihminen pystyy irrottautumaan tietyn kuvan antamisen tavoittelusta ja jonain olemisesta ja siirtymään kokemuksellisesti lähemmäs merkitykselliseksi kokemiensa asioiden tekemistä, hän pystyy kokemaan vaikeasti tavoitettavia vapauden tunteita. Autenttisen työn kautta toimijat voivat parhaimmillaan toteuttaa todellista itseään ja realisoida työtä koskevia arvoja sekä ajatuksia. Näin työ tarjosi haastateltaville reitin itselle merkityksellisten asioiden tekemiseen sekä apuvälineitä itsensä sekä ympäröivän maailman kehittämiseen. Työn merkitystä arvioitaessa suomalaisten huomion onkin havaittu siirtyvän nopeasti rahallisista palkinnoista abstraktimpiin arvoihin, kuten elämäntehtävän täyttämiseen tai elämän merkityksellisyyden etsimiseen (Blåfield 2017, 4). Itsensätyöllistäjät esittivät monimuotoisen urakäsityksen tapaisesti työnteon perimmäisen tarkoituksen yhdistyvän eri tavoilla elämän laajempaan tarkoitukseen (Briscoe, Hall & DeMuth 2006).

Henkilökohtaiset tarinat refleктоivat yleisiä kulttuurisia merkitysjärjestelmiä työstä ja työelämästä (Hänninen 2000, 33). Peilaamalla itsensätyöllistäjien tarinoita aiempaan katsaukseen suomalaisesta työelämästä Sennettin (2003, 68–69) esittämät kunnioituksen lähteet nousivat merkitseviksi

itsensätyöllistäjiksi päätyneiden henkilöiden kerronnassa. Itsensä ja omien kykyjen kehittäminen on eräs kunnioituksen lähde, mutta se on monelle haastatelluista myös työn tarkoituksen ydin. Itsensä kehittämisen toive toimi osasyynä siihen, miksi ihminen lopulta siirtyi itsensätyöllistäjäksi, kun turvallinen työpaikka ei enää haastanut toimijaa tarpeeksi ja tukenut hänen kehitysmahdollisuuksiaan tai maailmankuvaansa. Vastuunkanto itsestään niin, ettei asetu yhteisölle painolastiksi on myös eräs kunniaa synnyttävä piirre. Se ilmeni haastateltavien kyvyssä muuttaa elämänsuuntaa ja kirjoittaa rankatkin kokemukset onnellisuutta tukeviksi työelämäntarinan luvuksi, joilla on tarkoitus. Narratiivisessa tutkimuksessa toimintaa ei ole suotuisaa tulkita vain kausaalisten tekijöiden, vaan myös toimijan intentioiden kautta, eli pohtimalla sitä, millaista tarinaa hän pyrkii kirjoittamaan (Hänninen 2000, 67–68). Itsestä vastuussa oleminen ei siksi muotoutunut avun tarpeen poissaolosta, vaan kyvystä selvittää elämän arvaamattomuuksien edessä ja tarinallisissa tyhjiöissä. Tarjoaminen varoistaan tai kyvyistään nähdään myös kunnian lähteenä. Monella itsensätyöllistäjällä oli työelämäntarinan varrella kehkeytynyt halu antaa omastaan ja taistella muiden puolesta. Tämä itsessään kuvastaa sitä, kuinka työn tekemisen tarkoitus yhdistyy lopulta hyvän tekemisen ideaan.

Elämän arvaamattomuus -kertomus rakentui itsensätyöllistäjien jakamista tarinoista, jotka kertoivat niin onnenkantamoisista kuin yllättävistä koettelemuksista elämässä. Haastateltavien tarinat illustroivat sitä, kuinka ihmisen ura ja työelämässä tehdyt päätökset saavat lopulta muotonsa useiden taustatekijöiden vaikutuksen alla ja kaikista stabiilimmatkin reitit työelämässä rakentuvat suunniteltujen ja sattumanvaraisten tapahtumien ristivedossa. Ihmisen uravalinta ei välttämättä rakennu yhdestä vaan useammasta valinnasta (Inkson 2007, 64). Tämä korostuu itsensätyöllistäjien kohdalla. Vaikka haastateltavat ovat haastatteluhetkellä itsensätyöllistäjiä, lähes jokainen on luonut uraa tai toiminut työsuhteisena palkansaajana. Toinen saattaa edetä tarinassaan intressiensä mukaan, kunnes hän löytää itsensä itsensätyöllistäjän asemasta. Toiset taas ovat kokeneet työelämän myllerryksessä sellaista onnettomuutta, joka on aiheuttanut vaikeitakin uupumiskausia tai heikentänyt jopa uskoa ihmisiin. Niin onnellia kuin onnettomuuksilla on molemmilla merkityksensä ihmisen kehityksen kannalta. Yhteiskunnallinen kehitys on vähentänyt absoluuttista kärsimystä yhteiskunnassamme, mutta luonut samalla jalansijaa arkipäiväisen kärsimyksen kehittymiselle. Vaikka työn tarkoituksen taustalla vaikuttaa osallisuuden kokemuksen ja vapauden tavoittelu, aiheuttaa työelämä käytäntöineen myös useiden kärsimyskokemusten muodostumisen. Tilanne saattaa pahimmillaan eskaloitua sairastumiseen, jolloin ihminen ei kykene huolehtimaan itsestään.

Elämän arvaamattomuudesta kertovat tarinat alleviivaavat tarinoiden merkitystä elämän jäsentämisen ja ymmärtämisen tukena. Itsensätyöllistämistä saartaa tarinat tulojen epävarmuudesta ja pienituloisuudesta. Vaikka taloudellisen toimeentulon rinnalla painotettaisiin kovasti abstraktien

arvojen merkitystä työn tarkoituksen realisoitumisessa, tosiasia on se, että itsensätyöllistäjä on aina itse vastuussa taloudellisesta selviämistään. Jokaisen elämää leimaa arvaamattomuus, mutta prekaaria työtä tekevillä epävarmuus ulottuu leivän pöytään hankkimiseen saakka. Elämän arvaamattomuuksista selviäminen ja epävarmuuden sietokyky kuitenkin varustavat ihmisiä selviytymisstrategioilla, joiden kautta prekarisaation tunnuspiirteitä opitaan hyödyntämään mielekkään elämän ja työelämässä selviytymisen mahdollistamiseksi. Itsensätyöllistäjällä on harvemmin varaa tuudittautua turvallisuuteen ja siksi hänen on kyettävä riskinottoon ja valjastamaan pelkotilat kuvittelukyvyyn ja aktiivisuuden polttovoimaksi.

Edellä esitetyt kertomukset rakentavat itsensätyöllistäjien tarinoissa laajempaa kertomusta *työelämässä selviytymisestä*. Ihminen ei pysty hallitsemaan kaikkea sitä, mitä hänen (työ)elämäntarinansa lopulta pitää sisällään. Hänellä on kuitenkin valta kertoa siitä haluamallaan tavalla. Tarinallinen ajattelu voikin auttaa ihmistä selviämään haasteellisesta ajanjaksosta tai kokemuksesta (Saaranen-Kauppinen & Puuskiekka 2009, 119). Työelämässä selviytyminen saa ihmisten työelämäntarinoiden varrella erilaisia sisältöjä, mutta niiden pystyy tulkita ilmentävän samantyyppisiä tunnuspiirteitä. Työelämässä selviytyminen esittäytyi itsensätyöllistäjien tarinoissa niin arvioitun uhan välttämisenä ja päihittämisenä kuin arvaamattoman kärsimysluvun läpi sinnittelynä. Toimijuuden ja toiminnan eri ulottuvuudet loivat jälleen keskeisen heijastuspinnan haastateltavien kerrontaan, mutta nyt työelämässä selviytymisen kannalta. Tulokset mukailevat aiempia tutkimuksia, joiden mukaan ihmisten on saatava kokea itsensä aktiivisiksi toimijoiksi työelämässä (Roponen & Vanhalakka-Ruoho 2013, 52). Voidakseen hyvin ja pärjätäkseen elämässä, ihmisen on saatava toimia mielekkääksi kokemallaan tavalla (Oksanen & Salonen 2011, 7). Työnteko toimii yksilöille keinona tulla tunnustetuksi omassa elämässään ja, kuten edellä todettiin, työ myös mahdollistaa monelle keinon tavoitella kunniallisuutta.

Nykyajan työelämää silti leimaa erilaiset tunnustusvajeet ja -kamppailut, jotka saattavat ajaa ihmisen toiminnalliseen loukkuun. Toimijuuden tunnon heikentyessä ihminen on vaarassa ajautua työelämäntarinan kirjoitusprosessissa tarinalliseen tyhjiöön, josta pois pääseminen voi viedä kauankin aikaa. Odottamaton juonenkulun keskeytyminen voi toisaalta ohjata ihmisen selventämään itselleen syitä, miksi hän tekee työtä ja mikä tekee juuri hänelle työstä tekemisen arvoista (Henttonen & LaPointe 2019, 413). Elämänmuutoksista selviäminen sisältää arvojen, kognition ja identiteetin uudelleen organisointia, jota kutsutaan myös oman sisäisen tarinan muutokseksi (Hänninen 2000, 106). Selviytyminen konkretisoituu monelle uusien minäpositioiden kautta, kun henkilö vapautuu toimijuutta tukahduttavasta objektiivisesta itseään, omia arvojaan ja tavoitteitaan toteuttavaan subjektiiviseen. Elämän arvaamattomuudet voitiinkin liittää osaksi myönteisen työelämäntarinan

kirjaamista, kun koetteleville luvuille löytyi onnellisuutta tukeva merkitys. Samalla myös tulkinnat työn perimmäisestä tarkoituksesta ja selviytymisen ideasta laajenivat.

Itsensätyöllistäjiä ei tule mieltää *vain* itsensätyöllistäjiksi. Lähes jokainen haastateltavista on toiminut tai luonut uraa työsuhteisena palkkatyöntekijänä. Itsensätyöllistäjiä tulkitaan tutkimuskirjallisuudessa ja työelämän keskusteluissa usein työelämän ulkorinkiläisiksi ja palkkatyön käytännöistä ja rakenteista erillisiksi. Tämän tutkimuksen tulokset esittävät, että laajentamalla perspektiiviä ihmisen elämänkerrannallisissa selonteoissa voi nopeasti huomata, ettei asia ei ole niin kahtiajakoinen. Työelämän ulottuvuudet ja elämän varrella omaksutut roolit limittyvät monen tapauksessa toisiinsa. Moni haastateltava kantaa edelleen mukanaan entisen työpaikan käytäntöjen vaikutuksia ja siksi palkkatyöläisten kokemuksia on kuultavissa myös näiden itsensätyöllistäjien tarinoissa.

Tutkimalla yksilöiden tarinoita pyrin avartamaan laajempia yhteiskunnallisia prosesseja työstä ja työelämästä itsensätyöllistäjyyden valinneiden näkökulmasta. Itsensätyöllistäjät kuvasivat, kuinka tehokkuutta korostanut kehityskulku ei ole tullut ihmisille maksutta ja vaihtoehtoiset tavat käsittää todellisuutta ja elämää olisivat yhteiskunnalle hyödyksi. Työelämän kuulutetaankin kaipaavan toisinajattelua ja vaihtoehtoisia tarinoita (Henttonen & LaPointe 2019, 402). Esimerkiksi luovuttamisen etiikan mukaan nykyihmisen kannattaisi luopua totaalisista käsitteistä ja jaetun moraalisen kertomuksen myötä kyseenalaistamatta omaksutuista ja työelämän rakenteiden piiloon jääneistä hallinnan tavoista. Yhteiskuntien tulisi sen sijaan hyödyntää ihmiselle ominaista kuvittelukykyä. Rohkeus esitetään nykypäivänä usein kilpailussa menestymisen kontekstissa. Luovuttamisen etiikka tulkitsee rohkeutta toimintana, jossa henkilö jättäytyy tarkoituksellisesti pois haitalliseksi koetusta toimintamallista. (Pulkki ja Jokisaari 2019, 343–344, 359.) Ajatus yhtyy monen itsensätyöllistäjän intentioihin, jotka vaikuttivat perinteisestä työelämästä jättäytymisen taustalla.

Tutkimukseen osallistuneiden itsensätyöllistäjien työelämäntarinoista on luettavissa, että yrittäjäkertomus käy eri sosiaalisten äänien saattamana edelleen omaa kehityskertomustaan. Yrittäminen jokapäiväisenä toimena käsitteellistetään tyypillisesti hyveeksi. On silti mielenkiintoista havaita, että siinä missä ainaisen yrittämisen ideaalia on pyritty liittämään yhä enemmän osaksi jokaisen toimijan työelämänvalmiuksia (Ikonen 2006, 17; Kinnari 2020), edellä mainittua ajattelutapaa seuraten 2020-luvun *yrittäjät luovuttavat*. Eivät ehkä perinteisessä mielessä, vaan luovuttaminen saa sisältönsä prosessista, jonka päätteeksi henkilö jättäytyy jostain asiasta tahdonlaisesti ja seuraukset tiedostaen. Pulkki ja Jokisaari (2019, 343–344) kuvaavat tämänkaltaisille intentioille perustuvan toiminnan sisältävän anteliaisuuden ja jalomielisyyden hyveitä, joiden idea yhdistyy myös työnteon kautta jäsenyviin kunnian lähteisiin.

Pulkin ja Jokisaaren (2019) ajatukset totaalikäsitteiden ja itsestänselvyyksien kyseenalaistamisesta luovat mielekkään sillan alussa esiteltyihin sosiaalisen konstruktionismin ajatuksiin. Tutkimuksessa lähtökohtaisesti kyseenalaistin uraan ja työhön liitettyjä itsestänselvyyksiä ja tulkitsin ihmisen urakäsitystä historiallis-kulttuurisesti rakentuvana prosessina. Urakäsitykset ja yksilöiden työlle antamat merkityksenannot määräytyvät niin institutionaalisesti kuin yksilöllisesti ja siksi niillä on myös valtaa säädellä sosiaalisesti hyväksytyjä ajattelu- ja käyttäytymismalleja, joita ihmisen työuraan liitetään (Komulainen & Sinisalo 2006, 151). Ihmisen ymmärrystä ja kokemusta määrittää niin omat kuin muiden tarinat. Tarinat välittävät muun muassa kuvaa siitä, miksi työtä tehdään, millaisia työntekijöiden tulisi yhteiskunnassamme olla ja mitä työn ja työuran kautta henkilön tulee tavoitella. (Henttonen & LaPointe 2019, 399–400.) Joihinkin tarinallisiin välineisiin saatetaan kuitenkin tukeutua, koska ne esittäytyvät itsestään selvinä ja odotustenmukaisilta tai koska muita ei ole saatavilla (Hänninen 2000, 79). Esimerkiksi sosiaalista kärsimystä aiheuttaa sosiaalisen järjestyksen piirteet, jotka tulkitaan normaaliksi ja siksi myös hyväksytyksi (Järvensivu 2016, 180). Mielekkään tulevaisuuden luominen hyötyy ihmisten kuvittelukyvyyn vapauttamisesta (Pulkin ja Jokisaari 2019, 361). Kuka tietää millaisia käännteitä kertomus työstä tulee vielä tulevaisuudessa ottamaan?

Mitä itsensätyöllistämiseen – pysyvästi tai hetkellisesti – päätyneiden henkilöiden työelämäntarinat lopulta meille opettavat? Tarinoita työnteosta on ollut kuultavissa luultavasti niin kauan, kun on ollut tarinankertojiakin. Eräs ensimmäisistä tarinoista työstä lienee saaneen alkunsa kristinuskon kertomusten sanelemana, kun Aatami ja Eeva karkotettiin paratiisista rangaistuksenaan työstää maata, josta he olivat riistäneet. Näin työ on alkukertomuksesta saakka esittäytynyt ihmiselle hänet ”paratiisista” erottavana asiana. Kertomus työstä on ajan varrella kuitenkin imenyt itseensä lukemattoman määrän eri suuntauksia ja tarinoita. Siitä itsensätyöllistäjien merkityksenannot ovat oiva esimerkki. Vapauden tavoittelu työn kautta koetaan samalla todelliseksi, että illusoriseksi.

Työelämän ja työnkuvien esitetään muuttuvan tulevaisuudessa yhä yksilöllisemmiksi. Eeva Jokinen (2019, 92) pohtii, olemmeko jonkin vielä nimeämättömän äärellä, jota tutkijat ja muut ”käsitetyölläiset” pyrkivät paikantamaan. Niin itsensätyöllistäjien tarinat kuin toimenkuvat ovat uniikkeja, mutta heidän työelämäntarinansa illustroivat kuvittelukykyä, joka yhdistää niin sinnikkyyden kuin luovuttamisen etiikan oppeja. Suomalaiseen termiin tukeutuen *sisu* esiintyy itsensätyöllistäjien tarinoissa sinnittelynä ja jatkuvuutena, mutta myös tarvittaessa *sisuuntumisena* ja lopettamisena. Näin *sisu* ja *sisuuntuminen* toimivat yhdessä vaihtoehtoisina tarinalinjoina ja heijastuspintana yhteiskunnan kehityshistorian alusta saakka rakentuneelle kertomukselle ihmisen, työn ja elämän välisestä yhtälöstä. Työelämän kertomuksen uusi sisältö ei ehkä muodostu vain uusien

konkreettisten työurien kuvauksista, vaan abstrakteista ja moniulotteisista sanomista, jotka ilmentävät työn ja elämän kytköksen monitasoisuutta subjektiivisesti puhuttelevilla tavoilla. Esimerkiksi työelämässä *selviytymisen* ja *selviämisen* sisältöjen ja painotuksien erojen kautta ihmisen kärsimystarinoihin voi avartaa uudenlaisia tulokulmia ja löytää siten tapoja valottaa synkäksiin koettua tilannetta.

Olen tyytyväinen, että tämä tutkimus toteutettiin laadullisen tutkimusmenetelmän periaatteisiin tukeutuen, sillä tällaisia kokemuksia tilastollinen data ei välttämättä olisi voinut tavoittaa. Tutkimusta tehdessäni olen silti törmännyt menetelmälle tunnusomaisiin haasteisiin. Tarinallinen lähestymistapa tarjosi itsensätyöllistäjyyden kartoittamisen kannalta otollisia välineitä yrittäjäkunnan ajatusmaailman ymmärtämiseen. Lisäksi narratiivisuuden kautta oli mielekästä tulkita sitä, kuinka kulttuuriset konventiot vaikuttavat itsensätyöllistäjien sanoittamiin kertomuksiin työstä ja työelämästä. Vaikka on ilmeistä, ettei tuloksia tule yleistää koskemaan jokaista itsensätyöllistäjää, tutkimukseen osallistuneiden itsensätyöllistäjien kirjo on hyvä huomioida johtopäätöksiä tehdessä. Eri elämäntilanteessa olevat henkilöt painottavat luonnollisesti eri asioita ja henkilön kokonaisvaltaisella elämäntilanteella on suuri vaikutus työelämäntilanteen kokemiseen. Tätä ajatusta seuraten koen, että tätä laadullista aineistoa olisi voinut terävöittää painottamalla taustasyitä itsensätyöllistämiseen päättymisen kannalta jo haastatteluilmoituksia välittäessä. Tällä kertaa esimerkiksi varsinaiset pakkoyrittäjät rajautuivat tarkastelun ulkopuolelle. Tulevaisuudessa olisikin mielenkiintoista tutkia sitä, millaisia ovat itsensätyöllistämiseen vastentahtoisesti ajautuneiden työelämäntarinat.

Yhteiskunnallinen keskustelu työelämän muutoksesta ja sen eri merkityksistä yhteiskunnalle ja yksilöille on ollut vilkasta. Välillä tutkimusta tehdessä minun on ollut haasteellista kuvitella, mihin suuntaan keskustelua voisi enää viedä. Mitä uusia näkökulmia aiheeseen voi enää avartaa? Tutkimukseni viime metreillä vastaan tuli Eidinowin ja Ramirezin (2016) artikkeli, jossa pohdittiin estetiikan merkitystä tarinankerronnan kannalta ja sen vaikutusta tulevaisuusskenaarioiden uskottavuuteen. Narratiivien analyysi eroaa narratiivisesta analyysistä. Eidinowin ja Ramirezin artikkelin myötä pohdin, minkälaiset työelämäntarinat ovat suomalaisten mielestä vetovoimaisimpia ja uskottavimpia. Tarinoiden kautta esitetyt tapahtumat eivät ole neutraaleja, vaan inhimillisesti tunne- ja arvolutautuneita ja siksi jokin tapahtumasarja saattaa saada alkunsa ei vain loogisista mutta mystisistäkin syistä (Hänninen 2018, 190–191). Esimerkiksi itsensätyöllistäjyyden taustalla on arvioitu vaikuttavan ”myytti yksilöstä, joka voi itse määritellä oman menestyksensä” (Houtbeckers 2019, 221). Eräs mielenkiintoinen jatkotutkimuksen kohde voisi pakkoyrittäjien työelämäntarinoiden

tutkimisen rinnalla olla se, minkälainen on 2020-luvulla esteettisesti uskottava työelämäntarina. Millainen on esteettisesti viehättävä urakertomus esimerkiksi eri sukupolvien edustajien mielestä?

Tutkimuskertomukseni päätteeksi koen tärkeäksi korostaa tarinoiden voimaa yhteiskunnan tulevaisuuskuvien maalaamisen kannalta. Tarinat ovat ihmiselle lapsuudesta asti sovellettu tapa jäsentää, uudelleen järjestää ja tulkita ympärillä olevaa todellisuutta sekä oppia elämän varrella koetuista tapahtumista. Globalisaation myötävaikuttamat yhteiskunnalliset muutosvirrat ovat luoneet kertomuksia niin voittajista kuin häviäjistä. Globaalien ilmiöiden tuomat mahdollisuudet ovat tuottaneet tapoja ja reittejä, joiden kautta toimija pystyy tavoitella itse määrittämänsä menestystä. Tutkimuksen alussa kuvasin, kuinka prekarisaatio on ollut yksi menneen vuosikymmenen trendikertomuksista, joka pitää sisällään niin kielteisiä kuin myönteisiäkin tarinoita. Eriarvoisuutta ja epävarmuutta on tarpeellista tutkia tilastollisesti, mutta tämän tutkimuksen kannalta prekarisaatio oli otollisinta käsittää Jokisen ja Venäläisen (2015, 10) ehdotuksen mukaan sellaisena työelämää muuttaneena ilmiönä, joka on työntänyt monet ihmiset pohtimaan vakauden ja tulevaisuuden rakentamista itselleen sekä puntaroimaan elämän merkityksen tai merkityksellisyyden puutetta.

Kuten Hänninen (2000) kuvaa, tarinat voivat olla normatiivisia ja opettaa ihmistä siitä, miten tietyssä tilanteessa on soveliasta ja suotavaa toimia. Tarinat voivat olla myös emansipatorisia, jolloin kertoja voi niiden kautta vapautua epäkelvollisista tavoista ja löytää uusia kulmia elämänsä tarkasteluun. (Hänninen 2000, 50.) Itsensätyöllistäjien tarinat alleviivaavat sitä, että tarinallinen ajattelu voi tarjota välineitä ja rakennusaineita jokaisella toimijalle riippumatta siitä, kokeeko hän voittaneensa tai hävinneensä yhteiskunnallisen kehityksen myötä. Tämän nojalla puntaroinkin, mitä tapahtuisi, jos yrittäjyyskasvatuksen rinnalla ihmisille korostettaisiin laajemmin Jokisen (2019, 92) ”käsitetyöläisydeksi” nimittämää roolia osana arkipäivän toiminnan reflektointia ja tulevaisuuskuvien piirtämistä. Itsensätyöllistäjien tarinat havainnollistavat, mitä tarinallinen ajattelu ja ihmisen kuvittelukyky saattavat saada aikaan.

7 KIRJALLISUUS

- Alasoini, T. (2018). *Digitalisaatiolla työn uudelleen ajatteluun. Millaista tutkimusta ja kehittämistä tarvitaan?* Helsinki: Työterveys laitos.
- Alasoini, T., Järvensivu, A. & J. Mäkitalo (2012). *Suomen työelämä vuonna 2030. Miten ja miksi se on toisennäköinen kuin tällä hetkellä.* Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö raportteja 14/2012.
- Arendt, H. (2017). *Vita activa - Ihmisenä olemisen ehdot.* Suomentanut: Oittinen, Riitta ja työryhmä. Tampere: Vastapaino.
- Aristoteles. (1997). *Retoriikka.* Suomentanut: Juha Sihvola, Paavo Hohti & Päivi Myllykoski. Helsinki: Gaudeamus.
- Auerbach, C. F. & Silverstein, L. B. (2003). *Qualitative studies in psychology. Qualitative data: An introduction to coding and analysis.* New York: University Press.
- Anttila, J., Eranti, V., Jousilahti, J., Koponen, J., Koskinen, M., Leppänen, J., Neuvonen, A., Dufva, M., Halonen, M., Myllyoja, J., Pulkka, V-V., Annala, M., Hiilamo, H., Honkatukia, J., Järvensivu, A., Kari, M., Kuosmanen, J., Malho, M. & Malkamäki, M. (2018). *Pitkän aikavälin politiikalla läpi murroksen – tahtotiloja työn tulevaisuudesta.* Valtioneuvoston kanslia. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 34/2018.
- Barley, S. R. (1989). Careers, identities, and institutions: The legacy of the Chicago School of Sociology. Teoksessa M. B. Arthur, D. T. Hall & B. S. Lawrence (toim.), *Handbook on career theory* (s. 41–65). Cambridge: Cambridge University Press.
- Berger, P. L. & Luckman, T. (1994). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma.* (Alkuteos: The Social Construction of Reality, 1966. Suom. Vesa Raiskila.) Helsinki: Gaudeamus.
- Biese, I. & Choroszewicz, M. (2019). *Ulos oravanpyörästä: Moni nainen jättää uransa tehdäkseen töitä omilla ehdoillaan.* Haettu osoitteesta <https://ilmiomedia.fi/artikkelit/ulos-oravanpyorasta-moni-nainen-jattaa-uransa-tehdakseen-toita-omilla-ehdoillaan/> 10.10.2019.
- Björklund, L. & Hallamaa, J. (2013). Miten kannustaa ihmisiä työmarkkinoille eettisesti ja kestävästi. Teoksessa V. Karjalainen & E. Keskitalo (toim.), *Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa* (s. 150–170). Tampere: Juvenes.
- Bläfield, V. (2017). *Uusi työ – uudet duunarit. Keskusteluja työn muutoksesta.* Impulssi 2/2017.
- Briscoe J. P., Hall, D. T. & DeMuth R. L. (2006). Protean and boundaryless careers: An empirical exploration. *Journal of Vocational Behavior* 69, 30–47.
- Burr, Vivien. (2015). *Social Constructionism.* London: Routledge.
- Bourdieu, P. (1999). The Space of Points of View. Teoksessa Pierre Bourdieu et al (toim). *The Weight of The World. Social Suffering in The Contemporary Society* (3–5). Stanford: Stanford University Press.
- Böhmer, M., Funke, C., Sachs, A., Weinelt, H. & Weiß, J. (2016). *Globalization Report 2016 - Who benefits most from globalization?* Haettu 8.1.2019 osoitteesta <https://www.bertelsmann->

stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/NW_Globalization_Report_2016.pdf

Cohen, L., Duberley, J. & Mallon, M. (2004). Social constructionism in the study of career: Accessing the parts that other approaches cannot reach. *Journal of Vocational Behavior* 64(3), 407–422.

Dejours, C. (2007). Subjectivity, Work and Action. Teoksessa J-P. Deranty, D. Petherbridge, J. Rundell & R. Sinnerbrink (toim.), *Recognition, Work, Politics: New Directions in French Critical Theory* (s. 71–88). Leiden: Brill.

Dufva, M., Halonen, M., Kari, M., Koivisto, T., Koivisto, R. & Myllyoja, M. (2016). *Miltä näyttää työn tulevaisuus? Tilannekatsaus ja kuusi muutostekijää. Näkökulmia ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja poliittisen päätöksenteon tueksi*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan artikkelisarja 19/2016. Haettu 5.3.2019 osoitteesta <https://tietokayttoon.fi/julkaisu?pubid=14801>

Edwards, A. (2005). Relational agency: Learning to be a resourceful practitioner. *International Journal of Educational Research* 43 (2005), 168–182.

Eidinow, E., & Ramirez, R. (2016). The aesthetics of story-telling as a technology of the plausible. *Futures*, 84, 43–49.

Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Etwick, P. & Silbey, S. (2003). Narrating Social Structure: Stories of Resistance to Legal Authority. *American Journal of Sociology* 108(6):1328–1372.

Eurofound (2013). Self-employed or not self-employed: working conditions of economically dependent workers. Haettu 10.1.2019 osoitteesta https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1366en.pdf

Filander, K., Korhonen, M. & Siivonen P. (2019). (toim.) *Huiputuksen moraalijärjestys: osallisuuden ja sosiaalisen kivun kertomuksia*. Tampere: Vastapaino.

Filander, K., Korhonen, M. & Siivonen P. (2019). Johdatus nykyajan huiputukseen. Teoksessa K. Filander, M. Korhonen, & P. Siivonen (toim.), *Huiputuksen moraalijärjestys: osallisuuden ja sosiaalisen kivun kertomuksia*. Tampere: Vastapaino.

Foucault, M. (1978). *The History of Sexuality. Vol. 1: An Introduction*. New York: Pantheon books.

Fraser, M. W., Richman, J. M., & Galinsky, M. J. (1999). Risk, protection, and resilience: Toward a conceptual framework for social work practice. *Social Work Research* 23(3), 131–143. <https://doi.org/10.1093/swr/23.3.131>

Gergen, K. J. (1994). *Realities and Relationships. Soundings in Social Construction*. London: Sage.

Gergen, K. J. & Gergen, M. M. (1988). Narrative and the self as relationship. Teoksessa L. Berkowitz (toim.), *Advances in experimental social psychology*. (s.17–56) San Diego, CA: Academic Press.

Giddens A. (1984). *The constitution of society*. Polity Press, Cambridge.

Gordon, T. (2005). Toimijuuden käsitteen dilemmoja. Teoksessa A. Meurman-Solin & I. Pyysiäinen (toim.), *Ihmistieteet tänään* (s. 114–130). Helsinki: Gaudeamus.

- Haavisto, I. (2014). *Neljäs Suomi. EVAn kansallinen arvo- ja asennetutkimus*. Helsinki: Taloustieto Oy. Haettu 28.11.2018 osoitteesta <http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2014/03/Neljas-Suomi.pdf>
- Haavisto, I. (2017). *Protesti meissä kaikissa. Populismien päähaarat löytyvät suhtautumisesta maahanmuuttoon ja tuloeroihin. EVAn kansallinen arvo- ja asennetutkimus*. Helsinki: Taloustieto Oy. Haettu 12.1.2019 osoitteesta http://www.eva.fi/wpcontent/uploads/2017/06/eva_raportti_populismi_2_haavisto.pdf
- Hall, D. T. (1976). *Careers in organizations*. Glenview, IL. Scott, Foresman and Company
- Harni, E. & Pyykkönen, M. (2017). Vastuullinen, omatoiminen ja innovatiivinen. 2000-luvun ihannekansalaisella on yrittäjän elämänsäsenne. Teoksessa V. Nuutinen (toim.), *Uusi työväki. Työ ja yrittäjyys prekarisoituvan palkkatyön yhteiskunnassa*. (s. 107–128). Helsinki: Into.
- Heidegren, C-G. (2004). Recognition and Social Theory. *Acta Sociologica* 47(4), 365–373.
- Heikkinen, H. L. T. (2018). Kerronnallinen tutkimus. Teoksessa R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (s.170–187). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Helkama, K. (2015). *Suomalaisten arvot. Mikä meille on oikeasti tärkeää?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hellstén, H. & Löfgren, M. (2016). *Selvitys työttömyysturvajärjestelmän muutostarpeista palkkatyön ja perinteisen yrittäjyyden välimaastossa*. Valtioneuvoston kanslia.
- Henttonen, E. & LaPointe, K. (2019). Suorittamisen oravanpyörästä mielekkääseen työhön. Teoksessa K. Filander, M. Korhonen & P. Siivonen (toim.), *Huiputuksen moraalijärjestys: osallisuuden ja sosiaalisen kivun kertomuksia* (s. 397–418). Tampere: vastapaino.
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit, Voice and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organizations and States*. Cambridge, Lontoo: Harvard University Press.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2008). *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hochschild, A. R. (2016b). *Strangers in their own land: anger and mourning on the American right*. New York: New Press.
- Hollander, J. A. & Einwohner, R. L. (2004). Conceptualizing Resistance. *Sociological Forum* 19(4): 533–54.
- Honneth, A. (1995). *The Struggle for Recognition*. Cambridge: Polity Press.
- Houni, P. & Ansio H. (2015). *Duunia kimpassa. Yhteisölliset työtilat Helsingissä*. Tutkimuksia – Helsingin kaupungin tietokeskus 2015: 4. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Houtbeckers, E. (2019). Yhteiskunnallinen yrittäjyys ja itsensätyöllistäminen hiljaisena vastarintana. Teoksessa O. Autti & V-P. Lehtola (toim.), *Hiljainen vastarinta* (s. 197–216). Tampere: University Press.
- Hughes, E. C. (1937). Institutional office and the person. *The American Journal of Sociology* 43(3), 404–413.
- Hyvärinen, M. (2004). Eletty ja kerrottu kertomus. *Sosiologia* 4/2004, 297–309.

- Hyvärinen, M. (2010). Haastattelukertomuksen analyysi. Teoksessa J. Ruusuvuori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi* (s. 72–97). Tampere: Vastapaino.
- Hyvärinen, M. (2016). Narrative and Sociology. Narrative Works. Issues, Investigations & Interventions. *Special Invited Issue: Narrative Across Disciplines* 6(1), 38–62.
- Hänninen, V. (2000). *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Juvenes.
- Hänninen, V. (2008). Narratiivisen tutkimuksen eettiset haasteet. Teoksessa A-M. Pietilä & H. Länsimies-Antikainen (toim.), *Etiikkaa monitieteisesti. Pohdintaa ja kysymyksiä*. (s. 121–137). Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Hänninen, V. (2018). Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. 5. uudistettu painos (s. 188–208). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Ikonen, H-M. (2018). ”Sitä palkintoo ei ehkä koskaan tule”: Toimijuuden tunnustus ja maaseudun naisyritykset. *Sociologia* 55(2), 115–129.
- Ikonen, R. (2006). *Yrittäjyyskasvatus: Kansalaisen taloudellista autonomiaa etsimässä*. Helsinki, Jyväskylä: Minerva.
- Inkson, K. (2007). *Understanding careers: The metaphors of working lives*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Isola, A-M. & Turunen, E. (2014). *Syrjäytymisestä selviytymiseen Suomessa. Köyhyydestä ja sosiaalisista mahdollisuuksista kertovan seuranta-aineiston (2006–2012) kuvaus*. Kansaneläkelaitos. Työpapereita 62/2014.
- Jokinen, E. (2018). Elämä 2000-luvulla -pätkätyön prekaari käyttöliittymä. Teoksessa A. Suoranta & S. Leinikki (toim.), *Rapautuvan palkkatyön yhteiskunta. Mikä on työn ja toimeentulon tulevaisuus?* (s. 18–13). Tampere: Vastapaino
- Jokinen, E. (2019). Nykyajan prekaari toimijuus. Teoksessa K. Filander, M. Korhonen & P. Siivonen (toim.), *Huiputuksen moraalijärjestys: osallisuuden ja sosiaalisen kivun kertomuksia*. (s. 75–98). Tampere: vastapaino.
- Jokinen, E. & J. Venäläinen (toim.), (2015). *Prekarisaatio ja affekti*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 118. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Jokinen, E., J. Venäläinen & J. Vähämäki. (2015). Johdatus prekaarien affektien tutkimukseen. Teoksessa E. Jokinen & J. Venäläinen (toim.), *Prekarisaatio ja affekti* (7–30). Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 118. Jyväskylän yliopisto
- Jousilahti, J., Koponen, J., Koskinen, M., Leppänen, J., Lätti, R., Mokka, R., Neuvonen, A., Nuutinen, J. & Suikkanen, H. (2017). *Työ 2040. Skenaarioita työn tulevaisuudesta*. Helsinki: Demos Effect.
- Julkunen, R. (2008). *Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun prosesse(i)sta*. Tampere: Vastapaino.
- Järvensivu, A. (2016). *Hiljaisuudesta kertomuksiksi: työelämän sosiaalisesta kärsimyksestä*. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 53/2016, 178–188.

- Järvensivu, A. (2014). *Tarinoita suomalaisesta työelämästä*. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Koski, K. (2007). *Mikä kertomus on? Tieteidenvälisyyden haasteita "kertomusten" tarkastelussa*. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura. Elore-lehti. 14/1. 1–11.
- Kalimo, R. & Toppinen, R. (1997). *Työuupumus Suomen työikäisellä väestöllä*. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Kantola, A. & H. Kuusela (2019). *Huipputuloiset: Suomen rikkain promille*. Tampere: Vastapaino.
- Kettunen, P. (2008). *Globalisaatio ja kansallinen me*. Tampere: Vastapaino.
- Kevätsalo, K. (2008). *Globalisaatiovoittajien ansiotyöt ja edunvalvonta*. Helsinki: Käyttötieto.
- Kinnari, H. (2020). *Elinikäinen oppiminen ihmistä määrittämässä. Genealoginen analyysi EU:n, OECD:n ja UNESCO:n politiikasta*. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Kira, M., Balkin, D.B. & San, E. (2012). Authentic Work and Organizational Change: Longitudinal Evidence from a Merger. *Journal of Change Management* 12(1), 31–51.
- Koiranen, M. & Peltonen, M. (1995). *Yrittäjyyskasvatus*. Tammer-Paino, Tampere.
- Komulainen, K. & Sinisalo, P. (2006). ”Mul on amerikkalaisten työajattelumalli”. *Itsensä työllistävien naisten urakertomukset ja yrittäjäminä*. Työelämän tutkimus 4(3), 149–159.
- Koramo, M., & Keinänen, J., Oosio, O. & Wennberg, M. (2017). *Itsensätyöllistäminen ja jakamistalous työelämän murroksessa*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 13/2017. Haettu 20.3.2019 osoitteesta http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79272/TEMjul_13_2017_verkkojulkaisu.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Korhonen, M., Siivonen, P. & K. Filander (2019). Loppusanat – hyvästit huiputukselle. Teoksessa K. Filander, M. Korhonen & P. Siivonen (toim.), *Huiputuksen moraalijärjestys: osallisuuden ja sosiaalisen kivun kertomuksia* (s. 419–429). Tampere: vastapaino.
- Korhonen, M. & K. Komulainen (2019). Kyynistyminen kehityksellisenä siirtymänä työuupumuksessa. Teoksessa K. Filander, M. Korhonen & P. Siivonen (toim.), *Huiputuksen moraalijärjestys: osallisuuden ja sosiaalisen kivun kertomuksia* (s. 211–244). Tampere: vastapaino.
- Koski, K. (2007). *Katsaus: Mikä kertomus on? Tieteidenvälisyyden haasteita "kertomusten" tarkastelussa*. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura.
- Kriesi, H., E. Grande, R. Lachat, M. Dolezal, S. Bornéier and T. Frey (2008). *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kriesi, H., E. Grande, M. Dolezal, M. Helbling, D. Hoeglinger and S. Hutter (2012). *Political Conflict in Western Europe, The structural potential of the new political conflicts*. Cambridge; New York, NY: Cambridge University Press.
- Kärki, K. (2019). Tekemättä jättämiset vastarintana. Teoksessa Autti, O. & Lehtola, V-P. (toim.) *Hiljainen vastarinta* (s. 27–54). Tampere: University Press 2019.
- Kärkkäinen, O. (2016). *Norsu paljastaa: suomalaiset ovat globalisaation voittajia*. Haettu 17.12.2018 osoitteesta: <https://www.nordea.com/fi/media/uutisetja-lehdistotiedotteet/finanssimaailma-blogin-kirjoittaja-ollikarkkainen/2016/2016-08-05-blogi-norsu-paljastaa-suomalaiset-ovat-globalisaation-voittajia.html>

- Lahti, A. (2008). *Globalisaatio haastaa pohjoismaisen palkkatalousmallin. Onko löydettävissä uusia aktiivisia toimintamalleja, joissa Suomi olisi edelleen globalisaation voittaja?* Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulu.
- Lemola, T. (2014). Background: Evolution of Finland's Knowledge Economy Policy. Teoksessa K. Halme, I. Lindy, K.A. Piirainen, V. Salminen ja J. White (toim.), *Finland as a Knowledge 2.0. Lessons on Policies and Governance* (s. 29–44). Washington, D.C: The World Bank.
- Leiman, M. (2007). *Tuetusta toimijuudesta itsenäiseen toimijuuteen. Dialoginen ohjaus ja neuvonta käytännössä*. Haettu osoitteesta 25.7.2019
<https://www.elykeskus.fi/documents/10191/1506373/Dialoginen+ohjaus+ja+neuvonta/c1637dbb-3feb-447f-938d65eb0bca1198>
- Lieblich, A., Tuval-Mashiach, R & Zilber, T. (1998). *Narrative research. Reading, analysis and interpretation*. Applied Social Research Methods Series Volume 47. Thousand Oaks: Sage.
- Löfgren, M. (2017). *Palkkatyön ja yrittäjyyden väliin ei saa jäädä työttömyysturvakatveita*. Talous ja Yhteiskunta -lehti. 3/2017, 20–24.
- MacIntyre, A. (1981). *After virtue. A study in moral theory*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
- Maliranta, M. (2013). *Globalization, Occupational Restructuring and Firm Performance*. ETLA Discussion Papers No. 5.
- Marjala, P. (2009). *Työhyvinvoinnin kokemukset kertomuksellisina prosesseina – narratiivinen arviointitutkimus*. Teknillinen tiedekunta, Tuotantotalouden osasto, Oulun yliopisto.
- Marshall, T. (1939). The Recent History of Professionalism in Relation to Social Structure and Social Policy. *Canadian Journal of Economics and Political Science*, 5(3), s. 325–340.
- Marttila L. (2015). *Ura kerronnallisena työnä. Ammattikorkeakoulun opettajat kertojina*. Tampere: Tampere University Press.
- Melin, H & T. Saari (2017). Työn ja työelämän tutkimuksen muuttuvat maailmat. Teoksessa: T. Heiskanen, S. Syvänen & T. Rissanen (toim.), *Mihin työelämä on menossa? – tutkimuksen näkökulmia* (21–48). Tampere: Tampere University Press. <http://urn.fi/urn:isbn:978-952-359-006-9>
- Milanovic B. (2016). *Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Mirvis, P.H. & Hall, D.T. (1994). *Psychological success and the boundaryless career*. *Journal of Organizational Behavior* 15/1994, 365–380.
- Moilanen, P. & Räihä, P (2018). Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. (s. 51–72). 5. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Mustosmäki, A. (2017). *Pohjoismainen työmarkkinamalli digipaniikin aikakaudella*. Impulsseja. Haettu 24.3.2019 osoitteesta https://sorsafoundation.fi/wp-content/uploads/2017/06/Mustosmaki_Pohjoismainen_tyomarkkinamalli_digipaniikin_aikakaudella_Sorsasaatio_WEB.pdf 5.3.2019.

- Nuutinen, V. (2017a). Esipuhe. Teoksessa V. Nuutinen (toim.), *Uusi työväki. Työ ja yrittäjyys prekarisoituvan palkkatyön yhteiskunnassa* (s. 7–12). Helsinki: Into.
- Nuutinen, V. (2017b). Nälkäpalkalla keikkataloudessa. Työntekijöiden asema digitaalisilla alustoilla. Teoksessa V. Nuutinen (toim.), *Uusi työväki. Työ ja yrittäjyys prekarisoituvan palkkatyön yhteiskunnassa* (s. 55–84). Helsinki: Into.
- Ojala, S., Pyöriä, P., Ikonen, H-M. & Koivunen, T. (2017). Yrittäjien työaika ja tulot. Teoksessa P. Pyöriä (toim.), *Työelämän myytit ja todellisuus* (s. 145–162). Helsinki: Gaudeamus.
- Oksanen, Kaisa (2017). *Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. osa. Jaettu ymmärrys työn murroksesta*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Oksanen, A. & Salonen, M. (2011). Loukuista toimiviin yhteisöihin Teoksessa A. Oksanen & M. Salonen (toim.), *Toiminnallisia loukkuja. Hyvinvointi ja eriarvoisuus yhteiskunnassa* (s. 214–216). Irmeli Järvensivun juhlaKirja. Tampere: University Press.
- Pulkki, J. & Jokisaari, O-J. (2019). Luovuttamisen etiikka. Teoksessa K. Filander, M. Korhonen & P. Siivonen (toim.), *Huiputuksen moraalijärjestys: osallisuuden ja sosiaalisen kivun kertomuksia* (s. 343–366). Tampere: Vastapaino.
- Åkerblad, L. (2014). *Epävarmuuden tuolla puolen. Muuttuvat työmarkkinat ja prekaari toimijuus*. Dissertations in Social Sciences and Business Studies 73. Väitöskirja. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Ådahl, S. (2004). Enemmän kiinni maassa ei voi ollakaan. Kärsimyksiä maisemassa. Teoksessa M-L. Honkasalo, T. Utriainen & A. Leppo (toim.), *Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä* (s. 82–109). Tampere: Vastapaino.
- Payne Y. (2011). Site of resilience. A reconceptualization of resiliency and resilience in street life-oriented black men. *Journal of Black Psychology*, 37(4), 426–451.
- Perkka-Jortikka, K. (2016). *Yksi elämä – monta uraa*. Helsinki: Kauppakamari.
- Piha, K. & L. Poussa (2012). *Dialogi paremman työelämän puolesta*. Helsinki: Talentum.
- Polkinghorne, D. E. (1995). Narrative configuration in qualitative analysis. *International Journal of Qualitative Studies in Education*. 8(1), 5–23.
- Polkinghorne, D. (1988). *Narrative knowing and the human sciences*. New York: State University of New York Press.
- Pyöriä, P. (toim.). (2017). *Työelämän myytit ja todellisuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pyöriä, P. (2017). Johdanto: työelämän kielteinen julkisuuskuva ja tutkimus. Teoksessa P. Pyöriä (toim.), *Työelämän myytit ja todellisuus* (6–23). Helsinki: Gaudeamus.
- Pyöriä, P. & Ojala, S. (2016). Prekaarin palkkatyön yleisyys: liioitellaanko työelämän epävarmuutta? *Sosiologia-lehti* 1/2016.
- Pärnänen, A. (2016). *Kombityötä ja verkostomaista kasvua – Tilastokeskus tutkii yrittäjyyttä*. Tieto ja trendit. Asiantuntija-artikkelit ja ajankohtaisblogit. Haettu 6.3.2019 osoitteesta

<https://www.stat.fi/tietotrendit/blogit/2016/kombityota-ja-verkostomaista-kasvua-tilastokeskus-tutkii-yrittajyytta/>

Pärnänen, A. (2015). *Työn tekemisen tavat 2000-luvulla – tapahtuiko rakenteellisia muutoksia? Työelämän tutkimus* 13(3), 242–250.

Pärnänen, A. & Sutela, H. (2014). *Itsensätyöllistäjät Suomessa 2013*. Helsinki, Tilastokeskus.

Pärnänen, A. & Sutela, H. (2018). *Yrittäjät Suomessa 2017*. Helsinki: Tilastokeskus.

Pärnänen, A. (2020). *Yksinyrittäjien tulotaso jää alhaiseksi*. Tieto ja trendit. Asiantuntija-artikkelit ja ajankohtaisblogit. Haettu 15.7. osoitteesta

<http://www.stat.fi/tietotrendit/blogit/2020/yksinyrittajien-tulotaso-jaa-alhaiseksi/>

Pääkkönen, S. (2019). *Krista Pellikalla on lähes kymmenen työnantajaa ja epävarmat tulot, mutta hän hehkuu tyytyväisyyttä*. Helsingin Sanomat. Haettu 28.5.2019 osoitteesta

<https://www.hs.fi/ura/art-2000006019514.html>

Ricoeur, P. (1991). *Life in Quest of Narrative*. Teoksessa D. Wood (toim.), *On Paul Ricoeur. Narrative and Interpretation* (s. 20–33). London, New York: Routledge.

Riessman, C. (1993). *Narrative analysis*. London: Sage

Riessman, C. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. London: Sage.

Rikala, S. (2013). *Työssä uupuneet naiset ja masennus*. Tampere: University of Tampere.

Ronkainen, S. (2008). *Kenen ongelma väkivalta on? Suomalainen hyvinvointivaltio ja väkivallan toimijuus*. *Yhteiskuntapolitiikka* 73(4), 388–401.

Roponen, R. & Vanhalakka-Ruoho, M. (2013). *Ryhmäohjaus työtoimijuuden tukena? Tapaustutkimus IT-alalta*. *Työelämän tutkimus*, 11(1), 50–65.

Ruusuvuori, J. (2010). *Litteroijan muistilista*. Teoksessa J. Ruusuvuori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi* (s. 256–362). Tampere: Vastapaino.

Ruusuvuori, J., Nikander, P., & Hyvärinen, M. (2010). *Haastattelun analyysin vaiheet*. Teoksessa J. Ruusuvuori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi* (s. 8–29). Tampere: Vastapaino.

Saari, J. (2017). *Hyvinvointivaltio markkinayhteiskunnassa*. *Yhteiskuntapolitiikka* 82(4), 479–485.

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. (2009). *Menetelmäopetuksen tietovaranto KvaliMOTV. Kvalitatiivisten menetelmien verkko-oppikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Haettu osoitteesta <https://www.fsd.tuni.fi/fi/tietoarkisto/julkaisut/kvalimotv.pdf> 20.07.2020

Savolainen, T. (2015). *Tunnustus*. Teoksessa E. Jokinen & J. Venäläinen (toim.), *Prekarisaatio ja affekti* (s. 135–151). Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 118. Jyväskylän yliopisto.

Scheinert, C. (2017). *Reflection Paper on Harnessing Globalization*. European Commission.

Sennett, R. (2003). *Respect in a World of Inequality*. New York: W.W. Norton & Company.

Sippola, M. M., & Alasoini, T. (2019). The Sociology of Work in Finland. Teoksessa P. Stewart, J-P. Durand, & M-M. Richea (toim.), *The Palgrave Handbook of the Sociology of Work in Europe* (s. 225–252). Sveitsi: Palgrave Macmillan.

Somers, M. (1994). *The narrative constitution of identity: a relational and network approach*. *Theory and society* 23, 605–649.

Suoranta, A. & Leinikki, S. (2018). Ihmiskoe luottamuksesta. Teoksessa A. Suoranta & S. Leinikki (toim.), *Rapautuvan palkkatyön yhteiskunta. Mikä on työn ja toimeentulon tulevaisuus?* (s. 9–27). Tallinna: Vastapaino.

Taylor, C. (1994). The politics of recognition. Teoksessa A. Gutmann (toim.), *Multiculturalism and "the politics of recognition": an essay* (s. 25–73). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Teney, C., Lacewell, O., & De Wilde, P. (2013). *Winners and losers of globalization in Europe: Attitudes and Ideologies*.

Timmermans, S. & Tavory, I. (2012). Theory Construction in Qualitative Research: From Grounded Theory to Abductive Analysis. *Sociological Theory* 30(3), 167–186.

Vallander, T. & Douglas, I. (2015). *Itsensätyöllistäjät*. Helsinki: STTK.

Viren, E. & Vähämäki, J. (2017). *Yrittäjyys pakona ja uuden työn alkeismuotona*. Haettu 20.5.2019 osoitteesta <http://kumu.info/yrittajyys-pakona-ja-uudentyon-alkeismuotona/>

Weiß, J., Sachs, A. & Weinelt, H. (2018). *Globalization Report 2018. Who Benefits Most from Globalization?* Bertelsman Stiftung. Haettu 18.12.2018 osoitteesta https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/MT_Globalization_Report_2018.pdf

Young, R.A. & Collin, A. (2000). Introduction: framing the future of career. Teoksessa A. Collin & R.A. Young (toim.), *The Future of Career* (s. 1–17). Cambridge: Cambridge University Press.

Young, R. A. & Collin, A. (2004). Introduction: Constructivism and social constructionism in the career field. *Journal of Vocational Behavior* 64(3), 373–388.

LIITTEET

Liite 1: Syvähaastattelurunko

Elämänhistoria ja nykyinen elämäntilanne

- Kertoisitko ensin tähänastisen elämäsi tärkeimmistä käännteistä. Miten elämä on kohdellut sinua tähän asti?
 - o Missä ja minä vuonna synnyit? Millainen lapsuudenperheesi oli? Millaisia eväitä olet saanut lapsuudenkodistasi elämää varten?
 - o Millaiset asiat parhaiten kuvaavat sinua ihmisenä? Esimerkkejä?
- Kertoisitko nykyisestä perheestäsi: ketä siihen kuuluu? (Miten ja milloin tapasit puolisoasi?)
- Miten ja kenen kanssa vietät vapaa-aikaasi? Mitä harrastat?
- Ketä lähipiiriisi kuuluu? Onko elämässäsi ihmisiä, joita pidät ystävinä? Miten olet tutustunut heihin? Mitä teette yhdessä?
- Millaisten ihmisten kanssa tunnet olosi kotoisaksi? (→Mitä tarkoitat esim. tavallisuudella? Millaisia ovat ei-tavalliset ihmiset?) Millaisten ihmisten kanssa et viihdy? (Millaisille ihmisille arvostuksesi ei riitä? Miksi?)

Asuminen ja alue

- Kertoisitko sitten alueesta, jolla asut. Kuinka kauan olet asunut täällä? Miten päädyit juuri tänne? Eroaako tämä alue muista? Mistä asioista pidät täällä? Viihdytkö/koetko kuuluvasi tänne?
 - o Mistä syistä? Millaisista asioista et pidä? Miksi? Mistä mahd. ongelmat johtuvat? Ratkaistavissa?
 - o Mitä esim. hakametsäläisyys/epiläläisyys/petsamolaisuus/pispalalaisuus mielestäsi tarkoittaa?
- Millaisia ihmisiä asuinalueellasi asuu? Saman henkisiä? Millä tavoin/ei?
- Tunnetko naapureitasi? Oletko (paljon) tekemisissä heidän kanssaan?
- Osallistutko alueen elämään/toimintaan? FB-ryhmä?
- Uskotko asuvasi tällä paikkakunnalla tai alueella jatkossakin? Haluaisitko muuttaa: minne?

Koulutus ja työ

- Mitä olet opiskellut? Miten päädyit tietylle koulutusuralle?
- Millaisia töitä olet tehnyt? Oletko mielestäsi päätynyt koulutustasi vastaaviin töihin?
- Oletko tällä hetkellä töissä?
 - o **Kyllä:** Kertoisitko tämänhetkisestä työstäsi. Miten päädyit siihen? Pidätkö työstäsi/viihdytkö?
- Mitä työ sinulle merkitsee? Kuinka tärkeää työ on elämässäsi? Koetko, että työtäsi arvostetaan?
 - o **Ei:** Miten päädyit pois työelämästä? Miltä nykytilanne sinusta tuntuu?
- Uskotko, että töitä riittää tulevaisuudessakin? Huolestuttaako asia sinua?
- Jos kouluttautuisit uudelleen, mille alalle suuntaisit?
- Miten tulet taloudellisesti toimeen? Onko toimeentulosi muuttunut vuosien varrella? Onko elämässäsi ollut aikoja, jolloin taloudellinen toimeentulosi on ollut epävarmaa? Miltä se on tuntunut?

Yhteiskunta ja osallistuminen

- Kuinka paljon seuraat ajankohtaisia asioita? Mistä? Mitä medioita seuraat? Mitä sosiaalisia medioita käytät?
- Osallistutko julkiseen keskusteluun? Millaista keskustelu on: mikä kiinnostaa/turhauttaa/ärsyttää?
- Millaiset asiat Suomessa ovat mielestäsi hyvin/pielessä? Miten asioihin pystyy vaikuttamaan? Kuka pystyy?

- ➔ Millaisia asioita (taitoja, tietoa) osallistuminen/vaikuttaminen Suomessa edellyttää?
- Millainen on suhteesi politiikkaan? Millaisia asioita liität politiikkaan/poliittisuuteen: mitä nämä asiat sinulle tarkoittavat? Koetko olevasi yhteiskunnallisesti/poliittisesti aktiivinen? Seuraatko politiikkaa? Miksi/et?
- Mitä ajattelet poliittisesta päätöksenteosta/poliittisista päättäjäistä Suomessa?
 - o Koetko, että yhteiskunnalliset näkemyksesi tulevat näkyviin/edustetuiksi poliittisessa päätöksenteossa? Miksi/ei? Esimerkkejä?
- Mitä kansalaisuus merkitsee sinulle? Mitä se sisältää? Entä mitä kansalaisena toimiminen tarkoittaa? Näetkö kansalaisuuden ja politiikan kohtaavan?
- Koetko kuuluvasi tähän yhteiskuntaan? Mitä suomalaisuus sinulle merkitsee?
- Mikä tässä yhteiskunnassa on viimeksi suututtanut/riemastuttanut sinua?
- Mitkä koet tällä hetkellä tärkeimmiksi yhteiskunnallisiksi/poliittisiksi kysymyksiksi/ongelmiksi?
- Mitä teet, jos haluat vaikuttaa johonkin yhteiskunnassa? (arjessa, asuinalueella, päätöksentekoon) Osaatko antaa esimerkin: mitä tapahtui?
- Äänestätkö? Mitä se merkitsee sinulle? Mistä johtuu, etteivät ihmiset äänestä?
- Miten/millä perusteilla valitset, mitä/ketä äänestät? Mitä/ketä äänestät ja miksi? Oletko äänestänyt/voisitko kuvitella äänestäväsi muitakin puolueita? Onko puolueita, joita et voisi kuvitella äänestäväsi? Miksi/et?
- Oletko ollut mukana vapaaehtoistoiminnassa, sosiaalisessa liikkeessä, aktivismissa? Kampanjoinnissa tai mielenosoituksessa? Oletko allekirjoittanut kansalaisaloitteita/nettiadresseja?
 - o Oletko kuulunut yhdistyksiin, puolueisiin, järjestöihin tms.? Miksi/et?
 - o Entä talkoot, taloyhtiön tai naapuruston toiminta?
 - o Vaikutatko kulutusvalinnoillasi? Tuetko hyväntekeväisyyttä?
- ➔ **Mikä sinut on saanut lähtemään mukaan/osallistumaan? Entä vetäytymään?**
- Onko pärjääminen Suomessa omasta itsestä kiinni vai vaikuttaako syntyperä? Onko Suomessa liian suuret tuloerot? Onko Suomi tasa-arvoinen maa? Millä tavoin rikkaus/köyhyys näkyy nyky-Suomessa?
- Onko Suomessa yhteiskuntaluokkia? Millaisia luokkia/jakoja? Mihin luokkaan koet itse kuuluvasi?
 - o Onko kotitautasi vaikuttanut elämäntalouteesi? (Puhuttiinko teillä ruokapöydässä politiikkaa/yhteiskunnallisista asioista? Entä nykyisin?)
 - o Koetko (luokka-)asemasi muuttuneen vuosien varrella: mistä johtuu? Miten muutos näkyy arjessasi?
- Mitä ajattelet Suomen hyvinvointimallista? Oletko iloinen veronmaksaja? Miten näitä pitäisi kehittää?

Tulevaisuus

- Mikä elämässäsi on tällä hetkellä hyvin? Mikä voisi olla paremmin? Millaisissa tilanteissa koet saavasi arvostusta?
- Mikä sinulle on tärkeintä elämässä? Millaisia haaveita sinulla on?
- Miltä tulevaisuutesi näyttää, tuoko se mukanaan muutoksia? Liittykö siihen epävarmuutta tai pelkoa?
- Millaiselta suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuus näyttää?
- ➔ Oletko optimisti vai pessimisti?

Tuleeko mieleesi vielä jotain, mitä haluaisit sanoa/kertoa? Miltä nämä kysymykset tuntuivat?

Liite 2: Lyhythaastattelurunko

Kuuluminen ja identiteetti

- Mitä teet työksesi? Millaiset ominaisuudet ammatissasi onnistumisen kannalta ovat tärkeitä?
 - o Koetko, että työtäsi arvostetaan? Esimerkkejä miten/missä ilmenee?
- Miten olet päätenyt tänne asumaan? Mistä ja milloin muutit tänne?
- Missä lapsuudenkotisi sijaitsee? Oliko lapsuudenkotisi yhteiskunnallinen asema sama kuin sinulla nyt? Jos ei, miten olet päätenyt erilaiseen asemaan?
 - o Missä ja minä vuonna synnyit?
- Millainen alue X (alueen nimi) on elää? Miten alue eroaa muista?
- Kuinka pitkään olet asunut täällä? Onko alue muuttunut sinä aikana?
- Millaisia ihmisiä täällä asuu? Saman henkisiä? Millä tavoin/ei?
- Onko pitkään alueella asuneiden ihmisten ja uusien tulijoiden välillä jotain eroja? Millaisia? Näkyvätkö erot alueen arjessa?
- Mistä asioista pidät täällä? Koetko kuuluvasi tänne? Mistä syistä?
- Millaisista asioista et pidä täällä? Miksi? Mistä mahdolliset ongelmat johtuvat? Ratkaistavissa?
- Millaisten ihmisten kanssa ylipäätään tunnet olosi kotoisaksi? Millaisten ihmisten kanssa et viihdy? Millaiset ihmiset saavat sinut tuntemaan olosi huonommaksi/paremmaksi? (Onko ihmisiä tai ihmisryhmiä, joita sinun on vaikea arvostaa? Miksi?)
- Onko sinulla lapsia? Mitkä ovat tärkeimmät taidot tai arvot, jotka haluat lapsillesi välittää (näistä voi kysyä tarkemmin, esim. millaisia asioita ”rehellisyys” sinulle merkitsee)?

Politiikka / Osallistuminen

- Millaista julkisen keskustelun mielestäsi tällä hetkellä on: mikä kiinnostaa/turhauttaa/ärsyttää?
- Miten suomalaisessa yhteiskunnassa pystyy vaikuttamaan asioihin? Kuka pystyy? Millaisia asioita (taitoja, tietoja) vaikuttaminen/osallistuminen Suomessa edellyttää?
- Mitä ajattelet politiikasta? Seuraatko politiikkaa?
- Koetko, että kaltaisesi ihmisten tarpeet ja näkemykset tulevat näkyviin/edustetuiksi poliittisessa päätöksenteossa? Miksi/ei? Esimerkkejä?
- Sanoisitko poliittisten päättäjien ajattelevan kaikkien ihmisten etua vai ennen muuta joidenkin etua? Kenen?
- Mitkä poliittiset puolueet mielestäsi ajavat kaltaistesi ihmisten asiaa?
- Äänestätkö? Mitä äänestäminen sinulle merkitsee? Mistä johtuu, etteivät kaikki ihmiset äänestä?
- Onko Suomi tasa-arvoinen maa? Millä tavoin rikkaus/köyhyys näkyy Suomessa? Esimerkkejä omasta arjesta?
- Onko pärjääminen Suomessa omasta itsestä kiinni vai vaikuttaako syntyperä? Vaikuttaako kotitausta ihmisten elämäntapaan? Miten?
- Onko Suomessa yhteiskuntaluokkia? Millaisia luokkia/jakoja olet yhteiskunnassa havainnut?

- Koetko itse olevasi ihminen, jonka pitää pinnistellä saadakseen rahat riittämään, vai voitko elää ilman taloudellista huolta? Mihin luokkaan ajattelet itse kuuluvasi?
 - o varallisuuden/vauraus käsittäminen/merkityksellistämisestä? – Kuinka tärkeää taloudellinen menestyminen on sinulle? Mitä menestyminen merkitsee sinulle?
 - o Millaisissa tilanteissa koet saavasi arvostusta?

Tärkeät yhteiskunnalliset kysymykset

- Mitkä mielestäsi ovat tällä hetkellä suomalaisen yhteiskunnan polttavimmat kysymykset? Mitkä näistä kysymyksistä koskettavat sinua henkilökohtaisesti?
 - o Mitä näille asioille pitäisi tehdä?
 - o Onko ihmisryhmiä tai tahoja, joita ei ole otettu huomioon?
 - o Mitä tahoja/ryhmiä nykyinen politiikka hyödyttää?
- Millaiset asiat Suomessa ovat mielestäsi hyvin/huonosti?
- Mitä ajattelet pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta? Onko malli toimiva?
- Koetko olevasi iloinen veronmaksaja? Ketä ajattelet nykyisen verotuksen hyödyttävän? Koetko verotuksen kohtelevan kaltaisiasi ihmisiä reilusti?
- Millaisia ajatuksia maahanmuutto sinussa herättää? Miten maahanmuutto vaikuttaa elämääsi? Miten ajattelet maahanmuuton vaikuttavan suomalaiseen yhteiskuntaan?
- Millaiselta suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuus mielestäsi näyttää?

Liite 3: Tiedote tutkimukseen osallistuvalla

Tiedote tutkimukseen osallistuville

Tutkimuksen nimi:

Kansalaisuuden kuilut ja kuplat: Tackling the Biases and Bubbles in Participation (BIBU)

Vastaava tutkija:	<u>Professori Anu Kantola</u>	Affiliaatio:	<u>Helsingin yliopisto, Suomi</u>
Tutkija:	<u>Apulaisprofessori Eeva Luhtakallio</u>	Affiliaatio:	<u>Tampereen yliopisto, Suomi</u>
Tutkija:	<u>Lotta Junnilainen</u>	Affiliaatio:	<u>Tampereen yliopisto, Suomi</u>
Tutkija:	<u>Laura-Maria Petäjä</u>	Affiliaatio:	<u>Tampereen yliopisto, Suomi</u>

Tutkimuksen tarkoitus

Kansalaisuuden kuilut ja kuplat: Tackling Biases and Bubbles in Participation –tutkimushanke eli **BIBU** muodostaa monitieteisen konsortion, jossa on mukana politiikan, psykologian, sosiologian, yhteiskuntapolitiikan, taloustieteen ja viestinnän tutkijoita. Tutkimushanketta rahoittaa Suomen Akatemian yhteydessä toimiva Strategisen tutkimuksen neuvosto (2017–2021).

Kansalaisuuden kuplat ja kuilut –tutkimus on ainutlaatuinen hanke suomalaisen demokratian tilan ja kansalaisten mielipiteiden ymmärtämiseksi globaalien muutosten keskellä. BIBU tarttuu erityisesti

kansalaisten mahdollisuuksiin ja tapoihin osallistua poliittiseen päätöksentekoon muutoksia kohtaavassa hyvinvointiyhteiskunnassamme. BIBU tutkii, mitkä kansalaisryhmät ovat osallistumisen kuiluissa, joista heidän äänensä ei kuulu, ja selvittää, mitkä kansalaisryhmät toimivat kuplissa, joista heidän näkemyksensä eivät välity laajemmin yhteiskuntaan. Tutkimuksen keskeinen tarkoitus on tuottaa tietoa ja ratkaisuja, joilla vahvistaa ihmisten osallistumista ja purkaa kansalaisuuden kuiluja ja kuplia, ja joilla poliittista päätöksentekoa ja järjestelmää voidaan kehittää vastaamaan ja edustamaan laajemmin kansalaisten moninaisia tarpeita.

Tutkimustuloksista raportoidaan tieteellisten julkaisujen ja konferenssien ohella hankkeen järjestämissä avoimissa keskustelutilaisuuksissa ja foorumeissa (**BIBU Talks**), sekä sosiaalisissa medioissa (Facebook & Twitter) aihetunnisteella **#kuilutjakuplat**. Tutkimushankkeen verkkosivu osoitteessa **bibu.fi** kokoaa yhteen tietoa hankkeesta, tutkimuksesta ja tuloksista. Verkkosivulta löytyy hankkeessa julkaistujen tutkimusartikkeleiden lisäksi projektin oma blogi. BIBU tutkijoineen näkyy myös suomalaisessa ja kansainvälisessä mediassa: bibu.fi/mediassa/.

Aineiston kerääminen

Tutkimusaineistomme koostuu äänitetystä haastatteluista, jotka kirjoitetaan myöhemmin tekstimuotoon. Tutkimusta toteutetaan myös osallistuvan havainnoinnin menetelmillä julkisissa tilaisuuksissa ja sellaisissa yksityisissä tilanteissa, joissa läsnäolomme sallitaan. Tämä tarkoittaa, että tutkija on läsnä ja toimii mukana tilanteissa. Kaikki keräämämme tieto anonymisoidaan, eikä tutkimukseen osallistuneita voi tunnistaa tutkimusraporteista. Kaikki tieto myös säilytetään turvallisesti. Emme tallenna muistiinpanoihimme henkilökohtaisia tietoja (kuten nimeä tai kansallisuutta) tutkimukseen osallistuvista tai liittyvistä henkilöistä.

Oikeus esittää kysymyksiä ja ilmaista huolenaiheita

Sinulla on oikeus esittää kysymyksiä tätä tutkimusta koskien, ja saada kysymyksiisi vastaus meiltä tutkimuksen toteuttajilta ennen, kesken tai jälkeen tutkimuksen. Jos sinulla on lisäkysymyksiä tutkimuksesta, otathan ensisijaisesti yhteyttä tutkimusavustaja Laura-Maria Petäjään sähköpostilla tai puhelimitse:

Laura-Maria Petäjä: XX, XX.

Jos sinulla on muita huolenaiheita koskien osallistumistasi tutkimukseen, etkä ole saanut niihin vastauksia tutkimuksen toteuttajilta, voit ottaa yhteyttä Tampereen alueen ihmistieteiden eettisen toimikunnan puheenjohtajaan Kirsti Uusi-Rasiin sähköpostilla osoitteeseen XX.

Tutkimushankkeen turvallisuudesta ja lainmukaisuudesta huolehtii Tampereen yliopiston tietosuojavastaava Jukka Tuomela. Hänet tavoittaa sähköpostitse osoitteesta XX tai puhelinnumerosta XX.

Yhteystiedot

Eeva Luhtakallio	Lotta Junnilainen	Laura-Maria Petäjä
Apulaisprofessori	Postdoc-tutkija	Tutkimusavustaja
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta	Yhteiskuntatieteiden tiedekunta	Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Tampereen yliopisto	Tampereen yliopisto	Tampereen yliopisto

Lisätietoa tutkimushankkeesta löydät osoitteesta: <https://bibu.fi/>.

Liite 4: Suostumus haastattelututkimukseen

Osallistujan suostumus haastattelututkimukseen

Kansalaisuuden kuilut ja kuplat: Tackling the Biases and Bubbles in Participation (BIBU)

Vastaava tutkija:	Professori Anu Kantola	Affiliaatio:	Helsingin yliopisto, Suomi
Tutkija:	Apulaisprofessori Eeva Luhtakallio	Affiliaatio:	Tampereen yliopisto, Suomi
Tutkija:	Lotta Junnilainen	Affiliaatio:	Tampereen yliopisto, Suomi
Tutkija:	Laura-Maria Petäjä	Affiliaatio:	Tampereen yliopisto, Suomi

Kiitos osallistumisestasi **Kansalaisuuden kuilut ja kuplat: Tackling Biases and Bubbles in Participation –tutkimukseen!** Kansalaisuuden kuilut ja kuplat eli BIBU muodostaa monitieteisen konsortion, jossa on mukana politiikan, psykologian, sosiologian, taloustieteen ja viestinnän tutkijoita. Tutkimushanketta rahoittaa Suomen Akatemian yhteydessä toimiva Strategisen tutkimuksen neuvosto (2017–2021).

Pyydämme sinua ystävällisesti lukemaan tämän lomakkeen ja esittämään rohkeasti kysymyksiä, jotka saattavat askarruttaa sinua ennen päätöstäsi osallistua tutkimukseen.

Haastattelukäytännöt ja luottamuksellisuus

Tämä haastattelu kestää 30 minuutista kolmeen tuntiin. Se nauhoitetaan luvallasi, ja kirjoitetaan myöhemmin tekstimuotoon. Ääninauha tuhotaan sen jälkeen, kun haastattelu on kirjoitettu tekstitiedostoksi. Tutkimuksessa kerättävä tieto on täysin luottamuksellista. Anonymisoitua haastattelutietoa yhdistetään myöhemmin tutkimuksessa viranomaisten muussa yhteydessä keräämiin tietoihin. Näitä tietoja ovat esimerkiksi siviilisääty, koulutusaste ja tulotaso. Takaamme sinulle haastateltavana täyden anonymiteetin, emmekä sisällytä julkaisemiimme raportteihin tietoa, josta sinut olisi mahdollista tunnistaa. Sinulla on mahdollisuus nähdä lainaukset, joita saatamme myöhemmin tutkimuksessa käyttää. Haastatteluita käytetään vain tämän tutkimuksen tarkoituksiin.

Tämän tutkimuksen tallenteet säilytetään ehdotonta luottamuksellisuutta noudattaen. Tutkimustallenteet pidetään lukitussa tiedostossa, ja kaikki elektroninen tieto suojataan käyttämällä salasanasuojattua tiedostoa. Tutkimushankkeen turvallisuudesta ja lainmukaisuudesta huolehtii Tampereen yliopiston tietosuojavastaava Jukka Tuomela. Hänet tavoittaa sähköpostitse osoitteesta XX tai puhelinnumerosta XX.

Tutkimuksen tarkoitus

Kansalaisuuden kuilut ja kuplat: Tackling Biases and Bubbles in Participation –tutkimus eli BIBU on ainutlaatuinen, monitieteinen hanke suomalaisen demokratian tilan ja kansalaisten mielipiteiden ymmärtämiseksi globaalien muutosten keskellä. Hanke etenee tiedon tuottamisesta käytännön ratkaisujen kehittämiseen yhteiskunnallisen eriarvoistumiskehityksen ehkäisemiseksi ja purkamiseksi.

Globaalit muutosvoimat – talouden rakennemuutos, kaupungistuminen ja muuttoliikkeet – haastavat demokratiaa ja muuttavat kansalaisten osallistumista ja politiikan tekoa Suomessa. BIBU tarttuu erityisesti kansalaisten mahdollisuuksiin ja tapoihin osallistua poliittiseen päätöksentekoon muutoksia kohtaavassa hyvinvointiyhteiskunnassamme. BIBU tutkii, mitkä kansalaisryhmät ovat osallistumisen kuiluissa, joista heidän äänensä ei kuulu, ja selvittää, mitkä kansalaisryhmät toimivat kuplissa, joista heidän näkemyksensä eivät välity laajemmin yhteiskuntaan. Tutkimuksen keskeinen tarkoitus on tuottaa tietoa ja ratkaisuja, joilla

vahvistaa ihmisten osallistumista ja purkaa kansalaisuuden kuiluja ja kuplia, ja joilla poliittista päätöksentekoa ja järjestelmää voidaan kehittää vastaamaan ja edustamaan laajemmin kansalaisten moninaisia tarpeita.

Tutkimustuloksista raportoidaan tieteellisten julkaisujen ja konferenssien ohella hankkeen järjestämissä avoimissa keskustelutilaisuuksissa ja foorumeissa (**BIBU Talks**), sekä sosiaalisissa medioissa (Facebook & Twitter) aihetunnisteella **#kuilutjakuplat**. Tutkimushankkeen verkkosivu osoitteessa **bibu.fi** kokoaa yhteen tietoa hankkeesta, tutkimuksesta ja tuloksista. Verkkosivulta löytyy hankkeessa julkaistujen tutkimusartikkelien lisäksi projektin oma blogi. BIBU tutkijoineen näkyy myös suomalaisessa ja kansainvälisessä mediassa: bibu.fi/mediassa/.

Osallistuva havainnointi

Tutkimusta toteutetaan myös osallistuvan havainnoinnin menetelmillä. Tämä tarkoittaa, että tutkija on läsnä ja toimii mukana tilanteissa, joihin hänen sallitaan osallistuvan.

Maksu

Huomaathan, että haastattelusta ei saa maksua tai muuta korvausta.

Oikeus kieltäytyä haastattelusta tai vetäytyä tutkimuksesta

Päätös osallistua tutkimukseen on kokonaan sinun. Voit kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen milloin tahansa. Sinulla on oikeus kieltäytyä vastaamasta tiettyyn kysymykseen, kuten myös vetäytyä kokonaan haastattelusta missä tahansa tutkimusprosessin vaiheessa. Lisäksi sinulla on oikeus pyytää haastattelijaa olemaan käyttämättä haastattelumateriaaliasi.

Oikeus esittää kysymyksiä ja ilmaista huolenaiheita

Sinulla on oikeus esittää kysymyksiä tätä tutkimusta koskien, ja saada kysymyksiisi vastaus meiltä haastattelututkimuksen toteuttajilta ennen, kesken tai jälkeen tutkimuksen. Jos sinulla on lisäkysymyksiä tutkimuksesta, otathan ensisijaisesti yhteyttä tutkimusavustaja Laura-Maria Petäjään sähköpostilla tai puhelimitse:

Laura-Maria Petäjä: xx, xx

Jos sinulla on muita huolenaiheita koskien osallistumistasi tutkimukseen, etkä ole saanut niihin vastauksia tutkimuksen toteuttajilta, voit ottaa yhteyttä Tampereen alueen ihmistieteiden eettisen toimikunnan puheenjohtajaan Kirsti Uusi-Rasiin sähköpostilla osoitteeseen XX.

Suostumus

Alle antamasi allekirjoitus osoittaa, että olet päättänyt osallistua vapaaehtoisesti tähän tutkimukseen sekä lukenut ja ymmärtänyt edellä esitetyt tiedot. Sinulle annetaan säilytettäväksi allekirjoitettu ja päivätty kopio tästä lomakkeesta, sekä muista tulostetuista materiaaleista, jotka tutkimuksen toteuttajat katsovat tarpeellisiksi.

Osallistujan nimi:

Osallistujan allekirjoitus:

Päiväys:

Tutkijan allekirjoitus:

Päiväys:

Liite 5: Taustatietolomake

TAUSTATIETOLOMAKE

Postinumero ja -toimipaikka

1. Mikä on sukupuolesi?

- Mies
- Nainen
- Muu
- En halua sanoa

2. Mikä on siviilisäätysi?

- Naimisissa tai rekisteröidyssä parisuhteessa
- Leski
- Eronnut tai asumuserossa
- Naimaton
- Avoliitossa
- Muu

3. Mikä on koulutuksesi?

- Perus-/keski-/kansa-/kansalaiskoulu
- Ammatti-/tekninen-/kauppakoulu
- Ylioppilas/lukio
- Opistotasoa
- Ammattikorkeakoulu
- Yliopisto/korkeakoulu
- En halua vastata

4. Kuinka suuret ovat keskimäärin omat bruttokuukausitulosi eli kuukausitulot ennen veroja?

- Alle 500 euroa /kk
- 500-999 euroa /kk
- 1000-1499 euroa /kk
- 1500-1999 euroa /kk
- 2000-2499 euroa /kk
- 2500-2999 euroa /kk
- 3000-4999 euroa /kk
- 5000-7499 euroa /kk
- 7500-9999 euroa /kk
- 10 000-12499 euroa /kk
- Yli 12000 euroa /kk
- En osaa sanoa/En halua vastata

5. Mikä on asumismuotosi?

- Omistusasunto
- Vuokra-asunto
- Vailla vakituista asuntoa
- Muu

6. Mikä seuraavista kuvaa parhaiten tämän hetkistä elämäntilannettasi?

- Kokopäivätyössä
- Osa-aikatyössä
- Työtön
- Opiskelija
- Varusmies tai siviilipalveluksessa
- Eläkkeellä
- Hoitaa kotitaloutta tai vanhempainvapaalla
- Muu

7. Mikä on ammattisi?

8. Ajattele nykyistä työtäsi. Oletko:

- Palkansaaja
- Yrittäjä, joka työllistää itsensä
- Yrittäjä, joka työllistää itsensä lisäksi myös muita
- Ei mikään näistä

9. Mikä on työnantajasi?

- Yksityinen yritys
- Valtio/kunta
- Valtionyritys
- Muu julkinen toimija
- Järjestö

10. Millainen on työsuhteesi?

- Toistaiseksi voimassa oleva
- Määräaikainen

11. Oletko työssäsä esimiesasemassa?

- Ei
- Kyllä, 1–9 alaista
- Kyllä, alaisia 10 tai enemmän

12. Oletko ollut työttömänä viimeisen viiden vuoden aikana?

- Kyllä
- Ei

13. Kuinka kauan työttömyysjaksosi kesti / on kestänyt?**14. Oletko jonkin ammattiliiton tai muun etu- tai kansalaisjärjestön jäsen tai säännöllinen lahjoittaja?**

- Kyllä
- En, mutta olen ollut aiemmin
- En, enkä ole koskaan ollut

15. Mihin yhteiskuntaluokkaan katsot kuuluvasi?

- Yläluokka
- Ylempi keskiluokka
- Alempi keskiluokka
- Työväenluokka
- Ei mikään luokka
- Muu, mikä?

16. Tunnetko itsesi yksinäiseksi?

- Jatkuvasti
- Melko usein
- Joskus
- Hyvin harvoin
- Ei koskaan

17. Mikä on terveydentilasi yleisesti ottaen?

- Erittäin hyvä
- Hyvä
- Kohtuullinen
- Huono
- Erittäin huono

KIITOS VASTAUKSISTASI!

Liite 6: Saatekirje

Hyvä Vastaanottaja,

Toimin tutkimusavustajana Helsingin yliopiston viestinnän professorin Anu Kantolan johtamassa *Kansalaisuuden kuilut ja kuplat: Tackling Biases and Bubbles in Participation* eli BIBU-tutkimushankkeessa. Teen hankkeessa myös opinnäytetyöni, joka tarkastelee erityisesti itsensätyöllistäjien asemaa ja kokemusmaailmaa osana muuttuvaa yhteiskuntaamme. Näin ollen rekrytoin haastateltavaksi *yksinyrittäjiä, freelancereita, apurahansaajia ja ammatinharjoittajia*. Kutsunkin Teidät osallistumaan haastatteluun, sillä haluisimme kovasti kuulla ajatuksianne ja kokemuksianne yhteiskuntaan kuulumiseen ja Teidän vaikutusmahdollisuuksiinne liittyen. Saadun tiedon avulla BIBU vahvistaa myös itsensätyöllistäjien äänen kuulumista julkisessa kehityskeskustelussa.

Kansalaisuuden kuilut ja kuplat -hankkeen tarkoitus on kartoittaa kansalaisten mahdollisuuksia ja tapoja vaikuttaa poliittisen päätöksenteon prosesseihin globaalien muutosvirtojen, kuten talouden rakennemuutoksen, kaupungistumisen ja muuttoliikkeen, muuttamassa yhteiskunnassa. Tutkimuksessa edetään tiedon tuottamisesta käytännön ratkaisujen kehittämiseen yhteiskunnallisen eriarvoistumiskehityksen ehkäisemiseksi, eli kuilujen ja kuplien purkamiseksi. Näin poliittista päätöksentekoa ja järjestelmää kehitetään vastaamaan ja edustamaan laajemmin kansalaisten moninaisia tarpeita.

Tutkimuksen tekemiseen on saatu asianmukainen lupa. Haastattelu tehdään ja antamanne vastaukset käsitellään nimettöminä ja ehdottoman luottamuksellisesti: kenenkään vastaajan tiedot eivät paljastu tuloksissa tai tutkimuksen aikana. Jos mielenkiintonne herää tai haluaisitte kuulla tutkimuksesta lisää, otattehan yhteyttä! Haastattelu voidaan toteuttaa Teille sopivana ajankohtana kevään tai kesän 2019 aikana.

Ystävällisin terveisin

Laura-Maria Petäjä
Tutkimusavustaja
Tampereen yliopisto